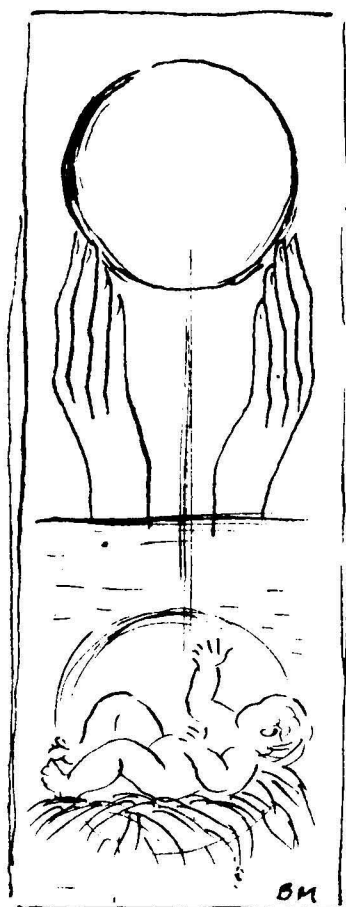

VIGILIA

1 9 7 1
december

12

Gál Ferenc

Az emberré lett Isten

Schramm Ferenc és Volly István

Néprajzi írásai

Töltési Imre

A honismereti mozgalom

Simon János Attila

Teilhard magyarországi hatásáról

Fekete István

Naplórészlet 1944-ből

Szeghalmi Elemér

Takáts Gyula költészetéről

A Vigilia körkérdése

Mit jelent a Biblia az életemben?

Műmelléklet:

Sinkó Veronika textiltervei

GÁL FERENC	Az emberre lett Isten — — — — —	793
SCHRAMM FERENC	Az éjjeli mise népi szokásainak történetéből — — — — —	798
VOLLY ISTVÁN	Székesfehérvári bölcsöske — — — — —	800
TÖLTÉSI IMRE	A honismereti mozgalom — — — — —	810
PILINSZKY JÁNOS	Hasonlat, A többi kegyelem, Van Gogh imája, De ez se (versek) — — — — —	814
SZEGHALMI ELEMÉR	Kristályszerű költészet. A hatvanéves Takáts Gyula lírája — — — — —	815
TAKÁTS GYULA	Madách, Hegyi legenda (versek) — — — — —	818
RÓNAY LÁSZLÓ	Dallos Sándor emlékére — — — — —	819
DALLOS SÁNDOR	Egy szál gyufa, Levél régi földrajztanáromhoz (elbeszélések) — — — — —	820
SINKÓ VERONIKA	Mézeskalácsok és bábsütések — — — — —	824
BENEY ZSUZSA	Karácsony (vers) — — — — —	826
HEGEDÜS LÁSZLÓ	Szavakhoz menekülsz (vers) — — — — —	826
FEKETE ISTVÁN	Naplórészlet 1944-ből — — — — —	827
CSANAD BÉLA	Hajnali himnusz anyám szenvedéséről, Gyermekek 1970, Karácsonyi epigramma, Madarak fájdalma (versek) — — — — —	832
MIKLÓS RÓBERT	Riportféle Velencéről, az örményekről és Az ember tragédiája fordításáról — — — — —	833
SWIERKIEWICZ RÓBERT	Fej (litográfia) — — — — —	851
EDITH STEIN	Imája — — — — —	851

PÁRBESZÉD

Teilhard de Chardin magyarországi hatásáról (Simon János Attila) — — — — —	802
--	-----

A VIGILIA KÖRKÉRDÉSE

Mit jelent a Biblia az életemben? — — — — —	837
---	-----

Dr. Ballay Judit, Berki Feriz, Cs. Szabó László, Devecseri Gábor, Félegyházy József, Gecse Gusztáv, Hahn István, Honthy Hanna, Horváth Teri, Hernádi Gyula, Jancsó Miklós, Kopácsy Margit, Lukács György, Mezei Mária, Mészöly Miklós, Pákozdy László Márton, Ponori Thewrewk Aurél, Schaár Erzsébet, Scheiber Sándor, Selye János, Somlyó György, Szigeti Jenő, Tarjányi Béla, Thurzó Gábor, Toldalagi Pál és Vilt Tibor válaszai (H. B.).

NAPLÓ

Possonyi László—Tóth Sándor: Színházi krónika (Bécsi színházi levél; Az Eötvös Marionett Stúdió bemutatója) — 852; D. I.: Képzőművészet (Kiállítások Budapesten és Visegrádon; Perruchot könyve Toulouse-Lautrec-ről) — 855; Rónay László: Zenei jegyzetek (Budapesti Művészeti Hetek 1971; Lemezfgyelő; Egy zenei könyvről) — 857; Balássy László: Rádió mellett (Párbeszéd a Bibliáról) — 858; Ungváry Rudolf: Filmek világából (Kes) — 859.

DOKUMENTUM

Egy elfelejtett József Attila-vers (Zimándi P. István) — — — — —	863
Idegen nyelvű kivonatok — — — — —	864
A borítón Borsos Miklós rajza	

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. Tel.: 188-096, 188-068. Postacím: 4. Postafiók 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományosai útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5,00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54.) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: egy évre: 100,— Ft, félévre: 50,— Ft, negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26-921.

AZ EMBERRÉ LETT ISTEN

Sok jel mutat arra, hogy a Jézus Krisztusról szóló beszéd nem valami divatjamúlt vállalkozás. Nemcsak a sokszor sablonosnak látszó templomi tanításra gondolok és nem is a lelki igényeket célzó vallásos könyvekre, hanem inkább arra, hogy alakja ma is megmozgatja az írók fantáziáját. Úgy látszik, a róla szóló hagyomány elég érdekes és izgalmas ahhoz, hogy pozitív vagy negatív állásfoglalásra készítse az embereket.

A háború után Franz Kafka hagyatékának kezelője, *Max Brod* lépett elő, *Der Meister* (1952) című regényével. A görög Meleagros és a zsidó Zsuzsanna szerelme szolgáltatja a keretet ahhoz, hogy Jézust szerepeltesse. A lengyel *Dobraczynski* Nikodémus lelki vívódásába akar belevilágítani Jézus tanításával, nagyjából úgy, ahogy annak idején Erdős Renée megpróbálta a *Lysias*-ban. *Robert Graves* Jézus Királya inkább a II. századi Kelsos-ra emlékeztet. Egyszerűen kiforgat mindent amit a keresztények Jézusról mondanak, s az evangéliumi helyzetek negatív beállításával teszi érdekessé meséjét. Jézusról azonban igazában nincs mondanivalója.

Johannes Lehmann (*Das Geheimnis des Rabbi J*, 1970.) azonban pozitív regényhőst csinál belőle. Meg akarja szabadítani alakját „a hamisítástól, idealizálástól és ideologizálástól”, amellyel az első keresztények körülvették. Nála Jézus a kum-ráni szekta tagja és a rómaiak ellen küzd, de hívei később a lebukott hősből spiritualizált megváltót, emberfiát és istenfiát csináltak. Arra törekszik, hogy tegye a szabadság és a demokrácia képviselőjének, aki a boldogságot törvény és önmegtagadás nélkül akarja megvalósítani. Hasonló törekvés sugallja *Frank Andersmann* *Das grosse Gesicht* (1970) című regényét. A történetet a náci üldözés idején a zsidó Alfred Rubin mondja el. A téma az, hogy a keresztények meghamisították Jézus életét. A keresztrefeszített Krisztus a megnyugvás és a tehetetlenség jelképe lett. Alakját rávésik a kegyszerekre, azokat maguknál hordozzák, de nem törődnek az üldözőkkel, pedig Jézus az életét adta barátaikért.

Míg az előbbieket a múltba néznek és a történeti Jézus alakjából indulnak ki, addig *Günter Herburger* csak a Krisztus-fogalmat kölcsönzi a kereszténységtől, de egészen új utakra téved. A *Jesus in Osaka* című regényében (1970) a fiatal nemzedék vallásos életérzését akarja megfogalmazni, s azt keresi, milyen Jézus, milyen megváltó felelne meg a feltörekvő nemzedéknek, a nagyvárosi, ipari és fogyasztói társadalomnak. Az osakai Jézus a názáreti és római Jézus ellentéte. Demokrata közember, építómunkás, utazó, újságíró, albérlő, szakszervezeti tag, szóval mindenki, aki dolgozik, tanul, szórakozik és érvényesül. Nem akar sem vasárnapi Jézus, sem keresztre feszített jelkép lenni. Szereti önmagát, az életet, nem akar példát adni, törvényt alkot, nem akar senkiért meghalni. Egyetlen célja: az életet elfogadhatóvá, könnyűvé, szólamoktól mentessé tenni. De miért kell ezt a kötelességet mégis Jézus alakjában megszemélyesíteni? Erre Herburger nem ad választ, valószínűleg nem is gondol az ellenvetésre, mint ahogy a hippik sem gondolnak rá, amikor Jézusra emlékeztető külsőségekkel fejezik ki szembenállásukat a hagyományos társadalommal. A filozófus Heidegger és Jaspers eszmévilágában talán azt mondhatná, hogy itt Jézus valóban megfejtendő „kód”, „chiffre” lett, amelyben az ember érzékelteti egzisztenciális törekvését, transzcendens igényét.

A krízis-krisztológia

A teológus természetesen nem beszélhet kötetlenül és egyéni módon Jézusról. Figyelembe kell vennie azt a történeti jelenséget, amelyet a szentírás és az apostoli időkig visszanyúló hagyomány képvisel. De mivel az egyház tanúságtételében arról van szó, hogy Jézus Krisztus az emberré lett isteni személy, az Isten Fia,

aki életével, karizmatikus tetteivel és főleg feltámadásával igazolta küldetését, azért Reimarus (XVIII. század vége) óta a kérdés az evangéliumok történetiségére toldott át. Ennek jelenleg a Bultmann-féle fázisában vagyunk, amelynek az a központi témája, hogy a kereszténység szent könyvei a korabeli mítikus kifejezésekkel a hit Krisztusát rajzolják meg, de a történeti Jézusról vajmi keveset mondanak. Ami természetfölötti vonatkozás található bennük, az mind csak a hit kifejezése, nem valóság. Bultmann óta a krisztológiai irodalom legnagyobb részt ennek a vitának a lecsapódása. A szerzők a „krisztológia krízisét” (Schierse) igyekeznek bonyolítani vagy oldozgatni.

A hívő és az igehirdető papság azt tapasztalja, hogy az Újszövetség eleven Krisztusa helyett „Krisztus ügyéről”, „Krisztus-eseményről” olvas. Meg kell emésztetnie az ilyen tételeket: Nem Krisztus csodáit hisszük, hanem a csodatévő Krisztusban hiszünk; nem feltámadásában hiszünk, hanem a feltámadt Krisztusban. Amikor pedig messiási öntudatáról tárgyalnak, „igyekeznek belé vetíteni a személy azonosságáról alkotott minden teóriát vagy a mazochizmus határán járó önelemzést” (J. Crossan: Concilium, 1969; 756. o.). Az evangéliumok viviszekcióját végző és egymás véleményén rágódó szerzők természetesen tudósok, szakemberek akarnak lenni, egymásnak írnak, nem pedig a nagyobb megismerésre vágyódó és a hitet kereső embereknek. Illésnek a tüzes szekérről lemaradt prófétai köntöse helyett megelégszenek a tudós tógájával. Az „Isten halála” teológia le is vonta a következtetést, és vallja, hogy Jézus Krisztusról nem mondhatunk semmi természetfölötti állítást. Művét csak azzal folytatjuk, ha példája nyomán „emberek leszünk az emberekért”. Ha pedig hiányzik a prófétai tanúskodás, nem csodálkozhatunk, ha jó szándékú emberek sem tudnak egyebet ismételni Jézusról, mint a kereszténység felé irányuló udvarias szövegeket: „Ő a szeretetet, igazságosságot, jóságot, megbocsátást hirdet; milyen békés lenne az élet, ha megfogadnánk tanítását. Még egy Moltmann is megelégszik azzal, hogy Krisztusban az isteni ígéretek teljesedését kell meglátnunk, ezért a keresztény élet mozgatója és tartalma a remény (Theologie der Hoffnung, 1969). Pedig János és Pál apostolok az ígéretek teljesedését abból vezetik le, hogy az Atya a Fiúban egészen és végérvényesen kinyilatkoztatta magát. A remény alapja az a hit, hogy Jézus Krisztusban az Isten emberré lett és feltárt mindent, ami mondanivalója volt az emberiség számára.

Jézus kilétének megfogalmazása

Az ember személyes autonómiájából és célratörő természetéből kiindulva logikusnak találjuk, ha hit hiányában az önmegváltás útjait keresi. Amint előbb láttuk, a Jézussal foglalkozó regények is *alulról* akarják megrajzolni a Megváltó alakját. De az ilyen kísérlet szükségszerűen megreked az immanens problémáknál. A halál, szenvedés és jövő problémájára nincs megoldása. A bűnt legfőljebb azzal az optimizmussal színteleníti el, hogy a fejlődés majd tökéletesebbé teszi az embert. Ezzel szemben a kereszténység Krisztusának az a jellemzője, hogy *felülről való* és felismerése is természetfölötti hatások eredménye.

Az a hit, amely Jézus Krisztust az Isten Fiának, Megváltónak mondja, történeti képződmény, nem elméleti föltételezés. Abban a konkrét közösségben kezdődött, amely a názáreti Jézus köré csoportosult és folytatni akarta művét. Ezért jogosultságát eredetében kell keresnünk. Első megjegyzésünk az, hogy a kiindulás a húsvét volt, nem a karácsony. Pedig ma a Jézusról szóló beszédet szeretjük a karácsonnyal, a születéssel kezdeni. Ennek azonban akkor még a nyilvánosság előtt nem volt bizonyító ereje. Az apostoli igehirdetés nem azzal az állítással kezdődött, hogy az Ige testté lett és köztünk lakott, hanem olyan hivatkozással, amelyet bárki ellenőrizhetett. Péter pütkösi beszédében így fogalmazza meg a tanúságtételt: „A názáreti Jézust az Isten igazolta előttek hatalmas csodákkal és jelekkel, amelyeket — mint tudjátok — általa művelt köztetek. Ezt az embert gonosz kezek által eltemették az útból, az Isten azonban feloldotta a halál bilincseit és feltámasztotta őt” (ApCsel 2,21—23). De az apostolok azt is tudják, hogy a húsvétnek nincs je-

lentsége, ha nem azt pecsételi meg, amire Jézus igényt tartott, hogy ti. ő a Megváltó, az Isten Fia. Az apostoloknak azelőtt is volt valamilyen hitük, különben nem követték volna mesterüket és nem vártak volna tőle valamit, de csak a feltámadás után szereztek teljes bizonyosságot kilétéről. Kezdetleges hitük abból táplálkozott, hogy Jézus abszolút követelményekkel lépett fel s úgy viselkedett, mint Isten felségjogaiknak hordozója. Karizmatikus tetteire úgy hivatkozott, mint isteni küldetésének igazolására. De az apostolok hitének a tárgya mégsem az a történeti Jézus csupán, akitől a lehetőségeket várták, hanem az, akiben a lehetőségek megvalósultak. Ezt a megvalósulást nevezték megváltásnak. Jézus nem úgy támadt fel, hogy egy ideig még folytatta földi életét, hanem „bement az Atya di-csőségébe”. Útja befejeződött, célhoz ért. A megváltáshoz azt kellett igazolni, hogy annak az élete ért célhoz, aki azelőtt vándor volt. Az ember számára csak akkor van jelentősége a természetfölötti rendnek, az „Atya házának”, ha egyedi tudata szerint remélheti annak elérését, illetve földi létének kiteljesedését. Boldogság-vágyunk is csak akkor eléggé ki, ha fogyasztékos, törekény és haláliraszánt emberségünk találja meg a teljességet és a halhatatlanságot.

A húsvét tehát arra készítette az apostoli egyházat, hogy visszatekintsen Jézus nyilvános működésére és azon túl, az ószövetségi jóvendölésekre. Az evangéliumok valóban nem regényhőst, nem mitológiai alakot rajzolnak meg, hanem a megváltásról és a Megváltóról beszélnek. Az ószövetségi események és Jézus működése nyilvánvalóvá tette, hogy Isten belenyúlt a történelembe és előkészít vala-mi végleges megoldást. De a húsvétig csak részleteket lehetett látni. A feltámadás azonban meghozta az összképet, ahová az egyes részletek beillettek és minden értelmet kapott.

Elsősorban meg kellett világosodnia annak a homálynak, el kellett tűnnie annak a botránynak, amit a kereszthalál okozott. A messiás-várásnak lényeges része volt a meggyőződés, hogy Isten uralomra segíti küldöttét, sőt úgy kezeli, mint fiát. Jézus felfeszítői viszont azt olvasták ki halálából, hogy az Isten elhagyta, megtagadta, tehát messiási igénye hamis volt. Annál könnyebben vallották ezt, mivel viselkedése nem illett bele nacionalista vallási felfogásukba. Az apostolok sokkal inkább népük gyermekei voltak, mint hogy maguktól feloldották volna a keresztnak ezt a botrányát. Csak isteni közbelépés segíthette át őket a megtorpanáson. A megjelenések leírása mutatja, hogy ez sem ment zökkenő nélkül. A valóság túl természetfölötti és túl nagy volt ahhoz, hogy beleférjen emberi elgondolásukba. Végül mégis megértik, hogy a feltámadásban Isten jobban igazolta mesterüket, mint ők egyáltalán elgondolták. Hiszen győzött a bűn és a halál felett s uralma az örökkévalóságra támaszkodik. Innen visszatekintve merték kimondani, hogy halála nem volt tragédia, hanem az, aminek ő maga mondta, s amit a próféták hirdettek: küldetésének vértanúsággal való megpecsételése és engesztelő áldozat. De ugyanakkor elkerülhetetlenné vált az is, hogy névbe vagy címbe foglalják bele Jézus személyét. Hiszen a róla szóló kérdés az Istenről szóló kérdéssé vált, aki végleg bemutatta, mit akar az emberrel, hogyan válaszol tapogatózására, bűnére, imájára és vezeklésére. Aziránt most már nem lehetett kétség, hogy a megváltás valóság és az életnek van értelme, az embernek van jövője.

A címek megvoltak az ószövetségben: Messiás, Emberfia, Dávid fia, Isten Fia, Úr, Béke fejedelme stb. Egyik-másikat Jézus is használta, mint például az Emberfiát, vagy elfogadta azoktól, akik a hitüket akarták megvallani előtte. De a nevek jelentése bizonytalan volt. Húsvét után Péter számára ez a két név fontos: „Isten úrrá és messiássá tette azt, akit ti keresztre feszítettetek” (ApCsel 2,36). Pál apostol a feltámadásban az istenfiúság bizonyítékát látja: „Ő test szerint Dávid nemzetségéből született, a szentség lelke szerint azonban a halálból való feltámadásában az Isten hatalmas Fia lett” (Róm 1,3), mert ott öltötte magára a neki kijáró dicsőséget. Érthetővé vált az is, miért mondja a zsoltáros, hogy Isten a jobb-jára ülteti őt és hatalommal ruházza fel minden ellensége fölött (110,1), vagy miért keresi születését az örökkévalóságban (2,7). Teljes értelmet kapott az Atya kijelentése, amely a színeváltozásban és a keresztelezskor elhangzott: „Ez az én szeretett Fiam.” Innen pedig már teljes hittel lehetett visszatekinteni azokra az ese-

ményekre is, amelyeknek csak Mária volt a tanúja, vagyis a gyermekkor misztériumaira. Aki a feltámadásban örök dicsőséget kapott, hogy fiúsága nyilvánvaló legyen, annak földi születése előtt is léteznie kellett, vagyis születése az Isten emberrelvése volt. Útjának tehát ez az összefoglalása: „Eljöttem az Atyától és a világba léptem, most elhagyom a világot és visszatérek az Atyához” (Ján 16,28).

Az ember és a Fiú

Jézus életének, tanításának, halálának és feltámadásának az volt az eredménye, hogy benne, a valóságos emberben felismerték az Atya örök Fiát, de úgy, hogy isteni személyisége nem csorbította a szigorú egyistenhitet. Ez a szentháromsági vonatkozás most messzire vezetne, azért inkább csak arról szólunk, hogyan lehet ő, az ember, isteni személy. Az egyházatyák korában a Kalkedoni zsinat (451) egyensúlyt teremtett az ellentmondó nézetek között, és így fogalmazta meg Krisztus misztériumát: Benne az isteni és emberi természet a Fiú személyében egyesült, vagyis az isteni személy egyszerre, elválaszthatatlanul, de össze nem keverve birtokolja az isteni és emberi természetet. Ez a meghatározás azonban csak a sztatikus létet tükrözi, de nem világítja meg Krisztus fiúságát, továbbá istenségének és emberségének dinamikus kölcsönhatását. Ezért jobb, ha az elméleti fogalmak helyett a konkrét emberből és Krisztus konkrét viselkedéséből indulunk ki.

Az ember személyiségét az egyszeri, megismételhetetlen én-tudat fejezi ki. Egész életén át ő maga élményeinek hordozó alanya, illetőleg forrása. De ugyanakkor átéli azt is, hogy léte rajta kívül álló forrásból ered és állandóan útban van valami felé. Más szóval: mindent kívülről kap és érzi, hogy valamit el kellene érnie, valahol ki kellene kötnie. Ez a kétirányú nyitottság az ember transzcendenciája. Állandó bontakozásban van, célokat valósít, keresi a tudást, a boldogságot. A bontakozás a halálig tart, csak ott válik azzá, amivé tehette magát.

Ha mindezt Krisztusra alkalmazzuk, rögtön feltűnik egyéni misztériuma. Nála a kétoldalú nyitottság helyébe lép ez a kijelentés: az Atyától jöttem, az Atyához megyek. Nála az ember transzcendenciája konkrét formát ölt és teljes határozottsággal az Isten felé mutat. Más ember csak azt éli át, hogy mindent kívülről kap, Krisztus azt állítja, hogy mindent az Atyától kap: tudását, erejét, dicsőségét. Mi csak azt tudjuk, hogy a nyitott jövő felé haladunk, Krisztus visszatér az Atyához. Bennünk a rejtelmes emberi kötelességérzés — a Kant-féle „Du sollst” — dolgozik, Krisztus minden lépésében az Atya akarataira hivatkozik. Tizenkét éves korában „az Atya dolgaiban akar lenni”, küldetése felől soha nem kételkedik: azért jött, hogy kinyilvánítsa az Atyát az emberek előtt. Ellenfelei előtt azzal igazolja magát, hogy nem saját dicsőségét keresi, hanem az Atyáét. Szembeállítja magát hallgatóival: Ti alulról vagytok, én felülről vagyok (Ján 8,23). Életét ebben foglalja össze: megdicsőítette az Atyát, s csak egy kérése van, hogy az Atya is dicsőítse meg őt (Ján 17,5). Aki eredetében és céljában annyira az Atyától függ, az csak a Fiú lehet. De fiúsága túllépi a földi kereteket. Mielőtt Ábrahám lett volna, ő már volt, sőt a világ teremtése előtt az Atyához hasonló dicsőséggel rendelkezett. A példabeszédek szolgáljaival szemben ő a Fiú, az örökös. Nem akármilyen próféta, hanem olyan, akinek az Atya mindent átadott, sőt arra is van hatalma, hogy az Atyától elküldje az igazság Lelkét. Fiúsága annyira örök és bensőséges, hogy ő az Atyában van, az Atya pedig őbenne, azért aki őrá néz, az Atyát látja (Ján 14,10). Én-tudata ebben csúcsosodik: „Én és az Atya egy vagyunk” (Ján 10,30).

Krisztus misztériumát így is összefoglalhatjuk: ő nem mint ember néz Istenre, hanem mint a Fiú néz az Atyára. Vagyis ami bennünk emberi, az őbenne fiúsággá válik. Embersége tehát nem magára öltött jelmez, hanem pontos kifejezése örök fiúságának. Ebből pedig az is következik, hogy isteni személyisége az emberi személynek, az én-nek a helyét tölti be. Emberi tudatának és viselkedésének a központja a Fiú személye. A két természet nem azt jelenti benne, hogy egyszer embernek máskor Istennek érzi magát. Ő egy valóság: az örök Fiú, aki emberségén keresztül fejezi ki magát.

A megváltás szempontjai

Már említettük, hogy az emberi személy időben bontakozik ki, életének egész történetével fejezi ki magát, s alakulását csak a halál zárja le. Krisztus „mindenben hasonló lett hozzánk, kivéve a bűnt”, tehát ez a törvény órá is érvényes. Élete folyamán egyre jobban megmutatta, hogy az Atyától jött, órá tekint vissza, őt képviseli, hatalmát, szentségét, az emberek iránt való magatartását hordozza. Vagyis emberségét egyre jobban belevonta abba az örök párbeszédbe, amely fennáll az Atya és Fia között. Kimutatta azt is, hogy egyre jobban átadja magát az Atya szolgálatának és semmit sem tart vissza magának. Az önátadás a halálban érte el a tetőfokát, itt mutatkozott egészen Fiúnak, azért erre már csak a megdicsőülés következhetett. Az emberi élet teljes ábécéjét használta fel arra, hogy Isten Fiának mutassa magát, ez pedig már a megváltás bejelentése. Ha az emberi természet és élet alkalmas arra, hogy benne és általa az isteni személy kifejezze magát, s hogy tükröződjék benne az Atya és a Fiú örök párbeszéde, akkor igazolva látjuk, hogy az ember eredeti elgondolás szerint is az Isten képe, tehát célja és személyes igényeinek kielégítése csak az Isten világában kereshető. A megváltás abban áll, hogy Krisztus mint valóságos Fiú, belevonja embertestvéreit az Atyával fennálló viszonyába, vagyis fogadott gyermekekké teszi. Ezt az állapotot nevezzük megigazulásnak, kegyelemmel való töltekezésnek.

Krisztus tehát nem csupán erkölcsi vagy szociális hatást akar gyakorolni, hanem hazavezetni az embert az Atyához. Az ő műve nincs bezárva földi, immanens keretek közé, hanem az élet transzcendens törekvéseit elégíti ki. Teológiai nyelven azt mondjuk, hogy a műve eszkatologikus, vagyis a végső célt, a teljes megoldást hozza, aminél több és újabb nem jöhet. Erre a biztosíték az, hogy igazolta istenfiúságát s a feltámadásával bemutatta, hogy hol köt ki az istengyermeki élet. A kereszténység nem tud és nem is akar más bizonyítékot. Ha ő testi valóságában hazatért az Atyához, akkor az üdvösség lehetősége elvben biztosítva van mindenki számára. Annál inkább, mivel ő az üdvrendben hivatalból képvisel minden embert. Ha egyszer az örök Fiú, a valóságos isteni személy közénk jön, belecsúszunk a családjukba, akkor azonnal fejünk és közeletünk lesz, s ezt a szerepet tudatosan vállalta. Mégpedig nem akárhogyan, hanem a legkifejezőbb módon. Orvosnak tudta magát, akire éppen a betegeknek van szükségük, olyan pásztornak, aki utána megy az elveszett bárányoknak is. Arról az Atyáról beszélt, aki a tékozló fiút is visszafogadja és aki a kenyeret kérő gyermekeknek nem ad követ. Igazolta, hogy Isten nem iszonyodik a gyarló embertől és nem fél a bűnétől.

De ezzel megadta a vallási programot is számunkra. Utaltunk arra, hogy az emberi személy a haláláig alakul és bontakozik. Krisztusban az emberi természet és az élet minden vonatkozása az örök fiúság kifejezője lett. A feladat mindenki számára az, hogy saját gyarló emberi természetét egyre jobban belevonja az Istennel, mint atyával fennálló kapcsolatba és ezáltal gyermekévé válják. Ez a program volt a kereszténység újdonsága, s az is marad mindvégig. A folyamat megkezdődik a hittel, amennyiben elfogadom, hogy az Atya Fiában felkarolt bennünket (Ef 1,6), folytatódik a reménnyel, amely által Krisztus társörökösének érzem magam (Róm 8,17), s kibontakozik a szeretetben, amellyel kifejezést adok Isten és az embertársak iránt való elkötelezettségemnek.

Természetünknek az istengyermekségbe való bevonása nem megy zökkenő és egyéni küzdelem nélkül. Krisztus mint Isten Fia született a világra, de a mi földi természetünket vette magára — az apostol nyelven a „bűn testében” jelent meg (Róm 8,3) — azért neki is keresnie kellett az Atya akaratát, hangos kiáltással imádkozott ahhoz, aki „meg tudta menteni a halálból” (Zsid 5,7), a szenvedésből engedelmisséget kellett tanulnia (uo. 8), s csak a halálban adhatta át magát fenntartás nélkül az Atyának, mint léte értelmének. Nem csoda, ha saját követését keresztthordozásnak nevezi. Ő szerette a világot, de tudott lemondani a világról. Mivel gazdag volt, tudta egészen kiüresíteni magát.

Azóta is a hitnek meg kell küzdenie a kereszt balgaságával, a reményt próbára teszi Isten látszólagos gyengesége, a szeretetet nehezíti a gondviselés érthet-

lensége és a gonoszság látszólagos fölénye. Mégis rájövünk, hogy személyiségünk ebben a küzdelmes életben teljesedik. A megváltás révén az is a naggyá-levés eszköze lehet, amitől visszarettenünk. Krisztus ezt az életet váltotta meg, tehát nemcsak a siker, az alkotás és az öröm visz előre bennünket az istengyermekség útján, hanem az is, ami akaratumk ellenére keresztezi terveinket. A türelem, a lemondás, a megbocsátás, a nagylelkűség, a szenvedés elviselése nem iktatható ki az életből. Ezek éppúgy hozzátartoznak a szeretet gyakorlásához, mint a lelkiismeretes munka, a vállalkozó kedv és az igazságosság. Krisztusban az Isten úgy lett emberré és úgy nyilvánította ki magát az emberi élet egész ábécéjében, hogy valóban mindenkinek példaképe lehet, és az élet minden vonatkozásában Isten gyermekeinek érezhetjük magunkat: egészségben és betegségben, sikerben és megaláztatásban, békében és üldöztetésben, sőt a halálgyötrelemben is. Azok ideologizálják el az alakját, akik saját világmegváltó gondolataik igazolását keresik benne. Akik az összképet feledve megrekednek türelménél, a szelídségről mondott szavainál, a mindent elnéző megbocsátásánál vagy esetleg ostorforgató szigoránál. Még jobban kiüresítik alakját azok, akik csak szabadsághóst vagy a zavartalan béke álmódosóját vélik benne felfedezni. Az evangéliumok olyan Krisztust állítanak eléünk, aki egészen Isten és egészen ember. Az Isten szentségével elutasít minden bűnt és megalkuvást, de isteni irgalmával és emberi szívével megértést tanúsít a „test gyengesége” és a „megrokkant nád” vagy a „füstölgő mécses” iránt. Már Pál apostol megmondta, hogy őt csak „lélek szerint”, azaz hitből lehet megismerni, nem pedig „test szerint” (2 Kor 5,16).

SCHRAMM FERENC

AZ ÉJFÉLI MISE NÉPI SZOKÁSAINAK TÖRTÉNETÉBŐL

Számtalan feljegyzés tanúskodik róla, hogy hazánkban nemcsak a szentestét, de még az éjféli misét is annyira átszötte a nép a maga ünneplési módjának színészen sajátos szálaival, hogy a papság minden kigyomláló igyekezete ellenére szinte napjainkig fellelhetők. Kodály Zoltán is találkozott ezzel a jelenséggel, s mint 1916-ban az *Ethnographiában* beszámol róla, menyhei adatközlői szerint „még úgy ötven esztendő előtt a karácsonyi templomozás vígabb volt mint manapság. Különösképpen az éjféli mise alatt szokás volt néhány olyan nóta, amelyekre táncolni is lehetett volna. Ahogy pedig az akkori kántor megeresztette hozzá az orgonát: tisztára úgy szólt, mint a dуда.”

A katolikus népeletet legalaposabban ismerő Bálint Sándor írja, hogy régen Szegeden az éjféli mise alatt a pásztorok dudáltak a templomban a kis Jézus tiszteletére. A tápai hívek még ma is megkívánják a kántortól, hogy éjféli misén dudaszzerű hangzatokat csalsjon elő az orgonából. A Vác melletti Diósjenőn a kanász úrfelmutatáskor betülköl a megszületett Jézus tiszteletére a templomba.

Az Esztergom megyei Nagyölvéd község lakóinak is megvolt a maguk sajátos szertartása az éjféli misére, mint a Főszékesegyházi Könyvtár MSS II. 163. szám alatt őrzött kézírata bizonyítja. Katalógus-adta címénél (*A nagyölvédi templomban szokásos énekek és ájtatosságok*) többet találunk benne; templomi, iskolai rendtartást, körmenetek rendjét egyaránt szabályoz szerzője, megörökítve énekei között *Az Adám siralma* címen országszerte ismert panaszt is. Jóllehet a magát meg nem nevező szerző nem ír dátumot a csaknem 400 oldalnyi kéziratban, de gyakran hivatkozik Bozóky Mihály énekeskönyvére, főleg dallamainak *ad notam*-jára, mely 1797-ben jelent meg, előtte tehát nem készülhetett a kézirat. Advent negyedik és nagyböjt ötödik vasárnapján pedig azt olvassuk, hogy a kántor tartsa meg egyedül a litániát, mert a plébános káplánjával együtt ebéd után mindjárt a filiába, Ku-

ralra megy gyóntatni, ez pedig 1810-ben lett expositura. Kéziratunknak ezek szerint tehát e két évszám között kellett keletkeznie. Fogalmazásából kitűnőleg a szerző személyét a nagyölvédi plébánosban kell keresnünk, aki a múlt század fordulójának idején Kratochvila Mihály volt (1786—1817). (A Magyar Sion 1865. évfolyamában megjelent életrajza a templomatyja részére írt művére hivatkozik, fenti kéziratunkat csak futólag említi.) A bőrkötéses, quartalakú kézirat zömét a 76. oldaltól a templomi ájtatosságoknak az egyházi év rendjében való részletes leírása adja.

Rorátékra *háromfartály* ötre van az első harangozás, mégpedig jó hosszán, feltehetőleg ébresztő szerepe miatt. Az egy órával későbbben történő beharangozáskor a mester, azaz kántor a kórusra megy, a néppel közösen éneklí a *Jöjj el Szentlélek Uristen* kezdetű éneket mindaddig, míg a pap ki nem jön katekizálásra, hitmagyarázatra. Ennek befejeztével mindjárt az orgonára üt és latinul éneklí az introitust: *Rorate coeli desuper*... Hajnali mise alatt csak két éneket énekelnek úrfelmutatásig, és úrfelmutatástól mise végéig a másodikat. Szokatlan, hogy úrfelmutatás alatt is szól az orgona, a szerző szavaival *csak simphoníáz orgonával* a kántor. Mise végén az Úrangyalát imádkozzák, majd a megholt hívekért való főhásszal befejezve, a pap áldást ad a cibóriummal; kimenetre pedig az *Ó fényesség szép hajnalt* éneklí.

Még aprólékosabb gondossággal írja le az adventben tartandó hétköznapi és vasárnapi litániák rendjét, az utolsó szombatnál megjegyezve, hogy akkor szokták végezni a hívek karácsonyi gyónásukat, a másnapi misére „elegendő partikulákat készíten a mester”, — tehát az ország egyéb falujához hasonlóan az ostyasütés itt is a kántor feladata volt. Karácsony vigiliáján roráte nincsen, *szép reggel* mond a pap misét.

Külön fejezetet kap a kéziratban az éjjéli mise *Karátsonyi Itzakán* címen, melynek leírása megérdemli, hogy a szerző saját szavaival adjuk közre. „Háromfartálykor tizenkettőre beharangozás után a templomba menvén a sekrestyénél való csengettyűvel jel adatván, a mester arra a kórusba tizenkét órát üttet kezében lévő csengettyűvel. Erre a bakter a templom előtt lévő dombocskán tizenkettőt tülköl. Ezután a kórusba valami jó erős hangú vicekántor elkiáltja a következő verseket bakter módgyára:

*Kelj fel ember egy két szóra!
Tizenkettőt vert az óra,
Melyben hajdan Krisztus Urunk
Születtetett Messiásunk,
Az Mária tiszta szűztől,
Fogantatván Szentlélektől,*

*Ezen angyalok vigadtak,
Es Istennek hálát adtak,
Azért mi is felserkenjünk:
Ez nagy csudát jól tekintsük:
Dicsérvén a Jézus Krisztust,
Amen, mindörökké amen!*

Ezek után csendítés adatván a sekrestyénél, megszólamlí az orgona a szokott sípokkal, kakukokkal, és fog szólni még a pap az oltárhoz menvén, ottan le nem teszi a kelyhet.” A pap magyarul, és a szlovák hívekre való tekintettel szlovákul is felolvassa az epistolát és evangéliumot, mely után kezdődik a mise. Lépcsőima alatt szól az orgona *a többi sípokkal együtt*, introituskor kezdik csak orgonakisérettel énekelni a *Szűz Mária e világra nekünk* kezdetű ének két versszakát, *sine repetitione ultimae strophae* — szól az utasítás. A „többi sípokkal” kifejezésen, melyet többször is olvashatunk, mixtúrát vagy négy lábas sípokat, esetleg teljes orgonát kell értenünk. Minden responsoriumra „orgonával és sípok s kakukokkal feleltetik, hanem a verki a predikáló székben mindég szólhat, még a praefatio és elevatio alatt is” — utasítást az orgona ismerete nélkül nehéz értelmezni, de mivel az utolsó evangélium alatt ismét orgonával és sípokkal való játékot említ, valószínűleg az utoljára említett feltevést érti rajta. Érdekes szokás, hogy az ún. pásztormisést nem hajnalban, hanem mindjárt az éjjéli mise után olvassa a pap. a hívek is jelen vannak mindnyájan. Úrfelmutatásig a *Csordapásztorok* éneket, utána mise végéig a *Mennyből az angyal* pasztorellát éneklí.

A nappali miséről kettőt kell kiemelnünk: az első, hogy nappal, mint a szerző megjegyzi, sípolás már nincsen, a másik az *offera* szokása. Ez a hazánkban még a

középkorban kialakult szokás, hogy ti. a hívek maguk viszik az általuk felajánlásra szántakat az oltárhoz, a múlt században már kiveszett. Pénzadományra kell tehát az analógiák alapján gondolnunk, amit azonban nem minden vasárnap, csak nagyobb ünnepeken tartottak. Ellentétben a mai gyakorlattal, nem mise alatt, hanem előtte végeztek, jövedelme mindig meghatározott célt szolgált. Nagyölveden is szentbeszéd után, a nagymise előtt tartották, az utasításból kitűnőleg, mely előírja, hogy a mester *A hajdani pásztorok* kezdetű éneket énekelje offera alatt, minden verset megismételve, „sőt az ismétlés után orgonával ismét minden vers után repetitíót köll tenni, hogy ezen pasztorella egész offera alatt tarthasson”. Ha figyelembe vesszük, hogy 12 versszakos énekről van szó, biztosra vehetjük, hogy a hívek viték (pénz) adományait az oltárhoz, nem a harangozó járt körbe persellyel. Ennek befejezte után kezdődik a mise, melynek elején „a Szentség szokás szerint kitétik”, vele való áldás fejezi be karácsony harmadik miséjét. A monstrancia előtt tartják délután a litániát is, melyen a lorettói litánia elmondása helyett a *Szűz Mária e világra nekünk* kezdetű éneket éneklük végig, ugyanígy karácsony másnapján, Szent István ünnepén is.

Karácsony és újév között mindennap orgonás mise van, melynek énekeirendjét is feljegyezte Kratochvila. E napok egyikénél egy *nota benét* olvashatunk: „Karácsony után való vasárnap kihirdetetik, hogy az nap estvéli harangozásra a pásztoresemberek, másnap pedig a juhászok összegyűljenek az oskolába tartandó pásztori katekizmusra. Aholott mester, harangozó és tizedes bakterrel jelen vannak.” Mivel a pásztorok az állatok kihajtása, gondozása miatt nem járhatnak rendszeresen templomba, itt kéri tőlük számon a plébános hitbeli ismereteiket, pótolva az esetleges hiányokat.

A karácsonyi, éjféli misének ezek a szokásai, melyeknél nem kevésbé érdekesek Kratochvila Mihály feljegyzésében a nagybőjt, húsvét és pünkösd templomi szokásai, feltehetőleg a régóta élő helyi hagyományokat igyekezett a liturgiával összeegyeztethetően megörökíteni.

VOLLY ISTVÁN

SZÉKESFEHÉRVÁRI BÖLCSŐSKE

Székesfehérvár-felsővárosban, a pásztorok temploma táján, a jobbára földmívesek lakta régi utcákon karácsony előtti héten bölcsőringató dalokat tanulnak — vagy legalábbis tanultak pár évtizede még — a kislányok az öreg szüléktől: *Örö-mest ringatlak, Szivemből óhajtlak, Aludj, aludj!*... Bolti kis csengőcskét, bal kézben tartva, ütemesen rázogatták, gyakorolják a halk csengő-muzsikát. Aztán kiosztják a szerepeket: 7—8 éves csengő-szóló hangú kislányka lesz Szűz Mária meg-személyesítője, négy, körülbelül egyforma magas, 14—15 éves leány lesz a négy angyal, és egy hasonló korú fiú Szent József, Hófehér a lányok blúza, keményre vassalt berakott szoknyája, csipkés köténye, harisnyája és — kesztyűje (!), viszont fekete a magas szárú gombos cipője vagy csizmája. Ez kell a sáros útra. Az angyalok a hajukat befonják, vagy vállra hosszan kifésűlik. Fehér mirtuszkoszorút tesznek homlokukra, és a koszorú folytatásaképp, a szalagra kötött mirtuszágacs-kák füzére hátul lefut a derekukig. A vállukon keresztbe széles, halványkék szalagot kötnek, a csipőnél csengő lóg a végén. Bal kézzel csengetnek, jobbjukkal a díszes gyertyatartót fogják. Máriácska fejét és vállát fehér kendő takarja „madonnanán”. Két kis kezében festett parasztbölcsőt tart: kicsi mása a ringó fabölcsőnek, melyben a székesfehérvári gyerekek növekednek. Fehéringes játékbaba fekszik benne. Szent József meg-személyesítője, a fiúgyerek, kenderszakállt és bajuszt köt, kifordított asztrahánsapkát, fekete kabátot, nadrágot, csizmát és botot visel. Régebben ingben és gatyában járt, mint a pásztorok vagy betyárok, fokossal. A „szent család” előtt mindig egy idősebb asszony jár, valamelyik gyerek édesanyja. Lámpával világítja a sötét utcát, ő megy be előbb az udvarba, ő kopogtat az ajtón, és belépés előtt meggyújtja az angyalok gyertyáját.

— Szabad-e bemenni a köszöntőknek? — kérdezi kopogtatás után.

A háznép a falakhoz húzódik, a szobácska közepe a bölcsőringatóké lesz. Egy angyal széket tesz a szoba közepére, s négyen a négy sarkához állnak, arccal befelé fordulnak, és a gyertyafényben fürdő arcocskák énekelnek:

Csöndes, csöndes az éccaka,	Glóriát kiáltani:
Juhaimnál volnék vala,	Kiáltják a glóriát,
Halljuk az angyalokat zengeni,	Szentséges Szűz Máriát!

Egyszerre mindnégyen megrázzák csengőcskéiket a dallamsorok előtt:

!Szállj be József Máriával,	!Szálljatok be szívünkbe,
!Született kis Jézuskával,	!Szálljatok be szívünkbe.

Máriácska és József csak akkor lép be, amikor nevét énekelik. Máriácska leteszi a bölcsőt közepre, a székre. Mindnyájan letérdelnek. Az angyalok József felé fordulva énekszóval kérdezik:

!Ó, te József, mit gondoltál,	!Ilyen kemény időben,
!Hogy istállót választottál	!Jézus születésére?

József feláll. Szinte szavalva énekel. Nagyobb nyomaték kedvéért botjával odaodazuhint a földre:

!Megszállták a felházakat,	!Nincs helye a Jézusnak,
!És a vendégfogadókat:	!Nincs helye a Jézusnak.

A négy angyal halkan csenget végig, néha az ének 4—5 verse alatt:

Mennyből az angyal lejött hozzátok,	Hogy Betlehembe sietve menvén
Pásztorok, pásztorok,	Lássátok, lássátok...

Elindulnak köszöntésére	Szép ajándékot vivén szívükben
Botokkal, botokkal,	Magukkal, magukkal...

Ezután a „boldogságos kis mama” két kézzel megfogja a bölcsőcskét és gyöngéden ringatja, ütemenként oda-vissza, és ő maga énekel csengő cérnahangon halk altatódalt:

Örömet /ringatlak /	Az én éle-/temnek /egy remé-/nye,/
Szívemből / óhajtlak /	Örömet /ringatlak /
Aludj, a-/ludj.../	Szívemből /óhajtlak /
Aludj el mag-/zatom, /napom fé-/nye,/	Aludj, a-/ludj.../

Aludj el, fi-/acskám, /rózsaszá-/lam,/	Szívemből / óhajtlak, /
Aludj el zöld-/ágam, /kis vio-/lám,/	Aludj, a-/ludj.../
Örömet /ringatlak, /	Aludj, a-/ludj.../

A régi fehérvári asszonyok talán innen tanulgatták a „virágénekek” hangját? Vagy az üldözött virágénekek szavai szövődtek a szelíd színjátékokba? A gyöngéd dal után Máriácska körbejár a bölcsővel és minden nézőnek megmutatja a hófehér párnán pihenő „gyermeket”. Így tanított tisztaságra, gyermeknevelésre is a népi játék. Ezalatt karácsonyi „indulóval”, pásztorénekekkel búcsúztak el a háziaktól a bölcsőcskések:

Mária, induljunk,	E házra,
Jézus a mi urunk,	Urára,
Terjessze ránk áldását,	Boldogságot kívánunk utoljára,
Az ő szent koronáját,	Jó éjszakát kívánunk utoljára!

A kíséőasszony megcsörgeti perselyét. A köszöntőknek némi pénz jár. Ebből megtérül a díszítő kellékek költsége, a fölét pedig elosztják a gyerekek egymás között. Máriácska nem részesedik a „keresetből”. Néki cukros süteménnyel, kiflivel kedveskednek a jó népek minden háznál, amiért gyöngye gyermek létére a hóban, sárban, fagyban, a sötét utcák gödreiben néha el-elbukdácsolva — fáradhatatlanul viszi a kis Jézus bölcsőjét, a költészet és tisztaság képét.

Karácsony hetében éppen a „Fehérvárra vezető hadi úton” hirdették ők a békét.

PÁRBESZÉD

TEILHARD DE CHARDIN MAGYARORSZÁGI HATÁSÁRÓL

Írta SIMON JÁNOS ATTILA

Nem tekinthető véletlennek, hogy Teilhard de Chardin neve Magyarországon egy időben bukkan fel a Vigilia című római katolikus és a Világosság című materialista világnézetű folyóiratban. Sokkal inkább jelképnek tekinthető, hogy Európa e „metszőpontján”, a tömegében is impozáns római katolicizmus képviselői és a marxista tudósok egyszerre nyúltak a jezsuita páter művei felé. Történt ez a II. vatikáni zsinat bejelentése és az első ülésszak közötti félidőben, 1961-ben, ami nem elhanyagolható dátum. A római katolikus egyház megújulásának szelei a haladó magyar római katolikus köröket is megmozgatták. Igen sokan Teilhard de Chardinben kerestek támaszt az „új” megszólaltatására és annak felszámolására, amit egy jeles zsurnaliszta így jellemzett: „1950 óta Rómából nem is kevesen, nem is jelentéktelen személyiségek úgy tekintettek ránk, mint akik egyházilag csak félig-meddig számítunk legális katolikusoknak. Voltak, akik ki is mondták, hogy mártírsorsot szántak nekünk, s csak azt tekintik magukénak, aki olyasmit tesz, hogy mártírrá legyen kinevezhető. Igényünk, vágyunk megvolt arra, hogy újra az egyház teljes jogú tagjainak tekintsenek bennünket, *de megvolt a politikai szükségessége is annak, hogy a pápaság végre azzal az 50 millió katolikkal is törődjék, akik a szocialista országokban élnek*”.¹ Ilyen igény és vágy adta a tollat Mihelics Vid, a Vigilia akkori neves és jól tájékozott szerkesztője kezébe, hogy a „Teilhard de Chardin ügyről” írjon, s ebbe az irányba tájékozódhatott a Világosság is, amikor W. Hollitscher Teilhard de Chardin, az eretnek című írását közölte.

Bevezetőnkben koordinátákat szerettünk volna adni — s majd egy izmosabb anyagon pontosan meg is húzzuk — Teilhard de Chardin életműve magyarországi felbukkanásának és hatásának felméréséhez. Ezt a törekvést két tényező teszi még világosabbá. Egyrészt a magyar római katolicizmusnak a fenti idézetből is jól kivehető, sajátos rétegeződése, s az utóbbi 25 évben, a szocializmusban és a marxista ideológiájú államrendben, önmagát és útját fellelni kívánó erőfeszítése. Másrészt az a tény, hogy marxista filozófusok, ha jelentős és erős kritikával illették is, pozitívan értékelték Teilhard tudományos és filozofikus életművének számos elemét. *A dialógus egyik legalkalmasabb bázisának tekintették értékeléseikben.* Ezzel újabb komoly lökést adtak a hazai teilhardiánusoknak; egyúttal bizonyos színezést is ennek az iránynak és a Teilhard-al foglalkozó irodalomnak.

Az előbb említett tények mérlegeléskor figyelembe kell vennünk, hogy nem lehet az egész római katolikus elit Teilhard-orientációjáról beszélni. Sokkal inkább néhány teológusról (nem mindig az élvonalbeli, publikáló „szakteológusokról”) van szó, hanem útkereső, jól tájékozódó lelkészekről és a sajtónál dolgozó papokról), főként pedig intellektuellekről. Ennek mérésére semmiféle statisztika nem áll rendelkezésünkre, de a Teilhard-áramlat erejére enged következtetni, hogy a marxista filozófusok is élénken érdeklődni kezdtek, s később komoly fajsúlyú tanulmányokban polemizáltak a teilhardizmussal. Ezek a tények motiválták azt a nagyon lényeges szempontot is, hogy Magyarországon nem alakult ki az a merev, dogmatikus jellegű „teilhardizmus”, ami nyugaton megfigyelhető. A továbbiakban is, amikor teilhardizmusról beszélünk (a terminus technicus-t minden bizonnyal elutasítanak és bírálják a magyarországi Teilhard-kutatók!) *csupán a könnyebb jelölés kedvéért tesszük, de egész más tartalmat értünk rajta, mint a nyugati „teilhardiánusok”.* Még egy számottevő párhuzamra kell rámutatnunk: feltehető, hogy más szocialista országokban is ez idő tájt kezdenek terjedni Teilhard gondolatai, kívált-

képp Lengyelországban, azután Csehszlovákiában. S Teilhardnak ez a hatása és hódítása ma is élő; erre bizonyítékot szolgáltatnak a változatlan időben megjelenő tanulmányok — katolikus és marxista részről egyaránt — az először lengyelül, majd nálunk is megjelenő Teilhard-kötetek, antológiák.²

Összefoglalásul a következő képet szeretnénk körvonalazni: a „nyugati” katolicizmussal szemben a „keleti” meglehetősen konzervatívnak mondható; legalábbis nehezkesebb, és merőben más adottságok között élve, kérdései is mások. *A látszólagos stabil és konzervatív külső mögött* azonban új erők jelentkeznek és keresik kifizetésüket. Egy bizonyos akkumulálási idő után, a kínálkozó lehetőségek közül, olyan csatornán történik a kisülés, amely minden tényező számára a legelfogadhatóbb. A töltő energiát egyrészt a ma már gyorsabban felfogott, különböző „nyugati” áramlatok, ezek összecsapásai; és az „egyetemes katolicizmus” — Róma mozdulatai jelentik. Másrészt az az energia, ami a fennmaradást munkálja s ami a marxista-ateista világnézet kohójában eo ipso magasabb hőfokot jelez. Magyarországon, a katolicizmus világméretű erjedése idején Teilhard de Chardin adódott az egyik alkalmas csatornának a magyarországi progresszív katolicizmus *laicizáltabb részének*. Tapasztalatom szerint számos laikus, orvos, mérnök, részben az egyetemisták is ezen a csatornán kapják meg és ide vezetik megújulást sürgető kíváncsiságaikat és bizonytalan körvonalú, de annál égetőbb ellentmondásaik feloldását. Ezt a képet szeretném a tanulmány további részében kidolgozni; megvizsgálni Teilhard de Chardin eszméinek sorsát a római katolikus egyházban, majd a marxista kritika fényében; végül azokat az erő-csoportokat, „vektorokat” összegezni, amelyek a magyarországi római katolicizmusban Teilhard égisze alatt ma hatnak.

I.

Teilhard de Chardin a magyarországi római katolicizmusban

Számunkra rendkívül értékes az a kézirat előadás, amelyet Rónay György 1963-ban, Végeley-ben mondott el, az ott tartott szokásos szeptemberi Teilhard-szimpozicionon.³ A francia nyelvű előadás szövege tudtommal nyomtatásban nem jelent meg, így csak másodrendű — de nagyon fontos — forrásjelleggel bír. A „nagyon fontos” jelzést több szempontból kell igazolnom. Először magának Rónay Györgynek a személye miatt, aki nemcsak a maga nevében, de egy irányzat képviselőjeként beszélt. Másodszor az előadás fényt derít a teilhardizmus magyarországi előtörténetére. Harmadszor jól mutatja a magyarországi Teilhard hatás formáit és színeit.

1. Magyarországon a század 30—40-es éveiben bontakozott ki a „neokatolikus” vagy „baloldali katolikus” irányzat. Több sajtóorgánium köré csoportosulva, mint „a Korunk Szava, Új Kor, Vigilia; már a 30—40-es években a katolicizmus útkeresése szolgálatába szegődött, a feudális hatalmú magyar egyház korában. Baloldali katolikusoknak, neokatolikusoknak nevezik azokat, akik mást akartak, akiket nyomott az egyház mozdulatlansága, evilági hatalma és középkori merevsége”.⁴ Az eltelt idő ennek az irányzatnak dolgozott; *ez a mozgalom ma is él*, ha egészen más céllal is. A fő törekvés inkább az egyház belső életének megváltoztatására koncentrálódott. Erről vall Rónay 1962-ben írt két cikke az Új Emberben: „Ami a hitet, a lényegét, vagy ahogyan kissé laza gyűjtőnévvel mondtam, ami az ortodoxiát illeti: kereken és világosan nem neokatolikus. Az egyház belső kérdéseiben azonban nagyon is neokatolikus ez az irányzat”.⁵ Ez a feszültség, „fontolva haladás” majd meglátszik Teilhard-felfogásukon is, akinek nevét zászlajukra tűzték. A továbbiakhoz azonban feltétlenül szükséges volt tisztáznunk, hogy kik — mely irányzat, milyen programmal — kezdték meg sajátos szellemi és az egyház egész életére irányuló munkájukat Teilhard gondolatainak felhasználásával, beépítésével.

2. Nézzük, mit mond ez a kézirat Teilhard „előtörténetéről”, a magyar római katolicizmusba való betöréséről. Az előtörténet romantikusan izgalmas: a titokban

terjesztett kéziratok, illetve másolatok „véletlenül” eljutnak Magyarországra az ausztriai Sankt Gabriel bei Fehring kolostorból. „Az ötvenes évek vége felé csak Teilhard de Chardin nevét ismertem, cikkeit az *Études*-ben és néhány másolatban terjesztett kéziratát...”⁶ Az előbb említett kolostor főnöknője, aki „szilárd csodálója Teilhardnak”, rendszeresen beküldi a daktilografált műveket, s itthoni olvasói egyre égetőbb igényét érezték az egész teilhardi életmű megismerésének. „Annál is inkább, mert az életműve nyomán támadt erős viták visszhangja eljutott a távoli Magyarországra is. Megértettük, *hogy ez a gondolkodás döntő módon új, sőt forradalmi, s hogy élénken vitatott; hogy az egyházi konzervativizmus dühödten támadja...*”

Teilhard magyar római katolikus olvasói már az első és töredékes ismeretekből megértették a lényegét: „egy kivételes nyitottságot a korunk számára, pontosabban számunkra — szocializmusban élő keresztények számára — adódó problémák iránt; a mi katolikus egyházunkra gondoltunk, amely talán az egész kereszténység történetében páratlanul kiélezett helyzetben van” (*Avec une acuité presque sans pareille*).⁷ A „kiélezett” helyzetre a tanulmány többször is hivatkozik. Valahányszor a „nyugati” katolicizmus értetlenségével és politikai aggályosodásával polemizál, vagy amikor Teilhard de Chardin életművét érő támadásokat „megértés nélküli, sőt testvérietlen”⁸ magatartásnak minősíti. Teszi ezt annak a marxista kritikának a fényében, amely nem ok nélkül regisztrálta a katolicizmus krízisképét a Teilhard életmű durva támadásával, amely nyugatról indult ki.

Feleletet kapunk arra a döntő kérdésre is, hogy miért éppen Teilhard de Chardin vált Magyarországon ennek a mozgásnak, az új kibontakozásának egyik rugójává?

Teilhard itt kétségtelenül túlnőtt az eszmei síkon folytatott — nálunk kicsit luxusnak számító — vitáknál. „Végso analízisében arról volt szó, hogy miként lehetséges a keresztény magatartás s a kereszténység általában a marxista filozófiára alapozott társadalomban, amely egyedül a marxista koncepció szerint ragadja meg az anyagi fejlődés és a kultúra kibontakoztatását. *Teilhard de Chardin úgy jelent meg előttünk, mint az élet ígérete*, mint ama világba vetett bizalom hitének a megvallása amely — pogányságában vagy ateizmusában — az Isten szándékai teljesülésének nagyszerű színháza, s amely minket — lényegében — a visszautasítás és a dezavualás helyett együttműködésre hív...”⁹

Hivatkozik arra is, hogy — Cuénot szavaival élve — Teilhard után nehéz a kereszténységet a nép ópiumának nevezni. Idézi Bakunyin két kitételét: 1. az egyház minden ténykedése olyan negatívumokon nyugszik, amelyből csupán az „Isten profitál”. 2. a keresztény ember képtelen a világ értékeinek elismerésére. Mindkét vádat megcáfolja Teilhard optimizmusa s a világ nagyságának és szépségének felismerése s a benne végzett munka elismerése.

3. Végül elemeznünk kell — s ezen a ponton már túl kell lépnünk az előtörténeten, eddig használt „modellünkön” — azokat a vektorokat, amelyek a magyarországi Teilhard-hatást színezik, azt is mondhatnánk, hogy sajátossá, egyedivé teszik.

Ezek közül az első és a legfontosabb a marxista Teilhard-kritika bizonyos hatása a római katolikus Teilhard-felfogásban. Csak egy példát idézünk. A Teilhard-antológia előszavában Rónay György¹⁰ a jezsuita páter életművét, a bátor és szép méltatás mellett, kritikával ajánlja olvasóinak. A kritika pedig nem a megszokott *katolikus érveket sorolja fel*, hanem elsőrendűen azt, hogy „Teilhard egy kissé mindig az adott társadalmi valóság fölött élt... nem vette észre korunk alapvető ellentmondásait”.¹¹ A jövőben olyan tervezőjének és megálmodójának tekinti, akinek fantáziája sokszor átsiklott a „ma problémáin és ellentétein”, bár a háború, a fejlődés kérdéseiben állásfoglalása „korunk legnagyobb keresztény humanistái közé emelték”. Ez a kritika pedig, a méltatás több szempontjával együtt, erősen hasonlít a marxista kritikához és méltatáshoz, a maga sajátos teológiai és bölcséleti vonásainak csorbitása nélkül. Ez viszont természetesnek mondható, ha figye-

Iembe vesszük, hogy Teilhard magyarországi olvasói — főként a mai „huszonévesek” — mégiscsak több marxizmust tanultak, mint hittant. Az is kielemezhető, hogy a klérus egy része nem szívesen látta Teilhardot a hazai sajtóban. Legalábbis erre enged következtetni az az erőfeszítés, amely az első összefoglaló ismertetésekben — a későbbiekben még rátérünk erre — egy „megkozmetikázott” Teilhard-képet kényszerült bemutatni.

Összefoglalásul azt mondhatjuk, hogy Teilhard gondolatainak hatása két merőben más jellegű hatóerő között növekedett: az egyházi konzervativizmus és a marxista kritika erőterében.

II.

Teilhard de Chardin gondolatainak sorsát a magyarországi római katolikus egyházban az áttekinthetőség kedvéért három fázisra tagoljuk. A megkülönböztetés nem időbeli, azaz történeti, mivel a történeti felmérés nem tükrözné pontosan azt a valóságot, melyet éppen az egymásmelletiség, az egyes irányok összefonódása jellemez.

Kibontakozás

Az első nyomtatásos publikációk Mihelics Vid tollából származnak az „Eszmék és tények” rovatban.¹² Egyértelműen megállapítható, hogy ezek a tanulmányok Daniélou nyomán készültek. (Daniélounak, az azóta bíborossá kinevezett francia jezsuita szerzetesnek, az Études-ben található tanulmányai kétségtelenül igazolják ezt!) A neves francia teológus azok közé tartozott, akik minden erejükkel szereték volna besorolni Teilhardot a tomizmus egészébe és így legalizálni a hivatalos római teológia előtt. Mihelics is hangoztatja, hogy „Teilhard írásai könnyen megzavarhatják a hitükben felületes keresztényeket...: a nem keresztényeket valami bizonytalan körvonalú kereszténységre hangolják”.¹³ Ezért szükséges, úgymond, a „kritikai vizsgálat”; erre hárul az a feladat, hogy „kifejtse és megvilágítsa Teilhard igazi gondolatait...” és „összhangzatosan értelmezze azokat a nem mindig szabatos kifejezéseket, amelyek veszedelmes kétértelműségeket támasztanak”.¹⁴ Ebben az átdolgozásban Teilhard minden érdessége és problémát okozó teológiája eltűnt. Mihelics igyekszik úgy beállítani Teilhard-t, mint akire „sem a katolikus Blondel, sem az egzisztencialista Heidegger, sem a tomisták, sem a marxisták nem gyakoroltak befolyást”.¹⁵ Majd ugyanitt említi meg, hogy „sokat tanult a skolasztikától” (ti. Teilhard), de szakított vele és a „zéró pontra helyezkedett”.¹⁶ Nem érdemes a nyilvánvaló ellentmondásokra tovább figyelni. Forduljunk inkább afelé, ami értékesebb a Teilhard „ügy” szempontjából a kibontakozás időszakában.

Összegezésükben e fentebb említett tanulmányok mégiscsak legalizálták a megszelídített Teilhard-t Magyarországon, s a katolikus hetilapok is egyre több helyet szenteltek a nagy gondolkodónak. A kibontakozás tehát megindult és sebesen gvűrűzött tovább. Mihelics cikkei, ha módosították is a Teilhard-képet, nem torzították el. A lényeg: a friss gondolatok terjesztése sikerült. S ami ennél is fontosabb: Mihelics második tanulmánya, amely Teilhard atya etikai nézeteivel foglalkozik¹⁷, hidat vert a földi valóságok, a mindennapok munkája, a társadalom egészébe való beállás felé. Ezzel azoknak segített, akik mozdultak volna az egyház passzív és langyosan konzervatív oldalán, csak éppen nem tudták, milyen katolikus elvek és alapok szerint tegyék ezt.

Ekkor jött az akkori Szent Offícium 1962-es monituma. Ahogyan ezt Magyarország kivédtek, az lényegében a magyarországi teilhardizmus sikerének legfőbb nyelvi bizonyítéka. Mihelics most egy másik nyugati teológus, *Rabut* könyvéhez nyúl. A domonkos-rendi szerzetes írásának (*Dialogue avec Teilhard de Chardin*) ismertetése után, amit apológiának szánt, felteszi a kérdést: mi a tennivaló? „Csat-

lakozzunk most már azokhoz, akik úgy fogadták el a Szent Officium figyelmeztetését, hogy jobb, ha katolikus részről nem is nyúlnak hozzá Teilhard de Chardin műveikhez? Úgy vélem nagyon rosszul tennőnk! Nemcsak azért, mert visszahúzódsunkat sokan ellenünk magaráznák, hanem főképp azért, mert sokunk számára *elviselhetetlenül leszűkítőnek gondolkodásunkat és olyan támpontoktól és ösztönzésektől fosztanánk meg magunkat, amelyek nagyon is megkönnyítik derűlátásunkat és helytállásunkat ebben a világban...*¹⁸

A dolgok alakulásához csak annyit tegyünk még hozzá, hogy két évvel később a Budapesti Központi Szemináriumban a kozmológia anyagában Teilhard eszméit kezdték tanítani.

A formáló kritika — Teilhard de Chardin a marxista kritika fényében

Az az indirekt hatás, amely Teilhard de Chardin magyarországi hatását, a római katolicizmusban nálunk elfoglalt helyét, jelentősen befolyásolta: a marxista kritika. Említettük, hogy a marxisták érdeklődése ugyanarra az időre tehető, amikor a katolikus sajtóban az első közlemények megjelennek. Kezdetben ők is külföldről veszik át a saját szempontjaiknak megfelelő anyagot. Így az első írás még W. Hollitscher tollából származik¹⁹. Hangvételén az a rokonszenv érződik, amit Teilhard hányatott sorsa, a hivatalos egyház viselkedése egy humanista marxistából kiválthat. A következő írás a Szovjetunióban megjelenő Vaproszi Filozófiai komoly fajsúlyú tanulmánya, J. A. Levada munkája.²⁰ Majd egyre nagyobb intenzitással kapcsolódnak a Teilhard-vitába a hazai marxista tudósok. Több összefoglaló, tudományos tanulmányt szentelnek Teilhardnak.²¹

Mi jellemzi ezt a marxista kritikát? Míg a katolikus interpretátorok igyekeztek szalonképessé tenni Teilhard gondolatait, a marxista kritika érdemben foglalkozott vele. Ezt a kritikát mindvégig az a rokonszenv és készség jellemzi, amely a „teilhardizmust” hajlandó vitapartnernek és egy possibili keresztyénség (ill. vallásosság) lehetséges formájának elfogadni. Nyalábbá fogva, megragadhatóvá téve a mondottakat, a következő értékelést, struktúrát alakíthatjuk ki:

1. „Teilhard nézetei elvontságuk és általánosságuk következtében alkalmasak arra, hogy különböző társadalmi célok érdekében, különböző oldalaira, vonásaira támaszkodjanak.”²² 2. „...a marxistáknak feladatuk, hogy a progresszív teilhardiánusokkal folytatott párbeszédben erősítsék, védelmükbe vegyék korunk jelentős gondolkodójának tanait, kibontsák a bennük rejlő haladó lehetőségeket.”²³

Erre a struktúrára — amely majd minden magyar marxista tanulmány tengelye — három tényező vezetett. Először is minden olyan mozdulat, amely a hivatalos egyház konzervatív doktrínáját progresszív irányba igyekszik áttörni — pontosan a társadalmi haladás érdekében — kiváltja a marxisták érdeklődését.²⁴ Másodszor a teilhardi tanok számos vonása, de különösen annak társadalmi vonatkozásai (az emberi energia és alkotókészség föltétlen értékelése, a szocializáció és a totalizáció stb.) részint lezáratlanságukkal, részint a marxista tanokhoz való viszonylagos közelségükkel, megértésre talált a marxista ideológusok körében. Ide kell még számlálnunk azt a tiszteletet, amit Teilhard szaktudósi mivolta, tudományos és korszerű nyelvezte váltott ki. Mindez arra a felismerésre juttatta a marxistákat, hogy Teilhard „nem pusztán új kifejezési módot talált a régi tartalom kifejezésére, hanem új gondolatrendszer teremt.”²⁵ Ez a megállapítás oly döntő fontosságú, hogy nem is lehet eléggé méltatni; és meggyőzővé teszi a pozitív marxista állásfoglalást.

Tartalmára nézve a marxista kritika két jelentős vonással rendelkezik. Az első a teilhardi kísérletnek — amelyet leegyszerűsítve a tudományos és a vallásos gondolkodás szintézisének neveznek — a kudarcát igyekszik kimutatni. Az egyik legjelentősebb és ténamegragadásában újszerű marxista tanulmány ezt summázza.²⁶ A filozófiai szakkönyvek értékelése is ebben fogható meg leginkább.²⁷ A kritika másik iránya a teilhardi gondolatrendszer marxista analízisében is pozitív vonásait ragadja meg, amennyiben a konzervatív katolicizmushoz és a hivatalos egyház

tanításához viszonyítva a párbeszéd és egy haladóbb egyház nagy lehetőségeit látja bennük.

Lássuk e két vonást együtt, a tartalmi vizsgálat szemszögéből: „Nézetünk szerint a legfőbb tennivaló az, hogy Teilhard következetlenségeinek, kétértelműségeinek, ellentmondásainak feltárása és bírálata mellett emeljük ki tanainak haladó, pozitív vonásait. Ez azt is jelenti, hogy kimutassuk: Teilhard éppen a vallásos alapgondolat érvényesítése miatt következetlen legfontosabb elvének, az evolúció-elvnek az érvényesítésében... ez vezet oda, hogy pánbiológizmusa elmossa a társadalmi élet specifikumait, hogy vallási misztikája — minden szubjektív törekvése ellenére — összeütközésbe kerül a tudományos fejlődés objektív következményeivel. Úgy gondoljuk, hogy nemcsak Teilhard de Chardin progresszív híveit segítjük ezzel a társadalmi haladás érdekében végzett tevékenységükben, hanem elősegítjük a marxisták és keresztények párbeszédének fejlődését és konkretizálását is. Ez a differenciált magatartás... az alapja annak az elvszerű dialógusnak, melyet a béke és a társadalmi haladás vallásos híveivel folytatunk”.²⁸

Egyik marxista filozófusunk, Tordai Zádor így vélekedik a teilhardizmusról: „A dialógus szempontjából a legnagyobb jelentőséggel a *katolicizmuson belül* a teilhardizmus és a „Paulus-társaság” bír.”²⁹ A teilhardizmuson belüli tendenciákat a vézeley-i ülésről beszámolva elemzi. Az 1966-os találkozóan — állítja Tordai — jól észrevehető volt, hogy Teilhard tanai „a társadalmi cselekvésre vonatkozó nézetek vázlatossága és elvontsága” miatt *elméletileg* a társadalmi haladás és a retrógrád magatartás lehetségeségét egyaránt igazolják. *Gyakorlatilag* azonban az utóbbi felfogás hívei kisebbségben maradtak. Mindez bizonyítja „azt a marxista értékelést, amely szerint a teilhardi ideológia jelentősége abból fakad, hogy... megpróbálja a teológiát és a vallást úgy átformálni, hogy azokat a tudomány igazságaihoz és a haladás gondolatához alkalmazzák”.³⁰ Tordai, beszámolója során egy, a protestantizmus számára nagyon megszívlelendő megjegyzést tett: több marxista tudóssal együtt arra a gondolatra jutottak, hogy „a teilhardizmus, ott, ahol nem katolikus környezetben terjed, az egyházi kötelek más jellege miatt valamivel szélesebb tud lenni, és így kevésbé fenyegeti az a veszély, hogy esetleg szektává szűküljön”.³¹ Ez a kijelentés is jól érzékelteti, mennyire sajnálatos, hogy református egyházunkban, de az egész magyar protestantizmusban is eddig csak igen kis mértékben közelítettük meg a Teilhard-problémát.

Világosan látható, hogy Tordai írása merre konkludál: „Úgy tűnik, hogy a baloldali teilhardista irányzat szélesedik, s ezt a keresztyénségen belül jelentkező reformtörekvések részének kell tekinteni, a katolicizmuson belül kétségtelenül ez a legjelentősebb és a legtöbb perspektívával bíró modernista irányzat”.³² Tovább haladva még érdekesebb, témánk szempontjából rendkívül fontos eredményhez jutunk: „*Ha tehát a vallás létével számolunk, akkor a szocializmus érdekének egy olyan vallási forma felel meg, amely lehetővé teszi a hívőknek, hogy bekapcsolódjanak a szocializmus építésébe*”.³³ Ezt követi a félreérthetetlen következtetés: „*Ezért azt, hogy az integrista típusú vallásosságot baloldali teilhardizmus váltja fel, a marxizmus a népi demokráciák esetében is pozitívan értékelheti*”.³⁴ Ezzel egészében előttünk áll a marxizmus általunk „formáló kritikának” nevezett hatása. Innen vezet útunk következő állomásunkhoz.

A kialakuló egyensúly

Nyilvánvaló, hogy a magyarországi római katolicizmus konzervativizmusát, nemcsak a teilhardizmus oldja, feszíti. A teilhardizmus hatását, erejét még akkor sem szabad eltúloznunk, ha világosan áll előttünk, hogy a keresztyénség mai krízise, erjedése idején sokféle „áfium” ellen, mindkét oldalról óhajtott orvosság lehetne. Azt, hogy mivé lesz, az idő fogja eldönteni, felelőtlen próféciaikat nem szabad mondanunk. Tény az, hogy Teilhard gondolatai a magyar katolicizmusban nem „dogmatizálódtak”, és nyitottságuk egészséges teilhardizmust csíráztatott ki

Magyarországon. Ezt a teilhardizmust — amint igyekeztünk kimutatni — több hatás érte, előrelendítve és fékezőleg is. Szabad azt mondanunk, hogy kialakult valamiféle jótékony egyensúly? Válaszunk az lehet, hogy kialakulóban, „en marche” már beszélhetünk egy sajátos magyar teilhardizmusról. Erre vonatkozóan két tanulmányt idézünk a magyar római katolikus irodalomból. Az egyiket *Kecskés Pál* írta, aki nem sorolható a legprogresszívabb teológusok közé.³⁵ Írásának kritikája kiterjed Teilhard filozófiai, metafizikai, természettudományos és teológiai gondolataira. Véggkövetkeztetése mégis pozitív: Tárgyi szempontból hibáztatható módszere és kijelentései ellenére, elismerést érdemel Teilhardnál a modern természettudomány és a vallás összeegyeztetésére irányuló törekvés, a vallásos gondolkodás ösztönzése a világi feladatok iránt, a mulandó és az örökkévaló lét összetartozásának élénk tudatosítása. Követőinek feladata művének olyan irányú értelmezése... amely a teilhardi világszemléletnek Teilhard szándékolta értelmet és hatást biztosítani képes”.³⁶

Hajdók Zsolt, egyik neves római katolikus Teilhard szakértőnk, Teilhard hüperfizikájáról értekezve megállapítja: „Jó szándékából, nem vitatható eredményeiből és nyilvánvaló kudarcaiból egyaránt csak okulhatunk. Lehet, hogy igaza van *Schoonenbergnek*, hogy a teilhardi gondolatok építőkövekkül fognak szolgálni egy eljövendő teológiai szintézishez. De ha ez nem is történnék meg, akkor is maradna Teilhard Jézus Krisztus igaz tanújának”.³⁷

Ma ez a tárgyilagos és nyitott magatartás jellemzi a magyarországi katolikusok Teilhardhoz való viszonyát. Végeredményében a Teilhard-hatás grafikonja a kezdetről, az egykori Szent Offícium monitumának nagyszerű kivédésétől fogva emelkedő, de ha szigorúan ítéljük is meg: azonos szinten van. Teológiai munkánknak számot kell vetnie azzal, hogy a magyar római katolicizmus egyre táguló körében Teilhard de Chardin él és hat.

III.

Végül szólnom kell arról a belső képletről, ami nemcsak a magyarországi teilhardizmusra, vizsgálatunk témájára, hanem — ennek nyomán merem ezt a hipotézist állítani — az egész magyar római katolicizmusra érvényes.

Tágítani és helyesbíteni kell azt a felfogást, amely a „keleti”, pontosabban a szocialista országokban élő katolikus egyházakat mint a konzervativizmus végvárait könyveli el. Ez az erőltetett és a ránk nehezedő vívódásokat felszínesen látó, sokszor az egyetemes kereszténység naiv, vagy szándékoltan maradi és sötét köréből származik. Sokszor azoktól, akik nem egészen tiszta indítékok nyomán „mártír szerepet” szánnak nekünk, és szívesen vennék ha vállalnánk ezt a szerepet, mit sem számolva mindnyájunk legfőbb ügyével: a názáreti Jézus örömezenetével. A magyarországi teilhardizmus vizsgálata segíthet helyreigazítani, sőt kivédeni ezt a felfogást. Mert mindenfajta elnagyolás és általánosítás hibás képet nyújt a „keleti” katolicizmusokról.

Ha figyelembe vesszük a hazai katolikus sajtó megnyilvánulásait és az élvonalbeli teológusok könyveit,³⁸ akkor a végvár teóriát és a jobboldali katolicizmus továbbélését nálunk erősen módosítanunk kell. Mit tudunk felírni a hibás képlet helyett? Elsőként azt, hogy a szocialista millió oldotta és lazította a konzervatív vezetést és teológiát. Az elit és részben a tömegek felfogását áthatják a modern irányzatok is; a teilhardizmus inkább a laikus oldal felől és szorosan mellette a modern irányzatok, például a rahneri iskola, egyre jobban érvényesülnek mind a papság, mind a laikusok körében. *Hic et nunc*, Magyarországon is él a világkereszténység kimondott, kimondatlan vágya és feladata. Teilhardnál maradvá hadd idézzek egy érvényesebb és igazabb képletet: „Újra kell építenünk egy részint romladozó, részint idejét múlt egyházat; modern stílusban kell újjáépítenünk, és

úgy, hogy „látogathatóbb”, lakhatóbb legyen a mai nemzedékeknek, amelyek megmaradt íveit és oszlopait anakronisztikusaknak találják és már nem értik a falaira festett jelképek jelentését. Új épületet kell tehát emelnünk a régi és változhatatlan Chardin szentély köré; s ennek az új épületnek a terveit kínálja nekünk Teilhard de Chardin.”³⁹ Körvonalalaiban ez lenne a mi közös munkánk, s ez nem is kevés.

Jegyzetek: 1. Saád Béla: A zsinat budapesti szemmel, Bp., Vigilia, 1967. 24. o. — 2. A „nálunk” kitételt azért használtam a magyarul is helyett, mert Teilhard első fordítói és feldolgozói a külföldön élő magyar római katolikusok (pl. Rezek Román Sao Paulo, Szabó Ferenc SJ. Róma stb.), akik vagy a bécsi Herdernél vagy a Washingtoni Occidental Pressnél adták ki és küldték be műveiket. Ez természetesen nem számítható be teljesen a magyarországi Teilhard-hatásba, de nem is hanyagolható el. — 3. Rónay György: Teilhard de Chardin Magyarországon. Az 1963-ban Vézelay-ban tartott szimpozionon elhangzott előadás kézirata. 40. o. — 4. Saád Béla i. m. 24–25. o. — 5. Új Ember, 1962. jún. 17. — „Neo vagy nem neo?”; u. i. 1962. okt. 21. „Jobb vagy bal?” — Jelenségek és tanulságok a francia katolikusok történetéből. — 6–9. Rónay György i. m. 4. és 22. o. — 10. Hit az emberben c. Teilhard antológia. Bp., 1968. Szent István Társulat. Rónay György előszavával. — 11. Hit az emberben. — 12–18. Vigilia in Eszmék és tények — Mihelics Vid, 1962. április, május, október. — 19. Világosság 1961. jún. II. évf. 6. szám: W. Hollitscher: Teilhard de Chardin az eretnek, 29–31. o. — 20. J. A. Levada: Viták a Teilhard jelenség körül. Világosság, 1962. III. évf. 38–40. o. — 21. Irányzatok a mai polgári filozófiában. Budapest, Gondolat, 1964, 225–269. o.; Sándor Pál: A filozófia története, III. tom. 534. o. — 22–23. Agh Attila: Teilhard de Chardin filozófiai antropológiájához. A Le Phénomène Humaine olvasása közben. Valóság, 1967. ápr. 11–12. és 26. o. — 24. vö. Varga Iván: Teilhard de Chardin és a katolicizmus kiütkeresése, in Társadalmi Szemle XXIII. évf. 8–9. sz. 1968. aug. 71–78. o. — 24–25. Ebben a tanulmányban tisztázza a marxisták álláspontját. Minden kimozdulás a konzervatív vallásosságból pozitív, mert a vallás krízisére mutat, bomlasztja. Erre az elképzelésre újabb teóriák rakódtak: „A marxisták között sem uralkodik egyértelmű felfogás abban a tekintetben, hogy mit értsen a valláson, jelen esetben a katolicizmuson belüli nyílt, újító, progresszív áramlatokon”. Egyesek szerint ezek csak a vallásos pozíciók megerősödését célozzák. Mások szerint — s ide sorolhatók a magyar marxista ideológusok — azt is hangsúlyozni kell, hogy ezek az áramlatok „egyszersmind azt az objektív, valóságos társadalmi szükségletet is kifejezik, mely a progresszív egyházi törekvések mögött meghúzódik, mégpedig azt, hogy a fennálló világ elleni tiltakozás egy formáját... juttatják kifejezésre”. A „kiütkeresésre” is érdekes választ kapunk: különösen Teilhard-al kapcsolatosan. Háromféle változási struktúrát vázolnak fel, ezek közül — úgy vélik — Teilhardé a legelfogadhatóbb. „Mindegyik útnak van egy közös vonása: az evlági, immanens tartalmak bevonulása a vallásos gondolkodásba... Teilhard ezt választotta”. I. m. 73. és 78. o. — 26. Agh Attila: Tudományos istenkeresés és antropológiai kutatás Teilhard de Chardin munkásságában, in Magyar Filozófiai Szemle, 1968. I. szám 1–62. o. — 27. Sándor Pál: A filozófia története, III. kötet 514. o. — 28. Varga Iván: i. m. 78. o. — 29–34. Tordai Zádor: A dialógus gyakorlatából in Világosság, 1966, VII. évf. 11. szám, 669–673. o. — 35–36. Kecskés Pál: Teilhard de Chardin világszemlélete in Vigilia 1963, 146. o. — 37. Hajdók Zsolt: Teilhard de Chardin hüperfizikájának értéke in Teológia 1969. III. évf. 4. szám. 230. o. — 38. Pl. A Katolikus Szó több cikke, köztük: Jegyzet a haladásról. A kereszt értelmé; Magatartásunkról; Előre és felfelé; gondolunk itt Nyíri Tamás, Gaál Ferenc, Rónay György munkáira. — 39. Rónay György: Szentek, írók, Irányok, Bp., 1970. Szent István Társulat, 200. o.

A szeretet nem csügged a balsorsban, mert békétűrő; nem bosszulja meg magát az ellenségen, mert békeszerető; nem bántja az idegen szerencséje, mert nem irigy; s nem győtri a rossz lelkiismeret, mert rosszat nem cselekszik.

Szent Bernát

A HONISMERETI MOZGALOM*

Történészek, nevelők, írók, politikusok egyre gyakrabban emlegetik, vizsgálják a nép, a nemzet, a nemzetiség fogalmát, az osztály és a haza, a nemzeti patriotizmus és a szocialista nemzetköziség összefüggéseit, tartalmát.

Tanulmányok, újságcikkek, előadások boncolgatják a hazához való kötődés elégtelenségének, olykor hiányának jelenségeit, illetve a kötődés erősítésének lehetőségeit. Sokszor beszélünk történetiszemléletünk hibáiról, túlzásairól, vitatkozunk a szocialista hazafiságnak a történelmi múltba, népi-nemzeti hagyományokba kapaszkodó hajszályokereiről, vagy internacionalista osztályharcos elemeiről. Keresjük az oktatásban, a művelődéspolitikában és a tömegtájékoztatásban az igazi hazafiságra való nevelés feladatait.

A honismereti mozgalom keretében a fenti fogalmakról általában a kelletténél kevesebbet beszélnek, de a fogalmak társadalmi megértéséért, gyakorlati megvalósításukért sokat tesznek. Ez a gazdagon áradó mozgalom önkéntes, változatos munkájával ápolja az egészséges lokálpatriotizmust, széles tömegek számára teszi érthetővé a szocialista hazafiság és internacionalizmus összefüggéseit. Történelmi múltunk, forradalmi és haladó hagyományaink, anyagi és szellemi értékeink feltárásával, jobb megismerésével erősíti a minden nép számára nélkülözhetetlen nemzeti tudatot, önérzetet, valamint a magunk és a más népek eredményeinek, fejlődésének megbecsülését. S mindezt nem üres, szólamos hazafisággal teszi, hanem tevésre, cselekvésre alkalmat adva, lehetőségeket kínálva, tervszerű akciókat szervezve.

A mozgalom fejlődése

A honismereti mozgalom alulról jött, népi kezdeményezésű megmozdulás. Amikor az elődöket keresik, sokan a középkori krónikásokig nyúlnak vissza. De emlegetik a múlt század vagy még korábbi idők népköltési-néprajzi gyűjtőit, nyelvészeket, történészeket, földrajztudósokat, vagy az újabbkori szociológusokat, falukutatókat. Mások a mozgalmat a Szegedi Fiatalok, a Győrffy-kollégisták és a NÉKOSz pozitív hagyományai folytatóinak tartják. Ez mind igen megtisztelő, s a mozgalom igyekszik az elődökhöz méltó lenni. Egy kétségtelen: sokan alakították, formálták. Lakóhelyüket, szülőföldjüket szerető, azt megismerni vágyó lokálpatrióták kezdeményezték, pontosabban kezdték és csinálták, néha nem is tudatosan. Később megalakultak — egy-egy lelkes pedagógus vagy helytörténész körül — a laza, változatos érdeklődésű gyűjtőcsoportok, rendszerint valamilyen intézmény: iskola, múzeum, művelődési ház keretében.

A mozgalom országos kibontakozása tizenkét éves múltra tekinthet vissza, amikor a Népművelési Intézet — a Hazafias Népfront támogatásával — megkezdte honismereti szakkörök szervezését, irányelveket, valamint módszertani útmutatókat bocsátott rendelkezésükre. A mozgalom fejlődésének más segítői is voltak. Elsőnek talán a múzeumok ismerték fel a honismereti mozgalom tudományt segítő szerepét a történeti emlékanyag-gyűjtésben, a forrásanyag feltárásában, valamint sajtós népművelési feladatai megvalósításában. Így alakultak meg a múzeum- és várbarát körök szerte az országban. A múzeumi szakemberek irányító, hozzáértő támogatásával a kedvtelésből végzett adatgyűjtő munka egyre inkább alkalmassá vált a természeti és társadalmi környezet tudományos megismerésére, a társadalmi-történeti összefüggések láttatására és a mindennapi élet, a helyi és országos politika megértésére.

A Néprajzi Múzeum és a Magyar Néprajzi Társaság elindította az önkéntes néprajzi gyűjtő-mozgalmat. Az anyagi és szellemi kultúra, hagyomány értékeinek összegyűjtésére kiírt pályázatok eddig 200 ezer oldal terjedelmű írásos anyagot

* A szerző a Hazafias Népfront Honismereti Bizottságának titkára.

eredményeztek a népi gazdálkodás, az ipar, az építkezés, a táplálkozás, a ruházat, valamint a hiedelemvilág, népművészet és a társadalmi élet szokásai stb. vonatkozásában. Ezzel egyidejűleg az MTA Nyelvtudományi Intézete és a Magyar Nyelvtudományi Társaság a földrajzi nevek gyűjtését, a nyelvjárások kutatását szorgalmazta. Az eredmény: Zala, Somogy, Vas és Győr megyékben befejeződött a földrajzi nevek összegyűjtése, sok járásban a befejezéshez közeledik vagy éppen még folyik. Egyetlen adat a munka nagyszerűségének láttatására: a Zala megyei kötet körülbelül 30 ezer nevet tartalmaz. Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőmozgalom az idén rendezte meg nagysikerű VI. országos találkozóját Sárospatakon és Sátoraljaújhelyen. Fellendült a helyi irodalmi hagyományok, emlékek gyűjtése is. Több emlékszoba, irodalmi emlékhely létesült az országban.

Az Országos Műemléki Felügyelőség irányításával a műemléki albizottságokban érdeklődő ezrek váltak a műemlékvédelem és a művészettörténet értőivé. Az aktivisták nemcsak számbavenni segítettek a műemlékeket, hanem védik, népszerűsítik is azokat. A műemléki albizottságok is régi honismereti múltra tekintenek vissza: VI. országos értekezletüket tartották meg az idén Győrött.

A honismereti mozgalom legfejlettebb, legáltalánosabban elterjedt ágazata a helytörténeti, helyismereti gyűjtés, kutatás, feldolgozás. Ezen belül pedig a város-, falu-, intézmény- és üzemtörténet, a munkásmozgalmi gyűjtés, a krónikairás. Most kapott erőre a nemzetiségi honismereti munka is.

A helytörténeti tevékenység leggazdagabb természetét felszabadulásunk 25. évfordulója alkalmából hozta, amikor a helyi, járási, megyei és országos pályázati kiírásokra sok ezer dolgozat készült. Csupán a Hazafias Népfront Országos Tanácsa és az Országos Népművelési Tanács felszabadulási pályázatára félezerrel több pályaművet nyújtottak be. A helyi vetélkedők, pályázati kiírások, valamint a helytörténeti kiállítások mind azt a célt szolgálták, hogy mennél több egykori esemény, dokumentum, forrásanyag kerüljön napvilágra, amelyek hűen láttatják az ellenállás, a felszabadulás, a forradalmi változás tényadatait. Egyes megyékben, járásokban valamennyi település (falu és város) feldolgozta és megírta az elmúlt negyedszázad történetét. Az évforduló különösen az emlék-krónikairást bontakoztatta ki, eddig soha nem látott méretekben, de előresegítette a helyismereti kutatás minden ágát.

A mozgalom meghonosodott egyéb területeken is, amilyen a természetismeret, országjárás, a szociográfia, a népművészeti ágak stb. Ez utóbbiak közül is kiemelkednek tevékenységükkel nők körében a díszítő művészeti szakkörök, továbbá eleveenségükkel, a „Röpülj páva”-körök, amelyek helyi hagyományokat tesznek élővé. Ide tartoznak az irodalmi színpadok néprajzi feldolgozásai, helytörténeti gyűjtésen alapuló dokumentumjátékai; a szülőfölddel való kapcsolattartás sokféle megnyilvánulási formái: a volt sárospataki, pápai diákok lokálpatriotizmusa, a Szentetről és más helyről elszármazottak budapesti klubjai, a kazincbarcikaiak miskolci, Miskolc és Borsod megye fővárosi bemutatkozása, továbbá a táji honismereti napok gazdag programja, s egyebek.

A mozgalom támogatói és irányítói

A honismereti mozgalom az elmúlt évtized folyamán nemcsak munkaterületekben gazdagodott, hanem támogatókban is. A KISZ, az 1967-ben Kalocsán megrendezett Diák-Honismereti Konferenciája óta évről évre nagyobb erővel szervezi az iskolai honismereti szakköröket. Az 1970-ben Pápán megrendezett II. Diák-Honismereti Szakköri Konferencián meggyőző számok mutatták az országos diáknapok néprajzi és nyelvjárási gyűjtő-pályázatának sikerét. A honismereti szakkörvezető tanárok tanfolyamai, az évenként egyre nagyobb számban megszervezésre kerülő honismereti táborok, az „Ifjú Népművész” címért indított pályázati kiírás, a szabadtéri néprajzi múzeum fölött vállalt KISZ-védnökség, mind az ifjúsági honismereti mozgalom erőteljes fejlődését tanúsítják.

A Hazafias Népfront, a Népművelési Intézet és a KISZ mellett a mozgalom fenntartói, támogatói sorában találjuk a szakszervezeteket, a Tudományos Ismeretter-

jesztő Társaságot, egyes szakminisztériumokat, a már említett múzeumokon kívül a levéltárakat, könyvtárakat és a megyei művelődési központokat. Tagjai közreműködése révén közvetlen befolyást gyakorolnak a mozgalomra az Országos Helytörténeti Bizottság, valamint a Magyar Történelmi Társulat helytörténeti és üzemtörténeti szakosztályai, továbbá az egyetemek, főiskolák tanszékei.

Mint az eddig elmondottakból is látható, a honismereti mozgalom igen sok ágon, több mederben folyik, s számos irányító központja van. Területi szervei, ágazatai önállóak, szervezeti formái változatosak. Lazán összefüggő, de mégis egységes mozgalomná a párt szövetségi politikáját megvalósító és a nemzeti egységet megtestesítő Hazafias Népfront politikai-mozgalmi munkája ötvözi. Ennek következtében alakult úgy, hogy az érdekelt szervek, intézmények bizalmából — egyetértő közreműködésükkel — az országos elvi, mozgalmi egyeztetést, összefogást a Hazafias Népfront Országos Elnöksége mellett szervezett Honismereti Bizottság látja el. A bizottságban az országos szervek és tudományágak képviselőikkel vesznek részt. A szakmai, módszertani irányítást a tudományágak és a Népművelési Intézet látja el, s ez utóbbinak feladata a szakköri vezetők és más honismereti irányítók képzésének, továbbképzésének szervezett állami megoldása is.

A mozgalom összefogását, befolyásolását szolgálja az Országos Helytörténeti Bizottság és az Országos Honismereti Bizottság közös szerkesztésében megjelenő *Honismeret-Helytörténet* című időszaki kiadvány, valamint 1972 elejétől a *Honismereti Híradó*. A mozgalom irányát, főbb tennivalóit az Országos Honismereti Bizottság társszervekkel egyeztetett akciói, elhatározásai is megszabják.

A természeti és környezeti értékek nemzeti adattára

Kétéves előkészítés után a Honismereti Bizottság — az Országos Természetvédelmi Hivatal és az Építési és Városfejlesztési Minisztérium támogatásával — kidolgozta a „Természeti és környezeti értékek nemzeti adattára” elkészítésének országos programját, módszerét. Az első öt megye természeti, környezeti értékeinek összeírásához szükséges felvételi űrlap elkészült és az országos akciót elindító első gyűlés Miskolcon lezajlott. A Borsod megyei Tanács V. B. az adattár elkészítését 100 ezer forint összeggel támogatja. Az országos akció célja az, hogy az állami és tudományos intézmények irányításával, de a természetbarátok: erdészek, vadászok, barlangkutatók, biológus tanárok vezetésével az iskolai szakkörök, mezőgazdászok stb. tömeges bevonásával valamennyi földtani, növény- és állattani, tájképi, környezetvédelmi és egyéb védendő nemzeti értékünket számbavegyük. Az adattár a környezetvédelem, továbbá a területrendezés távlati fejlesztését is segíti, mert az adattár alapján gyorsabban tudnak egyes kérdésekben dönteni.

A felmérés kiterjed a történelmi-irodalmi emlékhelyekre, a falu- és városképi jelentőségű népi műemlékekre, valamint a temetőkre és természeti környezetükre is. Az így elkészített adattár — a már nyilvántartásba vett műemlékekkel együtt — jó lehetőséget ad arra, hogy természeti, környezeti, építészeti, művészeti értékeinket és nemzeti emlékhelyeinket céltudatosan állítsuk a hazafias nevelés, az országjárás és az idegenforgalom szolgálatába.

Jelentősebb évfordulók

A közeljövőben két olyan történelmi évforduló következik, amelynek méltó megünneplése egész népünknek feladata. Az egyik Dózsa György születésének 500. évfordulója. Ebből az alkalomból országos nagygyűlés és több tudományos emlékülés szervezésére kerül sor a honismereti bizottság és mozgalom közreműködésével.

A másik az 1848 évi forradalom, az 1848—49-es szabadságharc és e kor nagyjai, elsősorban Petőfi születése 150. évfordulójának méltó megünneplése. Kidolgozás alatt van az a javaslat, amelyik azt célozza, hogy a Hazafias Népfront és a helyi tanács minden volt jobbágyfaluban, mezővárosban örökítse meg 1848 forradalmának emlékét: hány jobbágy-, illetve zsellércsaládot szabadított fel, s mennyi ro-

hotnaptól, ezüstforint fizetéstől, dézsmaadástól mentesítette őket. Ezeket az évfordulókat kiterjedt helytörténeti-honismereti kutatás egészíti ki, amelyben a honismereti mozgalom sok társadalmi munkása vesz részt.

Ezekén túlmenően szeretnénk az elkövetkezendő években a kerek évfordulók alkalmával megemlékezni minden olyan jelentős személyről vagy eseményről, akik vagy amelyek hazánk és a kelet-európai népek életében, közeledésében egyaránt jelentős szerepet játszottak. Az évforduló-naptár összeállítása már folyamatban van.

Nemzeti nagyjaink emlékének ápolása

Az Országos Honismereti Bizottság keretében létrehoztuk a Nemzeti Sírkert Munkabizottságot országos programmal. Célja: a magyar nemzet nagyjai emlékezetének ápolása, emlékhelyeik méltó megbecsülése, de elsősorban a történelmi sírkert (Mező Imre úti temető) létesítésével, továbbfejlesztésével kapcsolatos feladatok társadalmi összefogása. A Fővárosi Tanács V. B. által 1956-ban Nemzeti Panteonná nyilvánított Kerepesi temetőben nyugszanak a reformkor nagyjai, politikusok, tudósok, írók, művészek, az 1848–49-es honvédek, a munkásmozgalom halottai, a felszabadító harcokban elesett szovjet harcosok. A Kerepesi temető egyben az ország legnagyobb szabadtéri szobormúzeuma: 168 művésznek mintegy 600 nagyértékű szobra található benne.

A munkabizottság ez év szeptemberében munkaprogramját megtárgyalta s ezek megvalósítására négy albizottságot szervezett. Az általános és jogi albizottság feladata a megvalósításhoz szükséges politikai, állami, társadalmi intézkedések előkészítése, az ezekhez szükséges általános és jogi kérdések feltárása, egyeztetése. A műszaki-művészeti-kertészeti albizottság feladata a Nemzeti Sírkert végleges kialakítására, területének rendezésére kiírandó országos tervpályázat előkészítése, amely a művészeti alkotások megővését és pihenőpark kialakítását is felöleli. A kutató albizottság a Kerepesi temetőben és hazánk más temetőiben, továbbá a határainkon túl nyugvó nagy halottaink sírjait veszi számba, valamint kutatja a művészi, történelmi értékű síremlékeket és a magyar temetőkultúra emlékeit. A kegyeleti albizottság feladata, nemzeti nagyjaink nyughelyének gondozása mellett, emlékezetük fenntartása, eszményképük, példaadásuk felhasználása a hazafias nevelésben. Ezt a munkát az egyházak eddig is készségesen segítették. S hogy erre szükség van, példának elég megemlítenünk, hogy a Kerepesi temetőben 1848–1862 közötti időben eltemetett halottokról csak egyházi anyakönyvek tanuskodnak.

A honismereti mozgalom mindenkié

A feladatok sorolását még sokáig folytathatnánk, hiszen csak néhány fontosabb tervet ismertettünk. Az eddig elmondottakból is látható azonban, hogy a honismereti mozgalom ma már a városok, községek jó részében és a fővárosban is gyökeret eresztett. A helyi közélet jelentős tényezőjévé vált, fontos szerepet tölt be a lakó- és munkahely, a szülőföld, népünk és egész hazánk megismerésében, a közgondolkodás, a helyes történelmi szemlélet alakításában, a helyi közművelődésben, továbbá a történelmi, kulturális magatartásbeli értékek megőrzésében.

A mozgalom azonban nem áll meg az ország határainál. A külföldön élő, a tengeren túl letelepedett magyarság és ennek csak szűk rétegét alkotó politikai emigráció sok tárgyi és szellemi értéket vitt magával. Ezek összegyűjtése, feldolgozása, megmentése a jövő számára egyetemes nemzeti érdek. A kivándoroltak között igen sok az értelmiségi, az alkotó író, művész, gazdasági és műszaki szakember. Közülük számosan váltak híres emberekké. Az ő tevékenységük, kevés kivétellel — ha közvetlenül nem is a magyar hazát gazdagította a múltban, vagy erősíti a jelenben — mindenképpen a magyar nép hozzájárulásaként értékelhető a befogadó ország fejlődéséhez, erősödéséhez. Ugyanígy foghatjuk fel az alkalmazotti munkakörben, a termelő vagy szolgáltató ipari ágazatokban elhelyezkedett magyar munkások tevékenységét is.

Szép feladata lehetne a kinti és a hazai magyar intézményeknek, szervezeteknek a világban szétszórott magyarság eredményeinek és nagyjainak számbavétele, továbbá a magyarság-, és származástudat fenntartása, a kulturális kapcsolatok sokoldalú ápolása. A számos közül csak egy kiemelkedő példát említünk meg, a Finta Sándor világhírű szobrászművészt, aki szülővárosára hagyományozta mesterműveit. A turkevei Finta Múzeum minden kiállított darabja ékes példája a hazafiság határokön túlható erejének. De a honismereti mozgalom feladata a közép-kelet-európai testvéri népek és a közöttük élő magyarság életének, értékeinek jobb megismerése, a kölcsönös közeledés munkálása is.

A mozgalom minden jószándékú állampolgárunk számára széles kaput tár, hogy aktív részese lehessen a honismereti munkának. Nincsen olyan társadalmi réteg, amely ne venne részt akcióiban. Fizikai munkások, parasztok, értelmiségiek, a tanulóifjúság és a felnőttek egyaránt örömet találnak benne. Sokan érdekesnek tartják, hogy milyen sok az egyházi ember a mozgalom munkásainak soraiban. Pedig nagyon természetesen, hogy különösen az idősebb generációkkal szorosabb kapcsolatot tartó papság nemcsak a békemozgalomban tevékenykedik, hanem a helytörténeti-helyismereti, néprajzi, nyelvjárási és egyéb kutatásban, gyűjtésben is. Ezekre nemcsak államunk szocialista demokratizmusa és népfront-politikánk ad lehetőséget, hanem azok az adottságok is, amelyekkel papságunk az általuk vezetett egyházi anyakönyvek, vagy például a *historia domusok* révén is rendelkezik. A jövőben is cselekvően vegyenek részt a honismereti munkában, sőt ebben a tevékenységben a világi testületek: az egyházközségi tanácsok, presbitériumok tagjainak megnövekedett érdeklődésére, közreműködésére is számítnak.

PILINSZKY JÁNOS VERSEI

H A S O N L A T

Kulcs elkallódni,
zár bezárulni,
cipő megállni,
amennyire csak számok tudnak valakit
kézreadni és idegenné tenni,
olyan mély a mi elhagyatottságunk.

VAN GOGH IMÁJA

Csatavesztés a földeken.
Honfoglalás a levegőben.
Madarak, nap, és megint madarak.
Estére mi marad belőlem?

Estére csak a lámpasor,
a sárga vályogfal ragyog,
s a kert alól, a fákon át,
mint gyertyasor, az ablakok;

hol én is laktam, s nem lakom,
a ház, hol éltem és nem élek,
a tető, amely betakart.
Istenem, betakartál régen.

A TÖBBI KEGYELEM

A félelem s az álom
volt apám és anyám.
A folyosó meg a
kitáruló vidék.

Így éltem. Hogy halok meg?
Milyen lesz pusztulásom?

A föld elárul. Magához ölel.
A többi kegyelem.

D E E Z S E

Téren-időn túl, utoljára
a tiszta akadály.
A matatás,
veszkedés egy zsinórral,
korttyal,
falattal, mely lezúdul,
végigzúdul arcodon-arcomon.

Aztán az égi nap kerek
gyönyörűsége fényesen,
váratlanul, megkésve, mozdulatlanul,
De ez se végleges.

KRISTÁLYSZÍNŰ KÖLTÉSZET

A hatvanéves Takáts Gyula lírája

1.

Vallomással kezdem: valamikor régen, az olvasmányok forró igézetében még azt hittem, hogy a vers és a mögötte meghúzódó magánember azonosak s annyira összetartoznak, hogy szívhangjaikat sem lehet megkülönböztetni egymástól. Azután évtizedek múltak el és a sok-sok olvasás, műhelymunka és írókkal való találkozás közepett megismertem valakit, akiben a költészet és a versekhez kapcsolódó magánember minden rezdülése, tartozéka szinkronban élt egymással, akár saját környezetében, akár idegenben hozott össze vele a sors. Ez a költő és ember Takáts Gyula volt. Személyes kapcsolatunk megerősített ifjúkori hitemben — s bár tudom, hogy a jó alkotás önmagában véve is ritka és megbecsülendő produktum, teljesebb örömet szerez, ha az író egyéni alkatával, emberiségével, belső dobbanásaival is igazolja műveit.

Belső útmutatásnak érzem, hogy Takáts költői életművének elemzésekor nem a szabályos mederben áradnak gondolataim. Lírai köteteinek hívására hosszú éveken keresztül érdekes és vonzó kirándulásokra indultam, ezúttal magam vállalkozom a vezetésre: a költő legyen a vendég, és olvasói elképzelésem szerint járjuk be együtt költészetének széles kiterjedésű, színes világát.

2.

A költők ismertető jegyeinek olcsó besorolása — durvábban szólva: beskatulyázása gyakori jelenség irodalmunkban. Kosztolányit a pályakezdő kötetek „szerepjátszó” versei, a búsongás, az ifjúságtól való búcsúzás korai attitűdje alapján hosszú ideig dekadens költőnek tartották, holott vitalitása, minden irányba utat nyitó költői ereje sokkal inkább jellemzője életművének, mint a melankólia. Juhász Gyula neve sokakban csak az Anna-ciklus halk szavú és lemondó költőjét idézi fel — de milyen egyoldalú szemlélet lírája kapcsán a Szeged-vidék színeskrétájú festőjéről s az emberi lélek érzékeny megfigyelőjéről elfeledkezni. Takáts Gyula esetében a „táj-költő” korán ráaggatott kölönce húzza félre a tágabb világot felmutató lírikus szellemi poggyászát. Bár kétségtelen tény, hogy első verseiben sikerül megteremtenie egy sajátos életérzést és belső tónust, amely „pannon szellem” néven ismeretes, — s az sem vitás, hogy a verssoraiból felénk csapó hamisítatlan derű és harmónia elringatja az olvasót, mégis joggal érezhető félrehallásnak, ha e líra polifóniájából csak a tájra vonatkozó hangokat szűrjük ki magunknak. A kibontakozó természeti versekben a helyi színezet mellett párhuzamosan erősödik a költő valóságérzéke is; nem véletlen, hogy több versét a konkrét világ kisebb-nagyobb jelenségeinek, képeinek hajszálbontos megörökítése teszi emlékezetessé. De ugyanakkor a magánynak, a lélek belső feszítésének érzése is jelen van e versekben, sejtethető, hogy a költő nem éri be a szűkre szabott, regionális határokkal, — a szülőföld valóságából — színből rótt, hiteles rajza mellett önnön elmélyítését, s az ember és a világ szélesebb ívű befogadását is megalapozza.

A pécsi Flórián kocsmaiban látomásokat, történeti reflexiókat gomolyogtató, „őskajáni” révülete, s a „tündöklő egék” felé röpítő költői hivatás forró töltése egyre nagyobb feladatok megoldására serkenti. Egy-egy korai kritika már felismeri Takáts költészetének tartópilléreit: Radnóti Miklós a *Kút* megjelenésekor a táj „bűvölete” mellett a lírikus sokrétű egyéniségére és műveltségére is pontosan rátapint.

A magasra törő alkotói igény és a közeledő világégés tünetei egyre inkább áthálózák a költőt, a természeti ember őсныugalma egyszeriben érzékeny műszerre alakul át, a világból érkező legkisebb rezdüléseket is átveszi. A harmincadik éve felé haladó lírikus tudatosan építi költői pályáját, egyik verse a mozdulatlanlanságból, a szénaillat és az érő szilva idilljéből kimozdulva, váratlanul és kitűnő ellenpontozással érzékelteti az olasz vándormuzsikuskok megjelenését:

*S míg én vitáztam egy merész tücsökkel
az őszi versek dallamán,*

*addig, akár a gerle olyan búcón,
ha izzítja fehér szívét,
megszólt a hárfa a poros úton,
megsajdítva mindenkiét.*

*És ahogy jött a bokron, kerten által
a méla dal s a két olasz,
virág s az ég nagyot döbbsent a házzal,
mint lány láttán a kis kamasz...*

Az eleven színekben élő háttér s az állóképből dinamikussá váló cselekmény egy „képen túli” gondolatot is felizzít: a zene, a tiszta hang és ezen keresztül a szebb és emberibb élet nosztalgiját.

*Hárfások, mily szép lenne mostan is,
ha eljőnnének még közénk
e korba, melyben minden hang hamis,
s pár órát együtt töltenénk!*

*Egy estét, mikor sárgán száll a Hold,
akár egy éhes nagy darázs,
s idéznénk, ami szép és drága volt,
dalolva róluk, mint a hárs.*

(Hárfások falun, 1940)

Ebben a korszakban a tájra, a múlt hagyományaira s az emberi életre leselkedő veszély megsokszorozódik, a lírikus egyre fájóbban hordja a „nyakára hurkolódó kötelet”, népének és hazájának nehezülő sorsát. A békét kereső múltidézés sem adhat írt fájdalmára, az apokaliptikus kavargás, a háború „megveszett tulajának” őrzőnése már-már a leírhatatlan, verssé nem érlelhető élmények közé tartozik. A gladiátor-szabályokat követő, megbomlott ember nem fékezhető többé. Takáts Gyula — amint néhány korabeli verse tanúsítja — egy ideig a személyes érzelmek és a feledés oltalmába próbál húzódni, de aztán épp ez az elfordulás, a végső cserbenhagyás érintése fakasztja fel benne a haza iránti mély, csillapíthatatlan szeretetet és együttérzést. A reformkor és az elbukott szabadságharc költői sem némultak el teljesen koruk vigasztalanságában, Takáts Gyula is a tett, a munkálkodás lehetőségét szegezi szembe a zsibbadt tétlenséggel és a pusztulással. A háborús örület tarthatatlanságát áradó sorokban hirdeti, s néhány éles vágással a régi, elkorhadtnak is odasuhint.

*Nem félünk, éhség! Erőszak! Vad pokol!
Mert sosem pólyált a büszkeszájú rend,
de sejtjük millió, a zúr öléből
jó még a zászló, mely bölcs rendet teremt.*

*Addig kutass, keress! Nomád ösztönöd
legyen a csillag, őrlődő, bús fajom,
s a példa: szabadság, rút mocsárban is,
és dolgos pusztá békés domboldalon!*

(Kétségek között, 1942)

A háborús élmények elenyészése után újabb ágak válnak termővé Takáts Gyula költészetében. Már a pályakezdés során feltűnik rendkívüli érzékletessége és színek iránti fogékonysága, ezek a vonásai az éretté vált költő további életszakaszában még jobban hangsúlyozódnak. A legfőbb változást, a szellemi kitágulás lehetőségét a földről egy végtelenbe nyíló költői út gyakori megtételével teremti meg. Ez a végtelen nem homályba burkolt, ködös világot és valóságtól irtózó menekülést takar — a költő maga elé tűzött eszményeinek sugárzó magaslatát, embermivoltunk legigazabb vágyait és törekvéseit jelenti. „Ki nem az Egő Szárnyra épít — szánandó szolga mind. — Építsd magadba hát az égnek — tündöklő sarkait” (*Icarus a költőhöz*, 1946) — így alapozza meg ennek a „platinatiszta pályának” a talaját, ahol világosan kirajzolódik előtte az emberi élet, a múlt és a jövő lehetőségei is megcsillannak. A földszagú, sugaras valóság és az eszme lepárolt tisztasága kevéssé költőnél ér el ilyen finoman egybecsengő hangzást és értelmet, mint Takátsnál. A „dallalgöngyözőtt” madár, a felfelé törő mandulás, a kert megemelkedő határai ott tündökölnék a magasban, máskor pedig az ég jön vendégségbe a földre, s a kék végtelenség, a szívárvány ivódik bele az ember hétköznapi életébe, a kuktak, a gálcos vödrök vagy akár a moslékos dézsa kézzelfogható valóságába.

*Mintha szárnyas kék tapéta
az égen csendesen kinyílna,
oly fényesen terült körém
a hajnal temploma.*

*S egy gálicszínű kápolnában
ébredtem fönt a hárs alatt,
— a rom tövében, — amelybe —
gazdánk a kádját öblögette.*

(Pincei látomás, 1958)

Ez az ég és föld között megteremtett „lírai gyorsjárat” a tájat is sokkal átűtöttebbé, emberibbé varázsolja, mintha csak külső, természetes rajzok adnának számot a szűkebb hazáról, a Dunántúlról. Takáts Gyula líráját nem szabad az ellenkező véletbe átcsapva a táj belső töltésű és különleges elemekből álló szépségeitől megfosztani, de az sem kétséges, hogy mindez egy nagyobb áttételű „szellemi hajtókar” működését szolgálja: az emelkedő, az élet szabálytalan vonalait is leíró s a világ bonyolult mozgásait megfigyelő lírikus pusztán a táj leírásával önmagát és életművét szorítaná szűk kalodába. A Takáts Gyula alkotta „tájban” a táj fölötti és melletti rétegek, a szerves élővilág, sőt az emberi gondolatok is lázas lüktetéssel dobognak. Az általa teremtett „villogó tejút” körülötte szikrázik — másutt a „kristálysín időbe” tárja érzelmeit s a „méhek hitével” méri a létet, a „csillagos és zúgó vonulást”. E pazarul csillogó szavak mögött a valóságérzet, az emberi és költői hivatás-vállalás aranyfedezete húzódik; szilárd magatartássá, tetté alakítva az egységbe fogott szellemi erőket. A költői tér kettős világának birtokbavétele, a „két lábbal” és „két szárnyal” való megkapaszkodás, vagyis: az ihlet és a tett, az egység és az egyetemesség, a nemzet és az emberiség egymásra ható, egymást kiegészítő kapcsolata, törekvése mind ott vibrál ebben a lírai áramkörben.

Egy-egy életmű regisztrálásának nagy fogyatékosága lehet, ha bizonyos kép vagy jellemzés kialakítása után nem vesszük szemügyre az újabb termést. Takáts Gyulát már a korai kötetek határozott kontúrjai és szintartalma elismert költővé avatják, egymást követő lírai gyűjteményei az évek során újabb jelentős elemekkel egészülnek ki. Ötvenes évein túl az „egyetlen úton”, a kitűzött feladatok „hegyein” keresztl halad a teljesség felé, s ezáltal az ember és a költő számára is állandósítja a „döntő villámú ütközetet.” Verseinek bölcséleti magja is egyre csonthéjasabb lesz, a lét kérdései már nem a színek tobzódó ékességével bukkannak fel, hanem

kristályos egyszerűséggel jelentkeznek. Érzi, hogy a „jó ösztönök parancsait” kell követnie, s a bizonytalan kimenetelű sorsot csak a belső tartásnak, a sokféle elem-
ből álló életstílusnak és az emberi produktumoknak harmonikus ötvözetével biz-
tosíthatja. A nagy életművek felidézése — mint Babitsé is — romlatlan érték-
ké, „szentséggé” emeli az embert kifejező s fölemelő ihletet és szellemi munkálkodást.
Ars poéticája már nem kívánja a korábban szemsugarába vont pazar díszletet és
háttért, a lényegét akarja kifejezni burkából.

— Csak egyszerűen, oly annyira
mint tételét a logika,
úgy bontsd ki versedet!...
Nem rongyait, de lényegét,
már annak is csak metszetét,
— szóval a legtisztább eget —,
ezt kérem tőled...
Szép emlékezet!

És akkor mind,
és én is veled
oly szárnyakon emelkedem,
s oda, ahol nincs már se kép, se szín:
és nincs poétika!
Csak Ő lakik:
a szűz Harmónia. —

(És akkor mind, 1962)

Sokszor karcos és éget ez a költői út, a továbblépés reményét olykor csak „vére
hullásával” vívhatja ki, máskor illúziókat is rombol a tisztánlátás érdekében; a
könnyed futamok helyett „kovácsként edzi” a verset és a kimondható szót — de
mindig az „öt érzék tüzevel” — földet, nyelvet és gondolatot anyjává fogadva —
hevíti egyre magasabb hőfokra.

A soron következő versek bizonyára a most körüljárt életmű újabb gazdago-
dását viszik majd hírül az olvasóknak.

TAKÁTS GYULA VERSE

M A D Á C H

— A SZTREGOVAI KERTBEN —

.....
— néma iskolák
tapossák egymást ezredéve —

.....
Megállt egy tölgy tövébe.

.....
— felelet helyett
kérdések sora
megannyi tizujjas fogás
büszke részlet
pántol fejet és kezét —

.....
A rácson túlra néz.

.....
— de Az és az Egész! —

.....
Sztregova nem is látszik.

.....
— melyet a rendületlen kéz
a mindig másnak úja szó
mely vág ha már vagyok —

.....
Az utolsó szekér zokog.

.....
— mint trágyát a skarabeuszok
és földi égi parkjaim
sikoltó útjain a csönd —

.....
A kastélyból kirent az éj!

.....
— ó tollam csillag-mondata
csak most vezess ma még
kis kerti házamig haza —

.....
A tölgy s a szerkezet fölötte
mintha papíron betűsor zörögne.

.....

Dallas Sándor emlékére

Ha élne, most volna hetven esztendőös századunk irodalmának ez az érdekes, szépen felívelő, majd a körülmények és szubjektív adottságai folytán lehanyagló pályájú művésze. Indulásában a valóság és az arra rárétegződő irracionális elemek szintetizálását ígérte. *Betegyek* című regénye, első jelentősebb alkotása, egy tudógyógyintézet esettjeinek néhány óráját mutatja be, verisztikus-naturális elemekben is tobzódva, „de mindenütt kellő spirituális ellensúllyal”, ahogy Kardos László jellemezte írói eljárását. Már ez a kisregénye is felvillantotta stílusának szinte pazarló bőségét, nyelvi erejét, a színek és hangulatok iránti különös fogékonyságát, melyek lebegő fénybe vonták műve komorabb valóságrétegét is. Ehhez párosult később valami tűnékeny ironikus mellékiz is, amely legtragikusabb és legsivárabb történeteit is a jóság és megbocsátás felhangjaival szötte át. A *Mint a kóbor kutya* két csavargója is az ironia fénytörésében válik igazán hűs-vérből való figurává, olyan valóságos emberré, aki állja a megpróbáltatásokat, akinek az éhezés kinja se veszi el életkedvét, s aki töretlenül őrzi magában a felemelkedés vágyát, hitét. „Friss-nyers íz” volt ez az akkori magyar irodalomban (Kardos Pál jellemző szavaival), sajátos ötvözetben szüntelen jelen lévő etikai szándékával, amely legszomorúbb elbeszéléseit is megemelte, megajándékozva olvasóját azzal a felismeréssel, hogy érdemes jónak lenni, érdemes hinni a szeretet győzelmében. A *Mint a kóbor kutya* záró képében tizenhárom esztendőt ugrik előre az időben, hogy már boldog biztonságának idilli fényéből pergesse vissza a megpróbáltatások nehéz, de egyéniségét meg nem törő esztendeit.

„Az ember nyomában” — önéletrajzi ihletésű s nagyon fontos művének is ezt a címet adta — akart szüntelenül haladni, s amikor úgy érezte, hogy a világban uralkodó rossz ellen nem tud érvényre jutni a nemesebb szándék s a tiszta eszmény, írói leleményéhez folyamodott, s a valóságra rálehelte a csodát, amely egyszeriben kisimítja a ráncokat, eltünteti az ellentéteket, s helyreállítja az eszményi világrendet. Ez jellemzi *Dunántúli legendáskönyvét*, mely azonban azért is figyelmet érdemel, mert az akkor viták középpontjában álló leíró szociográfiai műfaj megújítására is kísérletet tett benne (a bevezetésben nyomatékosan hangsúlyozza, hogy nem a lehangoló tények pusztá feltárásának szándéka vezette), s ez a *Mezei Mirákulumot* is, amelyben azonban már eluralkodik egy olyasfajta panteisztikus természetsemlelet, amely az ekkortájt megismert Giono műveit jellemezte. A *Dunántúli legendáskönyv* a Jóság diadalának forró írói vallomása. A kis történetek hitelét sokszor csorbitja ugyan a csodás elemek túlburjánzása. S ez még akkor is vitatható írói eljárás, ha a történetek kimondva-kimondatlanul a legendáriumok tündéri forrásvidékéről származnak.

Dallas Sándor egyik legnagyobb ereje a jellemzés gazdagsága, az emberi lélek apró rezdüléseinek megfigyelése. Jó bizonyossága ennek például a *Kapitány* című elbeszélése, amely a Magyar Csillag utolsó számában jelent meg. Ugyanazt a témát dolgozza fel, amit Örley István *A Flocsek bukásában*, s ha vázlatosabbban, jelzésszerűbben is, e rövid keretben is sikerül érzékeltetnie a gyermeki közösség felbomlását.

A felszabadulás után a film irányában tájékozódott. Néhány sikeres filmtörténet után az életrajzi regény műfaját művelte, s Munkácsy-életrajzot írt két kötetben. A *nap szerelmese* és az *Aranycset fel-felvillantották* tehetségét („küzd a tények áradatával, a pedagógiai szándékkal, az ismeretterjesztés kötelességeivel, de a könyv java szépirodalom” — írta e művei jellemzéséről találóan Abody Béla), s érezhetően az a becsvágy vezette, hogy új életre galvanizálja azt a műfajt, melyet a harmincas évek bestseller-írói kompromittáltak. Maga a műfaj azonban túlságosan is törékeny volt ahhoz, hogy ez a nehezebb fajsúlyú témákkal, megoldásokkal birkózó író igazán kifejthette volna benne legjobb adottságait.

Rónay László

EGY SZÁL GYUFA

Pál Jánoséknál történt ez az egyszerű kis eset, melyben nem történik tulajdonképpen semmi. Öreg Pál Jánoséknál, az öreg napszámoséknál, a tél folyamán, hogy méteres hóval havazta be a Jóisten a falut s oly csendes, egyszerű volt ez a világ, mintha az emberek csak mint hó alatti csendes és egyszerű életű bogarak mászkálnának, szöszmötölnének, kicsit élnének, aztán visszaadnák egyszerűen a Jóisten kezébe az életet, akitől vették volt, mondván: lejárt az időm, oszd ki az életet másnak, Uram.

S mint ennek a csöndes, hó alatti életnek nincs kezdete, talán vége sincs, úgy a történetemnek sincs tulajdonképpen, s meg vagyok akadva, hogy hol is kezdjem. Mert akárhol elkezdhetném.

Mert Pál János megszületett napszámos sorból, csak a világra nyikkant egy szép tavaszi napon, következményeként egy augusztus végi ölelésnek. Nem húzták meg ünneplőre a harangokat, nem süttött fényesebben a nap, az emberek nem beszéltek izgatottan a nagy eseményt, a Bodri sem vakantott eggyel se többet, s még csak egy falevéllal se bújt ki több a nagy eseményre, hogy Pál János megszületett. Minek is? A szegény emberek úgy születnek, mint a gyeper vagy a virág: titokban és észrevétlenül. A bába két napig ment hozzájuk, aztán minden a rendes kerékvágásban ment tovább. Az anyja kilencednapra már kint kapálta a kukoricát.

Cseperedni is úgy cseperedett Pál János, mint a kis bükkök az erdőn, vagy mint az egyszerű bogáncsok a határban, úgy nőtt s telt fel erővel, mert e világon mindennek öröskell lenni, de a szegény embernek különösen, mert annak masa se lesz aztán egész életére, csak az ereje. Ez ad betéví falatot neki, ez takarja be ruhával a testét, ez hozza a családot s ez hozza még az örömeket is, melyek a szegény embert meg-megiátogatják néha. Talán kiváncsiságból, hogy miként is mehet ott az élet.

No, hat felcseperedett Pál János kenyéren, tejecskén, kukoricaprószán meg a szegények többi eledelén, apránként felnőtt, tízéves koráig libákat őrizett, aztán a falu birkáit az öreg Kovács Mihállyal. Közben megismerte a csilagos eget: az Isten szemét, a Kaszást, a Fiastyúkot meg a többi, fölértette, melyek a mérges füvek s melyek azok, amelyeket nyugodtan haraphat a jóság, megtudta, hogy eső után kapja a bika a kergeséget a fölzsíppantott apró bogaraktól. Bizony nem akart ő semmi különöset, mint ahogy az emberek hiúságból, nyugtalanságból vagy szomorúságból akarnak néha. Épp ezért szeretettel vette, ha a zsombikosban lába nyomán felbuborékol a víz, ha a szárcsa szól este a nádasban, s ha tavasszal a fürge állatok szerelemmel keresték egymást. Mihály bácsi volt a világ legnagyobb bölcse. A jegyző, a pap, a tanító — hát azok csak urak. Egy egész idegen s oly messze világ, akár a Kaszás-csillag az égen.

Tizennégy éves korában kévét kötött, tizenhat éves korában aratott már. Ezen a télen kezébe nyomták a fejszét, hogy menjen irtani az erdőt. A fejszét hóna alá vette s ment. És döntögette a fákat, rakta a tüzeket a hó közé, s hazahordta, amit keresett.

A Julist tizennyolc éves korában szerette meg krumplikapáláskor az urasági földön, nyáron aratásban már összekerestek, szüretre összeadta őket a pap egész egyszerűen, minden különösebb világmozgató emóció nélkül egy csípős őszi délutánon, áprilisra az első gyerek is megvolt, aki éppúgy jött, mint Pál János hajdanában: egy levéllel se bújt ki több jöttére az ágon.

Aztán nyolc gyereket hozott a világra az asszony. Pál János nyolc száznak keresett, egyszerű és természetes következményeképp apaságának s anélkül, hogy egyszer is fellázadt volna.

Ezalatt a világ természetes rendje szerint megöregedtek. Az asszony elhullatta a fogait, elvesztette a szépségét, Pál János derekába beállt a reuma, lábába a köszvény, izmaiba az öregség. Míg idáig jutott, két ujját elvitte a szecs kavágó, lábát megvágta a balta, haját kifakította az idő s mindezek mellett szárnnyra bocsájtott nyolc új embererőt: nyolc vállat, hogy emeljen, nyolc pár kezét, hogy birkózzék és nyolc száját, hogy ízlelje a világot s panaszkodjék, ha éppen van panasz, de csókoljon is, mert megint csak kell az ember az egyszerű kötelességek alá.

Egy nap arra ébredt, hogy 76 éves, a felesége meg 70, hogy iszonyatos szép tél van, amelyet csak gyerekkorában látott, hogy munkában rég nem volt már, nem bír már semmiféle szerszámmal, hogy már három hete csak úgy öltözötten hever az ágyon, a gyerekektől csurran ez-az, eleség, kis ruha meg bakancs, s egy nap különösképpen arra, hogy a tűzhelyben vígan ropog a venyige, szép foltokat rajzolva a földes pádimentomra, a pap ott ül előtte jó bundában s igen szépeket mond neki a Jóistenről, a mennyországról meg az angyalok karáról.

Ahogy a pap kifordult, azért csak megdicsérte.

— Derék ember ez, te, hallod-e Julis.

— Az — mondta az asszony. — Azér pap.

Ezzel elintézték.

Vacsoráig úgy fordult, hogy kialudt egy cseppig a tűz és sötétben ették meg a déltől maradt krumplikását.

— Hallod-e Julis — dördögött az ember az ágyon —, gyújthatnál vagy egy szál gyufát, mert nem találok a szájam.

— A lámpát — mondta az asszony. — Vén ember, te, majd meggyújtom a lámpát, hogy megtanáld.

Kotort a tűzhely körül, meg is találta a gyufáskatulyát, de muszáj volt nevetnie, olyan nevetséges volt a dolog.

— Hallod-e, ember — kuncogott —, mán muszáj lesz a füledbe rakni azt a kását, mer bizony nincsen itt egy szál gyufa se. A tűz meg éppen hogy egészen lehúnyt.

Ezen csöndes dördögéssel elnevetgéltek. Mert nevetséges is, mikor nincs a háznál egyetlen szál gyufa se, a tűz meg éppen hogy akkor húny le egészen. Már most ugyan miképpen lehet ilyenkor lámpát gyújtani, hogy az ember megtalálja a száját.

— Hászén csak megesszük így is valahogy — nyugodott bele az ember. — Ámbátor nem is köll már.

S letette maga mellé a ládára.

Kint vastagon esett a hó, szél paskolt az apróka ablakon, mintha dörömbölné.

— Fázik a szél, Julis ereszd be — mondta az ember.

— Nem fázik az — mondta a vénasszony —, otthon van az odakint.

Már ezt az ágyból mondta, a másik ágyból, mert ő is lekászolódt. Kezdetű kihűlni a szoba, hideg volt ilyen öreg asszonynak fönt babrálódni a sötétben.

Igy az estéli fekete csöndben, míg kint hullott a téli ég hava, a gyerekekre fordult a beszélgetés. A Jancsira, aki kocsis, a Jóskára, aki béres, az Andrisra, akinek fél lábát levágták, meg az Annusra, aki a ravazdi erdő-örnél van férjénél, meg a többire mindre, akiket fölneveltek s kiröpítettek ők ketten szegényemberek. S míg a szó ballagott, az öreg szó baktatott tovább, az embernek megint eszébe jutott a mennyország, s dicsérte csöndes-fényű szóval.

— Ott ám nagy a ragyogás, hallod-e: tyű, Julis, borzasztó fényesség van ottan. A sok arany meg ezüst, gyémánt meg mindenféle drágaság csak úgy fénylik, s ahogy az Atyaisten ül a trónuson, hát az ojan, no, ojan az, hogy napra nézhetsz, de Órá bizony sehogy sem. Csak akkor, mikor aszongya: no, fiam vagy jányom, gyeride, oszt igazítsd meg ezt a vánkust a lá-

bam alatt, mert kegyetlen rosszul ülök. Hát akkor ránézhetsz, mer ez annyit jelent, hogy: no, halandó ember, hát tedd komóttá magad.

— Meg aztán. — ingerkedett az asszonnyal, mert világeletében tréfás ember volt —, azér is jó leszen odafönt, tudod, asszony, mer, hogy nem muszáj gyufának lenni a háznál, hogy kigyújthasson az ember. Mer hogy ott örök ieszzen a világosság.

Ezen aztán elaludtak szépen, csöndesen, a két szegényember, akiknek nem volt soha hosszabb vágyuk egy szál gyufánál. Rátették szépen a vánkusra a fejüket, s kint hullott a hó, fűtyult a vén csavargó téli szél. Úgy tizenegy óra tájt a vénasszony nyöszörgésre riadt fel s gondolta ki kellene gyújtani, hogy megnézze, mi van az emberrel, hogy úgy nyöszörög. De menten eszébe jutott, hogy nincs a háznál egyetlen szál gyufa sem, hát meggondolkodott rajta még egy kicsit s azt gondolta még, hogy megnézi reggel, még inkább, hogy megkérdezi az embertől magától, hogy mit álmodott. Mert azt gondolta, hogy talán kergetik álmában, azért nyöszörög. Mindamellett csak az egy szál gyújtón múltott, hogy nem gyújtott világosságot.

Reggel aztán, hogy az Isten gondoskodott fényességről, ott találta öreg Pál Jánost kinyújtózkodva az ágyában. Bizony hideg volt már és kemény, akár az ágy deszkája maga, szépen feküdt mellén a két keze, csak a jobb hüvelyk és mutató ujja állt olyanformán, mintha igazítana valamit, s a száján volt boldog mosolygás. De ez is csak csöndes és olyan, mint ahogy a szegényemberek szoktak mosolyogni, mikor valami nagy öröm éri őket, zavartan és bátorítalanul.

Ez hát Pál János történetének a vége, ha ugyan végének lehet nevezni. Mert Pál Jánosok mindig vannak, akik úgy jönnek a világra, mint a gyepe vagy a virág, s úgy is múlnak el: titokban és észrevétlenül. Ami közbül van, az csak annyi, mint egy szál gyufa világossága. Egy szál kis gyufáé...

LEVÉL RÉGI FÖLDRAJZTANÁROMHOZ

Adassék ez a levél régi, jó, kedves tanárom, főtisztelendő Horváth Cézár kezébe Komáromban, a bencés gimnáziumban, amint ül, mondjuk, a második osztály katedráján és hallgatja, amint földrajzból felelnek a gyerekek. Ne haragudjék, hogy zavarom, de a kettőnk dolga ez s neki szeretném elmondani, amit itt írandó vagyok. Lehet, hogy csak ennyi az egész: tanár úr, kérem, rájöttem valamire, tessék csak meghallgatni! De az is lehetséges, hogy valami kis panasz is van benne. Nem, nem a tanár úr ellen! Dehogy! Csak hadd emlékeztessen egy egyszerű jelenetre, Tanár úr!

Lehet, hogy 1914 tavaszán volt, nem tudom pontosan. Mindenesetre béke volt, én másodikos diák voltam s vagy negyedmagammal ott álltam a padok előtt egy földrajzórán. Nagy ismétlés volt, ha jól emlékszem, a tanár úr fent ült a katedrán s azt kérdezte:

— No, mondd meg nekem, mi Peru fővárosa?

Én ott álltam és megijedtem, mert nagyon elevenemre tapintott. Nem tudtam ugyanis pontos feleletet adni a kérdésre s most már bevallhatom, hogy sokáig, még nagyon sokáig tisztázatlan volt bennem a dolog, hogy vajon Peru fővárosa Lima-e vagy Valparaiso? Én természetesen Valparaisót mondtam — a vakszerencsével soha életemben nem voltam jóban, azóta is tartjuk a közömbös viszonyt —, s rögtön el is szégyelltem magam, mert a tanár úr arcán láttam, hogy rosszat mondtam, s én még jeles diák voltam akkoriban. Hát röstelkedtem az egész órán, sőt egész délelőtt bántott az ügy, mert tiszta jeles bizonyítványt szerettem volna hazavinni s azt gondoltam, annak most vége Peru miatt.

Ez történt, s tulajdonképpen ez volt abban az időben az egyetlen bánatom. Nem sokáig tartott. Mert rettentő boldog tudtam lenni abban az időben még, talán a háború is emiatt tört ki, emiatt a túlzott boldogság miatt. Mert én emlékszem, boldog volt a Ferenc bácsi is, akinél laktam és Bindernicsék is boldogok voltak, az volt a Laky könyvkereskedő is, a sekrestyés a Szent András templomban, valami zse-betűvel kezdődött a neve, úgy emlékszem, és körülbelül mindenki boldog volt. Az akkori boldogtalanságok! Eh, egy kicsi felhő az égen s kész. Hát nem sokáig nyugtalankodtam Peru miatt — ne haragudjék a germanizmusért —, „muszáj” volt boldognak lennem.

Mindez most jutott eszembe, ma délután, hogy újságot olvastam és szép rendszeren, mindennapian, megszokottan kimondtam magamban egy idegen községnevet. Ettől a névtől jutott eszembe az egész huszonöt esztendővel ezelőtti jelenet, s az is, hogy én amiatt a Peru miatt tulajdonképpen tartozom a tanár úrnak egy becsületes és komoly beszámolóval a földrajzi tudásomról. Igen, szeretném a negyedszázados csorbát — csak úgy egymás közt és bizalmasan — kiköszörölni.

Mert azóta úgy megtanultam a földrajzot, kedves jó Tanár úr, hogy sohasem felejttem el. Szinte — mintha csak büntetés lenne azért az egy mulasztásért — azóta üres óráimban folyton-folyvást csak földrajzot tanultam, egyre csak azt, országok és világrészek földrajzát... Istenem, szigoriatozni is tudnék ebből a tantárgyból! De csak késői pótvizsgára jelentkezem a Tanár úrnál, s elmondom például, hogy Abesszinia se ejt ma már zavarba. Én pontosan tudom, egy üres térképbe biztosan belerajzolhatnám, hogy hol van Gondar. De azt is, hogy hol fekszik Adua, Harrar, Akszum, sőt Makalle, sőt Dirredaua. Egyetlen milliméterrel sem tévedek, Tanár úr: az olasz-etióp háború óta csaknem úgy ismerem Abessziniát, mint a hazámat. De jelesre referálhatok, Tanár úr, Spanyolországból is. Akár negyven-ötven kisebb-nagyobb spanyol város és község nevét felsorolom egyszuszra és nem lehet megfogni engem: soká tartott a spanyol polgárháború.

S a lengyel földrajzban is jártas vagyok. De még mennyire! Álmomból felkeltve megmondom akár, hol fekszik Modlin, hogy kanyarog a Visztula és a Narew! s hogy Ciechanow és Mława, a varsó-dancigi vasutvonal két nagy állomása. Przasnysz Ostrolenkától mintegy 40—45 kilométerre található nyugat felé Wyskow, Pultusk, Lomza és Wizna a Narew mellett. Włocławek és Torun Visztula bal parti helyek, de már Plock és Płock a jobb parton terülnek el.

Nincs itt hiba, Tanár úr kérem, hisz most volt a lengyel-német háború. Igaz ugyan, hogy csak hat hétig bújhattam a térképet, de azért egész jól megtanultam. Bármelyikről kérdezhet, Tanár úr, nem tévedek. Többé nem kétségesek a fogalmak: Peru fővárosa Lima és Chilée Valparaiso. Megbízható a tudásom, pontos és állandó.

Csak éppen: szomorú vagyok egy kicsit, Tanár úr! Itt egymás közt s ennek az 1940-es újesztendőnek a már egyáltalában nem érzékeny és nem romantikus kezdetén megmondhatom, hogy szomorú vagyok; egy kicsit gázdátlan s egy kicsit céltalan, s arra jöttem rá, hogy mindez emiatt a rengeteg és precíz földrajztudás miatt van. Amiatt, hogy többé nem jövök zavarba és nem keverem össze a helyneveket. Nem tudom őket összekeverni, az agyam rögtön helyesbít.

Túlságosan sok földrajzot kellett tanulnom az elmúlt huszonöt év alatt, kedves jó Tanár úr! Hogyan lehetne ezt elfelejteni? Ne haragudjék, hogy zavartam ezzel a levéllel, de tessék megmondani, hogyan lehet ezt a temérdek földrajzot elfelejteni?!

(1940)

MÉZESKALÁCSOK ÉS BÁBSÜTÉSEK

A mézeskalácsosság — vagy bábsütő-mesterség — nem tartozik az eredendően magyar mesterségek közé. Német eredetű, de idők folyamán teljesen magyarrá lett. Készítményei hosszú időn át a vásárok és búcsújáró helyek elmaradhatatlan, népszerű cikkei voltak; változatos formáik nemcsak a készítő mesterek találékonyaságáról és ízléséről tanúskodtak, hanem arról is, hogy a mézeskalácsokat mind az egyszerű falusi nép, mind a „műveltebb” városi lakosság szívesen vásárolta.

A mézeskalács — mint a neve is mutatja — főtt mézzel és cukorral összekevert lisztből készül, amelyhez egy kevés burgonyalisztet és szénsavas ammóniumot, népies nevén szalakálit kevernek. A tésztagyúró asztalon alaposan megdolgozott tésztát a kívánt nagyság szerint feldarabolják, majd kissé belisztezve a kivéssett negatív formába kézzel erősen belenyomkodják, ügyelve arra, hogy a tészta a lehetőség szerint egyenletes maradjon. Olyanformán préselik, mint a kerámikusok a gipszformába az anyagot. A mintából óvatosan kiveszik a 10—24 óráig szivódott tésztát, nyitott kemencében lassú tűzön megsütik, vagy inkább szárítják. (Csak az „ütőfa”-formákról beszélnek; nagyon érdekesek voltak az úgynevezett bököfával vagy vasal készült mézeskalácsok is.)

Valószínű, hogy a mézeskalácsok eleinte vallásos tárgyúak voltak, a katolikus egyház ünnepének megfelelő témákkal. Csak később készítették viseletet ábrázoló darabokat, amelyeknek változatos formáiban a rokokó, barokk, empire, biedermeier, magyar úri és népies viselet mellett a katonaságot is megtaláljuk. Szerepeltetnek azonkívül állatokat, mindennapi használati tárgyakat, valamint szimbolikus jelentőségű vagy éppen humoros alakokat és tárgyakat (bölcso — baba — szív — tányér — óra — pipa — kecskén lovagló szabólegény — szarvas — kakas stb.).

A bábsütők az Alföldön, főleg Debrecenben voltak népszerűek, de kisebb-nagyobb elterjedtséggel a Felföldön, túl a Dunán s az ország többi részén, még Pest-Budán is működtek.

A mézeskalácsossággal mint önálló mesterséggel hazánkban csak a XVII. század első felében találkozunk; bár valószínű, hogy más mesterségekkel kapcsolatban (pék, fáklya-gyertyaöntő stb.) már előbb is létezhetett. Az első német céh Pozsonyban 1619-ben alakult, a Dunántúlon 1660 körül (Sümeg), a Felvidéken a XVIII. század első felében. Debrecenben 1713-ban alakult az első céh. Az első világháború előtt még tíz mestert tudtunk Debrecenben. A második világháború után a mesterség kihalt, az utolsó működő mézeskalácsos, Beliczay Öbudán élt. Miután működését abbahagyta, pótolhatatlan értékű „ütőfái” Pécsi Sándorhoz, jeles színészünkhöz kerültek.

Népművészeti szempontból a mézeskalácsok között gazdagnak ugyan nem mondható, mégis eléggé változatos díszítő-motívumokat találhatunk. A díszítőelemek elrendezésében kedves naivitás mutatkozik. Látjuk a minta készítőjének küzdelmét az anyaggal, a témával. Mindig a legegyszerűbb megoldásra törekszik, és ha egy-egy erejét felülmúló tárgy kerül elé, nem egyszer torz alakot hoz létre. A figurális alakokon meglátszik, hogy a mester korabeli „divatlapok” után dolgozott, mert itt az alakok formai tökéletessége elárulja a gyakorlott rajzoló.

A legkedvesebbek az önálló felfogást visszatükröző darabok. Az egyes alakok elhelyezése a térben (pl. ló vagy huszár virágok között), a tér kitöltése már nemcsak jó rajzoló, de szobrászi képességet is kíván, s a tárgyakon előmlő bájos egyszerűség és természetes megoldás bizonyítja, hogy a régi mézeskalácsos mesterek között nemcsak jó rajzoló, de sok kiváló szobrásztehetség is akadhatott.

A díszítő elemek között legtöbbször a virág fordul elő: rózsa, muskátli, szegfű, tulipán, nefelejcs, melyeket rendszeren levelek vagy virágfüzerek közé helyeznek el, néha cserépben vagy éppen

Şinkó Veronika textilterve

Şinkó Veronika textilterve

vázában. Rendkívül érdekesek a mézeskalács bábuk. Kedvelt cikkek ezek, mert ajándékozásra, különösen gyerekeknek rendkívül alkalmasak. A bábuknak két fő típusa van. Az egyik a bábu teljesen pólýába van bugyolálva, a másikon a két karja szabadon van. Egyről sem hiányzik a fejkötő. A pólýakötőket csinos motívumsorok jelzik. A katona alakja is rendkívül népszerű. Nem is annyira katona, mint inkább huszár. A bábosmester szemében nincs szebb viselet a világon a huszáregyenruhánál. Itt kedvére pazarolhatja díszítő motívumait. Nemcsak a huszár lova, lószerszáma díszes, de a talaj is, melyre a huszár lova lép, csupa virág.

Az Alföldön a debreceni-mézes terjedt el legjobban. Az Alföld egyetlen mézeskalácsminta-faragó mestere Szikszai Sándor. Szikszai témái nagyban meg egyeznek a hagyományos mézesbábmin-tákkal (huszár, juhász, magyar legény, magyar leány, baba, szív stb.). A régi mintákat azonban új motívumokkal bővítette (autó, revolver). Megminta né-hány mesterembert is, például a kémény-seprőt és a cukrászt. A mézesbábmin-tát olyan fából készítették, amely jól állja a faragást, mint a vadkörte, körte, dió.

Ami engem illet: főként textilt festek; találtam egy nagyon-nagyon régi kis szerszámot, az ún. batik-pipát, mely-lyel csodálatosan lehet rajzolni és gyö-nyörű grafikai hatást lehet elérni. Most, miután fölfedeztem magamnak a mézeskalácsok figuráit, megpróbálom átvinni őket a textilre. Ha már a bábsütő mes-teriség kihalt, legalább így szeretném megmenteni, amennyiben lehetséges. Egy-egy mézeskalács mintából „formát ve-szek”, majd a pozitívet megpróbálom lerajzolni; s miután a színek nincsenek megadva, tetszés — és a lehetőség — szerint kiszínezem. „Műfajom”, azt hi-szem, sok lehetőséget rejt magában, s talán egyik útja-módja annak, hogy ko-runck számára elfogadhatóvá tegyük a népművészetet. Ezt szükségesnek érzem és a magam számára életre szóló prog-ramnak vallom.

SINKÓ VERONIKA

TAKÁTS GYULA VERSE

HEGYI LEGENDA

(A CITERÁS)

A lándzsáik elől,
de értük, — kik rászégezték —
hátrált fehér ingben,
pengő citerával a hegyig.

A pincét rátörték.
Az első lándzsás torka,
mint visszhang zengett a borba...
S magasra fölmutatva
a dermedt, zöld butella
nézett, mint rémült
üvegfüvónak arca.

Kutatták tovább:
a hordók pajzs-sora előtt.
Prés... Daráló... Csántér
és sajtárok, muszkolók között
égre-földre a citerást!
S csak egy gálícos kabát...
Mint a százados páncélja állt!

Belé, mögéje néztek...
Mint Tamás a sebbe,
a mustos vértbe nyúltak csendbe.
— Tán ott áll, aki zeng,
s e bort aki szűrte? —
Már nem is azért...
Végül a sipon át
kék négyzög, az égről
emelte zászlaját!

Akkor ráhajoltak újra.
Szakálluk rőten égett,
mint téli rőzse...
Kóstolták s már nem kezükben,
üvegből metszve...
Szívükben zengett
és mintha mind s a hang is
vissza, rája emlékezne...

Fölöttük a festett gerendán
nemes-penész egében szállva,
nyílvert vadlúd szárnya.
Kezükkel a freskó is
kinyúlt utána
és mintha foglyuk volna,
körülvették... Látták a borba!...

Az éles vasakat akkor
vértjükre rakva,
kihordták mind a nyest
és rókakörmös hóba...

BENEY ZSUZSA VERSE

KARÁCSONY

Az arc, a hófedett,
és a másik, hóhullámok felett
gyengéd-fehéren: mindig ugyanaz.
Két álarc: egymásban rejtekező.

Csengettyűszó: a köd felhőit áthatítja,
trombitaszó: a nedves levegő cseng.
Alkonyi angyal:
hóba borulj rám.

*

Földmélyi felhők alatt a fényes
tűz pelyhei, izzik a bolygó.
Kint a szemem túl: kékhavú éj.
Te: odakint, odabent.

*

Földből, források, folyók nyílásain, tengereken
áramlik, gyűrődik, torlódik a hó,
torlódnak az égboltok.
Eltűnt köztük a föld, nem hallik a köd zizegése.

*

Dallam laza körvonala.
Ablakban angyalarc.
Virág virága, halálnak halála
bölcsoében, jászolban, sziklák alatt.

HEGEDÜS LÁSZLÓ VERSE

SZAVAKHOZ MENEKÜLSZ

Sínylődni hagynak? Mit vársz a világtól?
Hiába hű az élethez szavad.
Mint zabolátlan ló, levet magáról
a szaladó idő, vagy elragad.

Tegnap voltál gyermek, s botor legényke,
lányszoknyák után sóhajtó s kevély.
Maholnap riadt szívvel veszed észre,
hajad sötétjében több már a dér.

Szavakba fogódzol: valami kötne,
emberszivekhez, Istenhez talán.
Kezedből minden kihull. Érzed, többre
hivattál, s hogy nem éled igazán,

csak félig az életed. Írt szavakba
örökitetted a múlt időt,
mely állni látszott, pedig szállt. S te rajta.
Elhagy egyszer. S magába zár a föld.

Eltűnsz, magad is földdé leszel végül.
Majd csak szavaid őrzik bánatod,
harcaid, gondod. Kereszt, menedékül.
S nem jobb semmivel, ha nem vállalod.

FEKETE ISTVÁN HAGYATÉKÁBÓL

NAPLÓRÉSZLET 1944-BŐL

1944. december 25.

Karácsony első napja... Soha ilyen karácsonyt!

Szólnak az ágyúk, kelepelnek a géppuskák. A harc — állítólag — már a hűvösvölgyi hadapródiskolánál folyik. Budapesten, mely — szintén állítólag — az ország szíve.

Jaj, de beteg ez a szív! Talán romlott is...

A fák némán és csendben állnak az ablakom alatt és a téli dermedtségben únottan hallgatják, miként marcangolják egymást az emberek.

Karácsony napja van. „Békesség a földön a jóakarátú embereknek...”

Jóakarátú ember? Van ilyen is? Hiszen jót akar ez mind — önmagának...

A tereken a fenyők derékba vannak vágva, a szent ünnep, a vallásos kultúra, az emberiség és szeretet nevében.

Részket az ablaküveg. A gellérthegyi üteg repülőgépre lő, és az úton egy kis kutya futkos tanácstalanul. Talán azt hiszi zivatar van?... Hát igen. Zivatar. És talán új világ, a Béke világa születik, a Béke örök, szent ünnepén.

Egy nyúl motoszkál nagy nyugalommal itt az ablakom alatt a kis erdőben. Néha billegeti a fülét. Túl nagy a láрма, nem gondolhat arra, hogy körvadászat van. Az emberek most egymásra vadásznak, és nagyobb állatokról lévén szó, nagyobb kaliberű fegyvereket is használnak.

A telefon még jó. Csodálatos. Délelőtt a rádió misét közvetített, és miközben lágyan hullámozott a harangszó és szállt a karácsonyi ének, tankok dübörögtek a budaörsi úton és hujjogva mentek a gránátok házuk felett.

Mennyi meddő erő, mennyi elpocsékolt munka! Amennyi erővel ezek a harckocsik, ezek a pusztulás megőrült szekerei itt koptatják az utcákat, félóra alatt fel lehetne szántani ötven hold földet, el is lehetne vetni, le is lehetne aratni, csépelni, őrölni, puha, lágy kenyérré sütni, sőt — és ez is fontos — meg is lehetne enni.

Szén még pár napra van. Eddig kocsi nem volt. Most odament a kocsi a csúzdához, de már elállták a sort mások. Vártak délig és hazajöttek üresen. Újabb kocsi már nem lesz. Minden lefoglalva hadászati célra. Tegnapelőtt láttam, hogy egy nagy katonai teherautó fogast vitt ide, a hadtest számára. A hűszkilós fogast három baka fogta... a söfőr mellett tiszt ült. A fogast őrizte? Vagy a katonákat?

Talán három napig még fűtünk. Szerencsére hősugárgzót kaptam ajándékba. Ha megszűnik a villany, ennek is vége. Aztán jön a bunda, aztán a személyes kalória. És azután?

*

Most egy kis csend van. Csend alatt azt kell érteni, hogy az ágyúzástól nem potyognak ki az ablakok.

A madarak eltűntek a környékről. Az előbb egy rigó igyekezett inaszkadtából át a Sashegyen. Elkészt a kis öreg és szaporán szárnyalt hazafelé.

— Meg vannak ezek örülve? — gondolhatta, és talán még most is csóválja a fejét valahol az erdő sűrűjében békésen és bántatlanul, ahol pedig csak „vadak” élnek.

Egy autó van betéve garázsunkba. A „Sturm” nagy autó, szép autó. Most katonai célokat szolgál. Ezelőtt talán vas-, fűszer- vagy textilszakmában dolgozott, valószínű nagyobb eredménnyel. A sofőr hiába erőltette a kocsit, dél óta nem tud kimenni a meredek, sáros úton.

— A kuplung — mondja unottan —, a kuplung... Adtam a sofőrnek fél vizespohár rumot, de az autó ettől se ment ki.

*

Esteledik. Mint máskor. A szomszéd szobában homály hullt már a karácsonyfára, csak a csillogó díszek szikráznak még, ha egy-egy rakéta végigszáll a pusztulásra ítélt város felett és a fenyő bús gyantaszaga leng át hozzám, mint valami puha bizakodás.

A fa alatt ott vannak még az ajándékok. Nem nyúltunk hozzájuk, mint-ha semmi értelme se lenne elrakosgatni őket, megbontani a fát és tervezgetni, hogy a kesztyűt majd vadászaton hordom, a vastag harisnyát is, és a nyakkendőt a szürke ruhámhoz... Szürke ruhámhoz? Hát lesz még tavasz?

— Lesz! — mondta bennem valami, és újra a fa alá néztem. Megpillantottam Mackót és ő vidám cipőgomb szemével visszanézett rám.

A Mackónak — akárhogy is lőnek — muszáj pár sort szentelnem, mert a családhoz tartozik, nyolc éves és tud mindent. Tudja, mi a karácsony, a csillogó fa és jóindulatú öregséggel nézi az új tagokat: babákat, zsiráfokat, könyveket, siléceket.

Mackó pisze orrú, sárga szőrű, nyolc éve kapta a fiam. Sok vihart kiállt azóta, és nem szakadnak el egymástól még éjszakára se.

— Gyere, Maci, aludni! Álmosak vagyunk — mondja fiam és Mackó szinte ásít. Emberi kis ábrázatában annyi vidám jószág, annyi bölcs humor van, hogy egy országháznak is elég lenne. Ha a gyerek vakációra megy, még az ajtóból is visszaszól:

— Mackóra tessék vigyázni...

És vigyázunk is. Sőt előfordult, hogy ha egyedül voltam a lakásban, Mackót akkor is lefektettem.

— Aludj jól — beszéltem hozzá egész komolyan, és reggel, amikor elmentem, odaültettem a divány sarkába.

Hát így vagyunk Mackóval. Szeretjük nagyon. És most rám néz.

— Mi lesz ebből, Mackókám?

Mackó mindent tud, csak beszélni nem, de szeméből régi, boldog karácsonyok néznek rám.

Este van már. 1944 karácsonya. A Béke ünnepe.

Újra szólnak az ágyúk, és a visszhang mint mennydörgés hörög a budai dombok felett.

1944. december 26.

István napja, nevem napja.

Nagyon rosszul aludtunk. Persze csak úgy felöltözve. A gyerekek levetköztek. — Hát nem mindegy — mondták...

Reggel felmentem T-ékhez kenyérért. Ők sütöttek. Amíg ott vagyok, légiriadó. Hát nem mindegy — gondoltam, pedig nem egészen volt mindegy, mert házuk felett zajlott le az egész parádé. „Jól” zajlott. Feleségem még akkor is reszketett, amikor hazaértem. Fiam a repülők kilőtt töltényhüvelyeit szedte össze a kis erdőben.

— Csuda rendes volt! — állapítja meg, és most a füstös hüvelyeket Vimmel pucolja a fürdőszobában.

Később nagy csetepaté.

— Tessék Öcsit kidobni innen, összekoszol mindent azokkal a ronda patronokkal.

Bementem és kidobtam.

— Nem Vimmel kell ezt pucolni, te. Homokkal! Ott van az a finom légóhomok az udvaron.

Gyanakodva nézett rám, hogy nénjének adtam-e igazat, és elloholt a patronokkal.

*

A harc már a farkasréti temetőnél folyik. A telefon még mindig jó. Beszélni ugyan nem mindenhova lehet, de egy-két szám felel, s ez még a kultúrát jelenti.

Vajon igazán kultúra volt az, ami ilyen könnyen összedűlt? Mert, hogy összedűlt az nem kétséges.

*

Házunkkal szemben zárda van. Fél század sorakozik az udvaron. Kemény vezényszavak — a századost ismerem —, a tömeg áll a félhomályban és egy kis, öreg apáca kosárba gyűjtött, száraz avart visz a kerítés mellé. A katonák elmennek, s az apáca a hullott avart hordja, hordja...

Csak a tél csendje jár az utakon, s az éjszakába vesző szürkület.

*

Egy ház ég messze alattunk, a kőbánya mellett. Ég a ház. Nem látom, hogy oltják-e, nem szól a sziréna és fürge tűzoltók nem mászkálnak a létrákon. Eg egy ház — Istenem —, hát ég. És ha a miénk lenne? Hát csak a magunkénál kezdődik a fájdalom? És az emberszeretet? És a más otthonáért való aggodás, a bibliai közösségi érzés?

Nem érzem!

— Mi ez?

— Csőd, uram, csőd!...

*

Most csend van. Besötétedett. A tüzérek most számítják ki a löelemeket. Ide lövünk, oda lövünk. Jobbra, balra, pár száz méter nem számít. Az a tüzér civilben szintén — civil. Könyvelő vagy nyomdász, vagy pék... De most tüzér, katona, harcos.

Talán a saját otthonát lövi.

1944. december 27.

Nem tudtam az éjjel se aludni. Valami csikorgó tank felébresztett, aztán már csak a tanácstalan sötétséget nézegettem. Aztán gyertyát gyújtottam és regényt olvastam a múlt század Angliájáról. Hát volt valaha ilyen élet is? Ürűcomb, portói, lazac és béke? Terített asztal és nyugodt álom?

...A telefont nem győzöm dicsérni, de a villanyt már nem dicsérhetem. Reggeli után elaludt, és most gyertya mellett írok. Békésen lobog a gyertya és gyerekkorom éjszakáit idézi. Szeretek gyertya mellett írni öreg házban, hol kopott kőköcskák vannak az ámbituson és bolthajtás őrzi a lakók álmát; szeretek gyertya mellett írni, hol álmosan dörmög a kályha és vén kutyák vakkantanak céltalan őszi estéken, szeretem a gyertya puha fényét, hol gond-

talanul alszik a kert, az öreg fenyő és az aggódás férgei megbújnak hideg padlásokon, de most — most nem szeretem a gyertyát, mert embertelenséget, félelmet és kilátástalan másnapokat jelent.

Mégis reménykedem, hogy nem lobbanik el teljesen és imbolygó, puha fénye távoli naptárakra és boldogabb emberekre világít.

*

A gránátok közben repkednek. Lehet, hogy nem is gránátok, hanem aknák, de ez nem fontos. Az anyaföld testében itt-ott kárt tesznek. Lyukat vágnak, tölcsért robbantanak, vagy barázdát hasítanak. Nem sajnálom a földet, majd begyógyul, elég erős, de a fákról levert zúzmarát sajnálom. Olyan finom, olyan könnyű, olyan fehér, mint a menyasszonyi koszorú. Érintetlen és csillogó.

Bunkóval nappet agyonverni? A zúzmarát sajnálom!

*

Egyébként leköltöztünk az alagsorba, mert a hang és fényviszonyok kezdtek már az idegeinkre menni. Most egy idegen íróasztalnál írok. Az íróasztalon — többek között — orvosságos üvegek is vannak szép sorjában. Régi üvegek, barnák és fehérek. Az egyik barnán ez van: „Idegesség esetén, félóránként bevenni. Balatonfüred”.

Füredre gondolok, a nagy kék vízre, a nádasokra, halakra, úszkáló búbos vöcsökre, melyek rekedten kiáltanak hajnalonként, ha a gyöngyházzsínű csend végigballag a partokon.

Füredre gondolok, hol a sétány titkait alabárdosként őrizték a jegenyék és lehullatták leveleiket egy sor írás nélkül, mert hűségesek és titoktartóak voltak, mint maga a Balaton.

Füredre gondolok, hol a móló köveit a somogyi Koppány úr vizei emésztették és a nap úgy kelt fel a kenesei partok felett, mint az örült festők álma. Füredre, a napsütésre a távoli vitorlásokra, hullámokon rengő csillagokra... és arra a boldog békebeli patikusra, aki azt hitte, félóránként kell majd ebből az üvegből pár cseppet bevenni.

Félóránként?

És ha félóra múlva nem lesz már semmiféle csillapítóra szükségem?...

Hű, de ellágyultam. Még csak ez hiányzott. Szídom magam.

— Emlékszel, amikor a moziban Amszterdam égését nézted? Emlékszel az olajfinomítók apokaliptikus lángjára, füstjére? Emlékszel London borzalmaira, a rémületre, menekülésre, a hontalanok országúti kálváriájára? Emlékszel?

— Nagyon sajnáltam...

— Sajnáltad? Hát sajnáltad. Azt mondtad: Istenem, ez a háború... utána megittál két korsó sört az Apostoloknál. Hát most ne nyüszi, mint megvert kutya, mert tudhattad, hogy Isten ostora, ha végigvág a világon, nem hagyja ki ezt a te nyomorult kis országot se. Légy férfi, ne sajnáld magad és azt a múltat, amiből ez a jelen lett. Ne sajnáld, még ha sírgyertya ég is az asztalodon. Mert asztalomon sírgyertya ég.

Most már nyugodt vagyok. Van múltam és van saját sírgyertyám. Nem függök senkitől. Akkor világítok magamnak sírom éjén, amikor akarok. Persze szép időt választok ki. Aranyos őszt. Lombhullásos, halk, napsütéses őszt. Igaz, hogy most tél van, de az idő nagyon szép. Dérezüstös fák állodognak a domboldalon, az avar aranyára ezüstöt hintett december, és a hideg is megfelelő.

...A sírgyertyában azonban mégis van meleg, kalóriában alig kifejezhető hő. Lágy lobogásuk a szeretet soha el nem múló melegét sugározza, a viaszba öntött kegyelet, a mindenszenteki esték meg nem született könnyeit, az emlékezés hétköznapi gyaloglását, az ünnepek felé a misegyertyákat, az ün-

nepi gyertyákat, a bábosok gyertyáinak eljövendő hitét, a nyári búcsúk aranyporát, a sátrak szakadt vásznát, a hetykeség fiatal lángolását, a szűzi titkok vágyait — és annyi jóságot sugároz, hogy azt sem leírni, se érezni egyszerre nem is lehet.

Eg a sírgyertya asztalomon és emlékeztet.

Sírásokra, melyek hidegen hulltak a szívemre, ma mégis melegem van tőlük, éjszakákra, amikor a láz forró keze markolászta a szívemet, és éjszakákra, amikor gyertyafény hívogatott valahova, ahol szerettek.

Meleg, meleg, sok melegség van ebben a sírgyertyában, az élet és a jövő melege.

1944. december 29.

Nehezen kezdem ma az írást, mert nyugtalan éjszakánk volt. Éjfél tájon — mikor a lelkek órája ver — újra lehurcolkodtunk az alagsorba, és négy óráig néztük egymást. Akkor felmentünk a lakásba és nyolcig többé-kevésbé aludtunk. Persze csak úgy fél szemmel mint a nyúl, az álom és ébrenlét mesgyén, a remény és az aggodalom hintáján. Nyolc óra tájban mégis felkelünk és törődött, álmosan megkezdjük a napot. Feleségem takarít, és hiába mondom, hogy ez most nem fontos. Ő takarít.

Ma reggelre — egyébként — újabb meglepetés ért bennünket: nincs víz. A vízvezeték csak gargarizál, hörög, szuszog, de nem ad semmit. Két kád vizünk van még, pár üveg bor, sör, aztán...

Erre az aztánra kétségbeesve gondolok. Ma reggel telefonálta K. János, hogy nagybátyja házába becsapott a gránát és egy házbeli vendégüket agyonvágta. A férfiak levitték a halottat az egy emelettel lejjebb lévő lakásába. A feleség — átesve az első özvegyi zokogáson — figyelmeztette a férfiakat, hogy urát ne tegyék a díványra, mert vérével összepiszkolja.

— Hát hova tegyük?

— A földre...

Letették a padlóra a még vérző halottat. Nem piszkolja be vérével a hitvesi díványt...

*

Az ágyúzás kétségbeejtő. Kisebbfajta pattogás, durrogás, csattanás má fel se tűnik, de a robbanások bolondító hangorkánná folynak össze, és remeg az egész környék. Kapunk egyik oszlopát már ellőtték, és az emelet sarkát is elvitte egy akna. A lövedékek szárnyalása sohase tudni, hol ér véget, és ha az ablakra nézek, arra gondolok, a légnyomás mikor vág ezer szilánkot a szemembe.

Estefelé — szünetelt egy kicsit a lövöldözés — kiszaladtam az udvarra körülnézni, de ahogy kiértem, meglassúdtam. Hullott a hó és régi karácsonyok gyantás illata szállt a kesernyés, füstös levegőben. Milyen nagy bűn volt akkor az emberölés, milyen szenzáció, milyen rettenet!

És ma? Ma semmi. Nem is tudja, aki ő, nem tudják a rokonok, az ismerősök. Nincs gyászrovat, nincs koszorú. Nem tudják a barátok és nem tudják az ellenségek se.

De az elhunyt azért tudja...

Esik a hó (egy akna idevágott, a toll majdnem kiesett a kezemből), és puhán, párnásan, égi békével simogatja a bűnös földet.

Égi békével?

Hát van még Ég?

Ha meghalok is, ha ebek harmincadjára vetnek is ezek a veszett idők, van. Van!

CSANÁD BÉLA VERSEI

HAJNALI HIMNUSZ ANYÁM SZENVEDÉSÉRŐL

(ALES DIEI NUNTIUS)

A hajnal szárnyas hírnöke
hármát kiált az udvaron.
Aludni régen nem tudok,
anyám jajjait hallgatom.

Hogy tépi, szaggatja a kín,
pihenni egy percet se tud!
A szoba négy sötét fala
fellángol, aztán messze fut.

Mióta megszülettem én,
mily forró lázak égetik,
mily éles török sebzik őt,
mint Máriát, a mennyeit!

Fájdalmak, gondok törei,
de sosem kiáltja: elég!
Tudja, ezerszer megnyeri,
aki elveszti életét.

Újra születtem általa,
újuló kínjai után
így lett nem egyszer, százszor is,
mindennapon szülő anyám.

Kakas kiált az udvaron.
Anyám, mondd, érted mit tegyek?
Életemet, ha messze jársz,
hogyan védi majd az életed?

Dicsérem érted az Atyát,
s kit Szűz Anya szült, Szent Fiát,
s a Lelket, vigaszt aki ad
most és örök időkön át.

GYERMEK, 1970

Az esti hold
a síóháti dombon
hatalmas félnarancs.
Egy kisfiú kiált a parton:
Nézzétek, milyen nagyszerű,
nézzétek, mint a föld!

Micsoda kozmikus
úrhajós távlatokból
beszél e kisgyerek?!

KARÁCSONYI EPIGRAMMA

Az Isten Fia Betlehemben
jászolban fekszik, oly szegény.
De árva csillagom is elfér
szűk istállója szép egén.

MADARAK FÁJDALMA

Madarak riadt rebbenéseit
őrzik fekete szemeim.
Madarak hazátlan vonulását
gyermekkorom ege.

Félszeg szárnyakra ismerek
tétova mozdulatomban.
Búcsúzó kezem árnyékában
madarak fájdalomára.

Ilyenkor mindig megvigasztal,
ha látom az atyai házba
haza igyekvő tékozló fiúkat.
Milyen alázatosak ők,
kiknek semmije sincs már,
s milyen reménykedők!
Biztos léptekkel menetelnek
a világ
egyetlen otthona felé.

RIPORTFÉLE VELENCÉRŐL, AZ ÖRMÉNYEKRŐL ÉS AZ EMBER TRAGÉDIÁJA FORDÍTÁSÁRÓL

Írta MIKLÓS RÓBERT

A *Dorsoduron*nak nevezett velencei hatodba csak az megy el, aki igazán szereti Szent Mark evangélista városát, s aki fejtesszi magában, hogy megismeri a megismerhetetlent, aki nem etet tényérből galambot és nem fényképezi le a *Sohajok Hídját*. A városnéző turista az *Accademia* — a velencei szepművészeti muzeum — hídjá után inkább balra, a *Santa Maria della Salute*, az európai barokk é remeke felé fordul. A gyakorlottabb utazó innen még a régi vámház, a *Dogana* hegyesszögű sarkára is kimegy, mert tudja, innen szeme egyszerre fogja be a óózsék palotáját meg a *San Giorgio Maggiore*-t.

Pedig érdeemes az *Accademia di Belle Arti* épülettömbje mellett jobbra is fordulni. Kedves calle-k zezugja vezet *Peggy Guggenheim* velencei gyűjteményének érintésével a *Szent Margit* terére, ahol kissé az az érzésünk, mintha már nem is *Velence* köveit taposnánk; mert itt aztán még háborítatlan az óslakók élete. Az apró boltokban nem emléktárgyakat, bazári műtyűroket, hanem a hétköznapi megannyi hasznos eszközeit árulják. A kereskedő nem ékszer vagy muránói üveget kínál, hanem inget-nadrágot, munkához, halászathoz, esküvőre vagy temetésre. A gyéren világított műhelyekben kismesterek úzik az ipart, akár három-négyszáz esztendőnek előtte, vargák, szabók, bárka készítő hajóácsok, asztalosok, kefekötők. Igaz, a teret lezáró ház sor mögött, túl a *Rio San Niccolón*, a kereskedelmi kikötő modern óriásdarui meredeznek, s ezek mintha feledtetnék, hogy mögöttünk alig húsz percnyre *Európa* legszebb tere — a világ közepe — a *Piazza di San Marco* pompázik.

A *Campo Santa Margherita*-t nyugat felől a *XIII.* században épült, később erősen barokkizált *I. Carmini* templom monumentális oldalfala határolja. Erdemes ide is benézni. *Cima da Conegliano* Jézus születéséről festett képe megfakult ugyan, de van ott az ifjú *Tintorettonak* egy alkotása — Bemutatás a templomban —, kétségtelenül más, mint a későbbiek. Az *I. Carmini* előtt az utca meghitt terecskévé öblösödik, a sarkon álló *Mora-ház* búsan tekint a *Rio della Santa Margherita* zöldessárga vizébe. A hagyomány, amelynek itt nagyobb a hitele — s valószínű joggal —, mint az írott történelemnek, úgy tudja, ez volt egykor a szerencsétlen *Otello* háza. Meglehet, a velencei mór talán nem is volt mór, hanem a *Mora-család* egyik bolder őse? Ki tudja? Egy bizonyos, inkább higgyünk a néphagyományoknak, mint a történelem írott forrásainak. Kissé lentebb, a *Giudecca* felé vezető rio mentén találjuk *Szent Sebestyén* templomát. Velencei viszonylatban elég későn, a *XVI.* század első két évtizedében építették. De ez nem is fontos! Szinte alig látogatják, pedig ez a templom minden túlzás nélkül az egyetemes művelődéstörténet egyik legszentebb kegyhelye. Egykor kolostori templom volt, priorja 1555-ben azzal bírta meg azt az ismeretlen veronai ifjút, aki nemrég érkezett a városba, fessen néhány képet a sekrestye mennyezetére. S a huszonhét esztendő piktora, aki eddig mesterei példáját követte, itt talált igazán magára. *Mária* megkoronázása, a *Négy evangélista* kompozíciója, *kolorizmus*a már a maga útját járó veronai, *Paolo Veronese* művészi igazát hirdeti. A *San Sebastiano* sekrestyéje hozta meg számára a jövőt, a halhatatlanságot. Nagy volt ő a legnagyobbak között is. Tudta ezt *Napóleon*, nem találomra lopta el egyik legszebb képét a *Doge-palota* *Tízec Tanácsa* terméből. *Veronese* sem lett hűtlen ehhez a helyhez, ahonnan fényes pályája elindult, a szomszéd házat bérelte, itt is temették el hatvanesztendőskorában a

templom kriptájába. A Veronából ideszakadt idegen velenceibb volt minden velenceinél. Harminchárom évig dolgozott szakadatlanul a városban a városért.

Persze mindezekről a jobb útikönyvek, kalauzok, baedeckerek is szólnak. Arról azonban soha, hogy ebben a külvárosnak számító városrészben — lehet-e Velencében külvárosról beszélni? — van a világ egyik legszebb, legjobban felszerelt középfokú tanintézete, az örmények kollégiuma, a Colleggio Armeno.

Az örménység világlétszámát illetően aligha lehet akárcsak megközelítően pontos számadattal szolgálni. Egy azonban bizonyos, szétszórva a nagyvilágban, Észak-Amerikában éppen úgy, mint Ausztráliában ugyanannyi örmény él, mint az Örmény Szovjet Szocialista Köztársaságban. Többségük jómódú, gazdag kereskedő, nagyvállalkozó. Pénzüik töméntelen, összeköttetések min-taszerűek. Ennek a szinte páratlan diaszporának szellemi központja Velence, az Adria jegyese. De talán nem is annyira Velence, mint inkább a Laguna legparányibb szigete, San Lazzaro, melynek tenyérnyi területét teljes egészében az örmény-katolikus mechtarista szerzetesrend kolostora foglalja el. Erdemes ezzel a kolostorral kissé közelebből is megismerkednünk.

A rendet Mechitar Péter örmény laikus szerzetes alapította Konstantinápolyban a XVIII. század első éveiben. Reguláit az ötvenegy esztendőskorában pápai trónra jutott XI. Kelemen erősítette meg 1712-ben. Mechitar Pétert a rendalapításban az örmények vallási megosztottságának felszámolása vezette. Az idők folyamán a helyzet ugyanis különösen alakult: az odahaza, Örményországban maradtak többsége az autokephal — a pápát el nem ismerők — egyházához tartozott, míg a diaszporában élők zömükben elismerve a pápát egyházuk fejének, a római katolikusokkal azonos egyházhoz tartozónak vallották magukat. A szertartás nyelve mind a két egyházban a nemzet nyelv, az örmény. Mechitar rendje a két egyház egyesítéséért küzd ma is.

Kezdetben a rend az ún. Antonius-regulák szerint élt, ezeket egy évtized múltán Szent Benedek reguláival bővítették. (Hivatalos megnevezésük ma is: Congregatio monastica Antonianorum Benedictinorum Armenorum.) Első apátságukat Moreaban építették fel, azonban a török szultán — az örménység ősi ellensége — csakhamar kiűldözte őket. Ekkor, pontosabban 1717-ben — a velencei Serenissima kegyesen átengedte nekik a parányi San Lazzaro szigetet, amely egykor — még a XV. században is — a köztársaság lepratelepe volt, s bár a szigetekeske közvetlenül a város alatt van, mindenki, aki csak tehetette még abban az időben is elkerülte, amikor már közel két évszázada nem is lakták e szörnyű betegség áldozatai. Igaz, szerzetesi feladat volt a lepratelep köveiből templomot, kolostort építeni, a kolostorban könyvtárat létesíteni és legfőképpen olyan nyomdát felszerelni, amely könyvvel, újsággal, folyóirattal látja el a világ minden táján élő örményeket. (Jegyezzük meg: Jereván után itt van a legnagyobb örmény könyvtár, állománya 10 000 örmény és keleti nyelvű kötet, 4000 kézirat, köztük a 902-ből való örmény nyelvű evangélium.) A rend minden valószínűség szerint a világ legkisebb szerzetesrendje: mindössze negyven tagja van és egyetlen apátsága, a San Lazzaro-i. (A bécsi mechtarista apátságot — rendtagok száma harminchat — a rendből 1810-ben kivált tagok alapították.) A San Lazzaro-t itáliai tartózkodása alatt Byron is szívesen felkereste. A szakállas, fekete reverendás, bőrcingulusos szerzetesek büszkén mutogatják azt az olajfát, amelynek árnya alatt a lord-költő olykor talán élete legboldogabb óráit töltötte. Nem is állja meg a késői vándor, hogy a törzsét meg ne érintse. Ez már így van. A valóságos emlékhelyek alázatra készítetnek. Néha áhítatra is.

A mechtaristák San Lazzaro-i vetése csakhamar beérett: kitűnően felszerelt, egyre korszerűbb nyomdájukból mindig több és több könyv, folyó-

irat indult útnak a szélrózsa minden irányába, hisz örmények mindenütt élnek, mert mindenütt szükség van kereskedelemre, és aligha van még egy olyan népe a világnak, amely úgy ismerné a kereskedelem fortélyait, mint az örmény. A rend tagjai szegénységi fogadalmat is tesznek, és valóban szegények is; pénz csak néhanapján fordul meg kezükben, szappanra, fogkefére. De maga a rend gazdag, nem is annyira a rend, mint inkább pártfogói, a Külbenkján típusú hajótulajdonosok. Így történhetett, hogy 1840-ben, a *Dorsoduron*nak nevezett városhatáron megvásárolhatták az egyik patricius palotáját és abban Colleggio Armeno-t alapítottak.

A tanintézet, amelyet most felkeresünk, 130 esztendő. A hatalmas épület — kívülről szürke, eléggé jellegtelen — korai barokk alkotás. Akkor épülhetett, amikor hajdani gazdája már nem talált magának egy talpalatnyi helyet sem a Canale Granden. Nyilván fáziseltolódással gazdagodott, nem úgy, mint osztályos társai, a dózsákat adó nagy velencei családok. A hely viszont kereskedőembernek való: közvetlen rio-k kötik össze a kikötővel. A palota helyiségeinek méretei, s ami itt Velencében nagy ritkaság, tágas, szép kertje nem talmi pompa, tekintélyes gazdagságra vall. Ó, az a kert! Perzselő júliusban is édenbe ringat. A XIX. század első fele, a gályákat kiszorító gőzhajó és még sok minden, ami végül is ennek az arisztokratikus köztársaságnak a bukásához vezetett, ezt a családot sem kímélte. A mechtaristák megveszik a palotát úgy, ahogy van: berendezéssel, képestül-szobrostul. És ma tizenkét ország 57 örmény diákja — legtöbbjük Törökországból és Iránból való — olasz tanterv szerint, de örmény nyelven végzi benne gimnáziumi tanulmányait. A tanárok rendtagok és olasz „civilék”. Híre sem rossz az intézménynek: az itt szerzett érettségi bizonyítványt bármely nyugati egyetemen elfogadják.

Nyár van, a vakáció vastag csendje telepedik az épületre. Bizonytalanul csengetünk. A villanycsengő valahonnan az épületkolosszus mélyéből alig hallhatóan jelzi, hogy valóban megnyomtuk a gombot. Aztán ismét csend, feszült várakozás. Végre csikordul a kulcs, civil portás jelenik meg, olyan, amilyennek a jámbor laikus a középkori kolostorok kapusait elképzei. Kezdetben sehogy sem érti, mit akarunk, pedig ugyancsak tagoljuk a szavakat, olaszul-franciául-németül vegyest, hogy ti. Fogolyán András pátert keressük. Fo-go-lyán, ismételjük, aztán le is írjuk, még mindig semmi. Aztán még egy kísérlet: elmondjuk, hogy a páter magyar. A kapus szemmel láthatóan megkönnyebbül, ő is unja a játékot. „Á... Pad'Andrea!” kiáltja. Hát persze, így kellett volna kezdenünk. Mit Fogolyán, mit ungherese, ez csak természetes, itt csak Pad'Andrea van.

A történeti hűséghez hozzátartozik az is, hogy már idehaza tudtunk róla. Radó György, Madách Imre utazó nagykövete hívta fel figyelmünket arra, hogy él Velencében egy magyar származású örmény szerzetes, aki *Az ember tragédiáját* fordítja. Ő nem ismeri ugyan, de szíves levelezési viszonyban áll vele, ime, itt a címe: I Carmini 2596. Nem kis dolog ez! Az örmény világnyelv, mert mindenütt élnek örmények, s valami halványan derengett is arról a San Lazzaro-i nyomdáról, a nagy múltú örmény irodalomról, meg a 38 betűből álló sajátos örmény ábécéről. Ezt a pátert meg kell keresnünk. Hát megkerestük.

A kollégium fogadótermébe lépve, mintha egy láthatatlan bányaliften a XVII. és a XVIII. század fordulójára ereszkedtünk volna: a bútorok, a szőnyegek, a képek mind seicento-settecento. Tartózkodó kíváncsisággal várjuk a pátert. Korát feledve, energikusan robban a szobába. Nem hinnők, hogy ötvenhat esztendő. Magas, aszkéta-alkatú, szikár férfi. Fehérbe forduló szakálla erőteljesen kiemeli olajbarna arcszínét, nyugodt, éles tekintetét. Bocssássa meg páter Fogolyán, az első pillanatokban mintha megrettentünk volna, pedig semmi feszesség, csak határozottság. Alkonyati félhomály van, s mé-

gis... a másodperc tört része alatt megtelik a fogadószoba... mivel is?... kevés a szó: derűvel... ez még mindig kevés, égi derűvel! Elmondjuk jövőtelünk okát-célját. Nyoma sincs a meglepődésnek. Péter Fogolyán András kéretlenül és szívesen beszél rendjéről, munkájáról, a Tragédiáról. A legkevesebbet önmagáról, mintha ezzel is példázná, rendjén kívül nincs külön élete. Rohannak a percek.

Erdélyi szegény, sokgyermekes örmény család fia, Sepsiszentgyörgyön született, Budapesten járta az első gimnáziumot. Tizenkét esztendő s kora óta él San Lazzaro szigetén, 1927 óta. Ezt az ötödfél évtizedet csupán a Rómában töltött stúdium éveit szakították meg. Sommásan ennyi Fogolyán András *curriculum vitae*-je. Rohannak a negyedórák.

Fordításairól beszélgetünk. Az első impulzust *A Pál utcai fiúkról* készített angol—magyar koprodukciós film adta. Tanítványaival látta a filmet. Jó volna ez a regény az örmény fiataloknak is — gondolta —, és lefordította, csak úgy, kedvtelésből. A munka könnyen ment, nem voltak sem nyelvi, sem stílári nehézségei. (Mi is szinte hihetetlennek tartjuk, miként tudja valaki negyvenvalahány esztendőn át ilyen töretlenül megőrizni a magyar nyelvet.) Aztán az *Egri csillagok* következett, s a kedvtelésből állandó jelleggel úzó foglatatosság lett, ha azt iskolai elfoglaltsága is lehetővé tette. Majd lefordított még egy-két kötetet, többek között Tóth Tihamér *Jellemes ifjút*. Sohasem érezte, hogy ez a munka fárasztaná. Jegyezzük meg: délelőttönként földrajzot és természetrajzot tanít, és ő a kollégium beszerzője is. Rohannak a félórák.

Az ember tragédiáját hosszabb stúdium, nagyobb nekifohászkodás előzte meg. Számos kiadást szerzett be, főképpen jegyzeteket. Maga sem tudja már, hányszor olvasta el a művet, magyarul is, olaszul is. Majdcsaknem könyv nélkül recitálta. Aztán elkészítette a nyersfordítást, a lehető legpontosabbat. A nehézségek csak ezután sűrűsödtek. Az örményben igen sok a hosszú szó, metrikailag tehát nem lehet Madách verselését követni, helyenként a sorokat is meg kell törni, s ezért az örmény Tragédia tizenhat sorral lesz hosszabb Madách művénel. Persze a szavakból, az írásjelekből egy hangot, egy betűt sem értünk, még csak fonetikusán sem tudjuk leírni, amit Péter Fogolyán diktál. Ime: „Mondottam, ember küzdj és bízva bízzál”, örményül: „Márt, ószi, bájkáre, pájc liábesz vszdáhe!” Pad’Andrea hamarosan elkészül a teljes fordítással. Az első hét szín meg is jelent a Pázmávebben, ebben az 1848 óta folyamatosan megjelenő folyóiratban, amely éppen százhuszonöt esztendeje szolgálja az örmény kultúrát; úgy tűnik, nem is rosszul. (A folyóirat címe polihisztort jelent, fordítsuk Mindentudónak.) Rohannak az órák.

Künn az éjszakai Velence fényei vibrálnak. El kéne köszönni. Még egy kérdés bujkál bennünk. Nehezen fogalmazunk. Hogyan is kellene ezt a kérdést feltenni? Kínos, mert tulajdonképpen olyan valamit akarunk kérdezni, amit nem lehet szavakkal megfogalmazni. Milyen nyelven álmodik? Vagy ehhez hasonlót szeretnénk tőle kérdezni. Mit tekint hazájának? Nemzetisége-e az örmény? Ehhez hasonló gondolatok tolaakodnak elénk, mondunk is róla egy-két suta, bizonytalan mondatot. Péter Fogolyán András — Pad’Andrea — megérzi kinunkat. Felénk forduló tenyérrel enyhén széttárja a karját és mosolyogva mondja: „Én magyar vagyok”. Csak Krisztus-szobrokon látni ilyen mozdulatot.

Ha az ember féreggé alacsonyodik le, ne csodálkozzék azon, ha az élet országútján rátaposnak.

Kossuth Lajos

A Vigilia KÖRKÉRDÉSE

MIT JELENT A BIBLIA AZ ÉLETEMBEN?

A Biblia a világ legolvasottabb és legnagyobb példányszámban megjelenő könyve. Napjainkban a Biblia teljes szövege mintegy 600 nyelven olvasható, a részleges fordítások csaknem 1100 nyelven hozzáférhetők. Az irodalom és a művészet valamennyi ága telis-tele bibliai ihletésű alkotásokkal, melyekben a bibliai téma hol mint a személyes mondandó kifejezése, hol mint aktuális társadalmi mondani-való jelenik meg.

A hívő ember számára „az Ige kenyere”, „Isten szava” a tanításra, feddésre, megjobbításra, az igazságban való nevelésre, hogy „tökéletes legyen az Isten embere, minden jó cselekedetre felkészített” (2 Tim 3,15-17).

A nem-hívő számára elsősorban „rendkívül értékes emberi és művelődéstörténeti dokumentum, amelynek értékét nem teszi kétségessé az, hogy a vallásos világnézet, az egyház kinyilatkoztatásként, örök érvényű és hiteles igazságok gyűjteményeként, életreceptként és realitásként tartja számon” (*Népszabadság*, 1971. február 4.).

E közös kincs iránt érzett közös tisztelet és megbecsülés indította a Vigiliát arra, hogy idén ezt a kérdést tegye fel — világnézetre való tekintet nélkül — a magyar szellemi élet és első ízben a külföldi magyarság jeles képviselőinek: Mit jelent a Biblia az életemben?

A beérkezett válaszokat névsorban közöljük.

DR. BALLAY JUDIT gyermekpszichiáter, az Országos Ideg- és Elmegyógyintézet osztályvezető főorvosa:

— „Mert nem mindenki, aki azt mondja Uram, Uram, megyen be a Mennyek Országába, hanem aki cselekszi az én Atyámnak akarátát.”

Nem tudom, pontosan idéztem-e, azt sem, hol íródott le a Bibliában, de számomra — megfogalmazottan — mint erkölcsi útravaló, ez maradt meg.

Tízéves koromig a Biblia hallgatása, olvasása és megbeszélése életem természetes tartozéka volt. Nehéz megfogalmazni ennyi év után, mit jelentett akkor a számomra. Ma, erre gondolva, egyszerűre jelentkezik az otthon légköre, az apám hangja. Adventi esték és szürkülő téli reggelek, amikor jó volt azt énekelni, hogy a szarvas „szép, híves patakra kívánczik...” — és elképzelni nyári tájban a patakot. Tudtam, hogy más, mint a többi könyv, tudtam, hogy történetei eligazításul szolgálnak az élet dolgaiban, de nem ezért figyeltem — mert nagyon figyeltem — a szavaira. Régies nyelve áhítattal töltött el. József szép, kék köpönyege, Jónás és a cethal, még inkább Jákob lajtorjája, mesevilágomhoz illeszkedett. Nem éreztem a történetek realitását, mégis irányítottak a realitások között.

Tízéves korom felett az iskolai oktatás elvette a bibliaolvasás áhítatát — a mesét is. Egyéb tanult tárgyak ismeret-

anyagához nem kapcsolták, a vallás oktatása valahogy tantárgyon kívüli volt, szárazzá, idegenné vált. Serdülőkorom elején mégis megrázó módon bukkant fel tudatomban a kezdő idézet. Pár év múlva ugyanilyen váratlanul tett bűntudatossá az elásott talentumok hirtelen felbukkanó emléke.

Ma elméleti érdeklődésből veszem kezembe néha a Bibliát, de gyermekkorom biblia-élményének ezzel semmi kapcsolata nincs.

BERKI FERIZ ortodox esperes, az Egyházi Krónika szerkesztője:

— Ha az anyagát nézem: egy könyv, olyan, mint annyi meg annyi más. De hát a könyvek lényegét nem az anyaguk, hanem a tartalmuk adja. És ez az, ami a Bibliát a világ valamennyi más könyvétől annyira megkülönbözteti, hogy lehetetlen a többiek közé sorolni.

Olyan könyv ez, amelyben magyarázatot találok arra, hogy honnan jöttem, hová megyek, és egyáltalán miért is vagyok a földön.

Olyan könyv, amelyből a hatalmas, örökkévaló Isten szól hozzám, a jelentéktelen porszemhez, hogy isten-gyermeki méltóságra emeljen engem. Hiszen ennek a könyvnek a bizonyossága szerint, az Isten Egyszülött Fia közösséget vállalt velem: „legkisebb testvérének” nevezett. És ugyanebből a könyvből tu-

dom meg, hogyan hálálhatom meg Istennek ezt a mérhetetlen jóságát, leereszkedését.

Olyan könyv, amelyből hitet meríthet a hitetlen, tudást a tudatlan, bátorságot a batortalan, erőt az erőtlen, megpíne- nést a megfáradt, szabadságot a rab, reménységet a reményvesztett, örömet a szomorkodó, menedeket az üldözött, sze- retetet a társtalan, békeséget a há- borúságot szenvedő, útmutatást a té- velygő.

Olyan könyv, amely nélkül a világ olyan mérhetetlenül szegény lenne, hogy ezt a szegénységet az emberi elme vala- mennyi alkotása együttesen sem tud- ná feledtetni.

Mert a Biblia: Isten ajándéka, és mint ilyen — akárcsak maga az élet — sem- mivel sem pótolható. Ha mégis beszé- lünk róla, csak így nevezhetjük: a „Könyvek könyve”.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ író (London):

— Melyik része?

Köbor szilajpásztorok harca egy kú- tért a pusztában, akkori golyószórójuk- kal, egy kampós bottal? Ahogy Mózes első könyveben áll. Királytáncoltató ag- gastyán feddő szózata az idegen előzón- lés árnyékában? Esaiás próféta könyve. Hitében maximalista, politikájában mi- nimalista udvari tanácsos intelme meg- alkuvásra a rabság küszöbén, hogy ki- rályistenek keresztútján ne fújják el nyomtalanul Izrael gyermekeit a had- járások? Amint Jeremiás próféta köny- vében olvasható. Az új honépítés, fal mellett, óvatosan, a szétszórattatás után? Nehemiás könyve. Vagy a halál- tánc hátborzongató freskófestője, a Pré- dikátor? Asszír, babiloni, perzsa és hel- len hódoltság után a végső felszabadu- lás bősé látnoka, Dániel?

Melyik Biblia, az Ószövetség?

Vagy amit az ács fia tanít a szív fel- szabadításáról, eretnek a dogmatikusak és szektások között, példaként szülőművesek és kőművesek dolgához és útszéli kőrök- hoz fordulva? Akit az asszonyok ösztönö- sen jobban *átéreztek*, mint ahogy elméjü- ket feszítve *megértettek* a férfiak. Hogy nem elég, nem elég nem elég a Törvény! S aki egyedül virrasztva a horkolók felett, már kínhalála előtt belehalt a magány- ba. Vagy a zaklatott, sátorszövő Pál frontális támadása leveleiben a múlán- dóság félelme ellen? Félholtra verve s megpökdösve is abban a szenvedélyes hitben, hogy Krisztus követőin kicsorbul a démonok fegyvere, a halál. S azzal a már-már kaffkaí gondolattal, hogy ha-

mis képzetünk az időről, időhöz rögzött- ségünk készítet az Utolsó Ítélet várására, mert a per már folyik, végítéletben élünk. Vagy a patmoszi remete titkos nyelvű, révült jóslata a Domitianus-fé- le öldöklés idején az üldözöttek végső diadaláról az üldöző felett?

Melyik Biblia, az Újszövetség?

Ha Düreré, a Számonkérés, ha Rem- brandté, az Irgalom könyve.

Igaz könyvből persze tevtanokat is ki lehet szurni. Maga a könyv nem felel azért, amit odaadó, áhitatos olvasójuk önaltatással arról fiura hozzagonyol. Hogy például a keresztihalálert együtte- sen és örökre bűnrészes egy nép. Hogy alkudj meg a csaszarral. S hogy alacson- nyabb rendű az asszonyi állat, mint a férfi. Ha a vallashaborúk csatatarein ütközet után kiforgattak volna a holtak zsebeit, legtöbbjében találnak egy Bib- liát. Hamarabb tudtam a hit veszteléről, mint áldásáról. Pedig a könyvet, amely- ben száz könyv van, gyermekkoromtól szeretem.

Kálvinista iskolában neveltek, azaz a Biblián; betéve tudtuk rövidebb-hosz- szabb részeit. De izes öblösségének ele- inta nagyobb hatása volt a nyelvemre, mint a hitemre. Hívó, rossz hallással is, ének közben voltam, zsoldárova. Lelke mélyén hívó ember minden éneklő. Iga- zán akkor kerekedett a Biblia üzenete az üzenet módja: szép, ódon zengése fölé, amikor modern fordításokban kezd- tem olvasni, eleinte szűkségből, idegen nyelveken. Annak idején görög köznyel- ven írták az Újszövetséget, s az Ószövet- ség minden fordításához is görög válto- zata, a Septuaginta szolgált, fordításból készültek a további fordítások. Eredeti- leg senki sem törődött stílus-szépségek- kel. Ezért vagyok makacs híve annak, hogy a Bibliát félszázadonként újrafor- dítsák, máskülönben nyelvemlékké ne- mesedik. Azaz kövesedik. A Biblia a mienk is, az úrrakéták napjaiban, nem- csak a prédikátoroké a török hódoltság alatt. Kegyetlenül őszinte könyv, nem hallgat el semmiféle emberi gyöngesé- get és hitványságot, minél jobban is- merem, annál inkább rájövök, hogy el- bukottakról szól. Elbukottak azok is, akiket felmagasztal. Mégis vigasztaló a hatása. Ezért bízom benne.

Az utolsó tizenöt évben havonta, né- ha hetenként elővettem. Volt egy nehéz esztendőm, amelyen nem kis részt Pál levelei segítettek át. Újabb könyveim- ből *A nyomozás* s a *Római muzsika* te- le van bibliai idézettel, s úgy érzem, szinte észrevétlenül olvadnak a mondan- dómba. Hússomá vált az Ige.

Nagy irammal állítólag olyan irányba fejlődünk, hogy hamarosan csak a komputerek tudnak majd emberi nyelven, mint holmi villám-nasbeszélők, maga: az ember annyi makogásra se lesz képes, mint emlékmorzsakon rágódva Beckett figurái, nyakig egy szemetes vödörben. S mondják, hogy a második vagy harmadik atomháború után az emberiség csekély maradéka visszamászik majomnak a fákra. Nem tudnám, miért, hiszen lomb se lesz a csonka törzseken.

Történhet azonban másképp is. Lehet, hogy a megmenekült Ádám tiszta, csengő hangon megtanítja Eva gyermekeit a Miatyánkra. S újra kezdődik az élet a jó úton, elviselhető lesz az adakozó szeretet által.

A Miatyánk is benne van a Bibliában.

DEVECSERI GÁBOR † költő, műfordító:

— A Biblia számomra: könyv. Bizonyos értelemben még szent könyv is; de meg kell mondanom, hogy nem vallásos értelemben. En végképp nem vagyok vallásos. Emellett életem folyamán állandóan foglalkozom az ókori művekkel. S aki vallástörténettel is, mitológiával is foglalkozik, annak nagyon nehéz, sokkal nehezebb a Bibliát szent könyvnek, vagy sugallatnak felfognia, mint mondjuk egy matematikusnak. Biblia és matematika még jobban egyeztethető, mint Biblia és mitológia, Biblia és vallástörténet, Biblia és a hozzá vezető könyvek ismerete. A Biblia számomra mindenkeleltől különálló műveknek — jórészekben remekműveknek — az összesség. Beszéljünk először a különállóságról.

Ez a különállóság változatos műfajú; hatalmas történeti, irodalmi, érzelmi, lélektani, jellemteni összefüggéseket mutat meg az embernek és tesz világossá számára; tehát úgy is mondhatom, hogy a Biblia könyvei külön-külön is sugallnak. Ők sugallnak. De ők az én számomra nem sugallat termékei. És az Enekek énekét, a Próféták könyveit, de különösen az Újszövetség könyveit külön-külön nézve, a műfaji különbségek és a mitológiai háttér, számos görög mitikus hős Krisztus-azonossága, keresztény szertartások kereszténység előtti léte, keresztény eszmevilág kereszténység előtti ismerete — ez mind józan akadály a annak, hogy a Biblia számomra más legyen, mint történelmet részben följegyző, részben mítikusan sűrítő, vagyis a történelmet költészettel egybeötvöző könyvek tára. S akkor még mindig csak a zsidók történetét említettem. S a görög mítoszokat, amikkel egy életen át

foglalkoztam. Hol vagyunk még az egész földgömb mítoszaitól, vagy mondjuk az északiaktól, amikkel a göröggel kapcsolatban foglalkoztam, vagy az indiaiaktól vagy a kínaiaktól, amikkel nem foglalkoztam, vagy a prekolombiánusoktól?

A kereszténység előtti „keresztény” szertartások mások előtt mint egyedi esetek, sőt mint első esetek jelenhetnek meg; a mitológiákkal foglalkozók előtt kevésbé. De még az ószövetségi történetek is, mint például Ábrahám Izsák-feláldozása, azonnal maguk mellé rántják iker-párjaikat, jelen esetben Agamemnón — sokkal későbbi, de ugyancsak legősibb gyökerű — Iphigeneia-feláldozását, ez utóbbi pedig elődjéül és mintájául jelentkezik számos keresztény mártírnő hulltában is szemérmét takaró alakjának.

Ennyit a különállóságról.

Ami az összességet, az egységet illeti — azt is elfogadom. Vagyis a Biblia összeállítását, pontosabban összeállítását, melynek során az elhajló írásokat kirekesztették; mert a Biblia jelen egységében nem a Vallás, hanem a vallási intézmények terméke. Tehát a három állomás: Isten, Vallás, Egyház közül a legvilágibb, legesendőbb és legerőszakosabb, az Egyház avatta a Bibliát ezzé az egységgé.

A katolikus vallásban nevelődtem. Szüleim nem voltak vallásosak; de például a hitoktatónóm — természetesen — nagyon is, és így az ószövetségi és újszövetségi történetekkel először mint elemista ismerkedtem meg. Tény, hogy akkor hittem is; nem a tudomány, hanem a logika térített el engem a hittől. De aztán az a tudomány és az az irodalom, amivel foglalkoztam és amit művelek, nem volt alkalmas arra, hogy a hitet bennem visszaállítsa a trónjára.

Mégis elfogadom így egységnek, még-hozzá kettős egységnek, egy-könyvnek is tehát, e rengeteg könyvet; mert a Biblia, amióta hat, ilyen egységként hat az egész világkultúrára; tehát már nagyon-nagyon sok évszázadban, mint a legkülönbözőbb égtájakról szedett, de egy cserépbe ültetett virágok összessége, föltétlenül és mindig együtt hat és együtt termékenyíti meg, és ihleti a költészetet, képzőművészetet, filozófiát, egyáltalán a gondolkodást, és az emberek viselkedését.

Nem ébresztett azonban bennem, hogy közbevetőleg megjegyezzem, valami különös áhítatot az, amikor Jézus kiúzi az ördögöt egy megszállott emberből, és ahogyan erre már gyerekkoromban anyám figyelmeztetett, belefézi egy disz-

nófalukába, és a disznók fejjel a sziklá-
nak rohannak. Még akkor is, ha elfo-
gadják, hogy csakugyan az emberek
az Isten fontos teremtményei és a disz-
nók nem, anyámmal értenék egyet, aki
szerint azoknak is van fájdalomérzésük,
és miért nem lehet az ördögöt, különö-
sen ha valaki Isten, úgy kiűzni, hogy
csak kiűzze, de ne űzze bele egy farka
disznóbd; azok a disznók teljesen ár-
tatlanok.

A katolikus vallás egyedül üdvözítő
mivoltát nem is a Biblia, csak a biblia-
magyarázók fogalmazták meg. Ezen be-
lül azonban különösen taszít a megke-
reszeteletlen kisgyermek elkárhozásá-
nak gondolata.

Említettem, hogy a Biblia mint egy-
séges kettőskönyv, Ószövetség és Újszö-
vetség felmérhetetlen és többnyire áldá-
sos inspiráló hatással volt művészetre,
gondolkodásra és mindennapi életre. A
mindennapi életre csak akkor volt átkos
hatással, amikor félremagyarázták; te-
hát mindannyiszor, amikor egy testület
lépett be a lelkület helyébe. Így tehát
a Biblia az én számomra gyermekkorom
egyik legfontosabb könyve, majd ókori
tanulmányaim része. Mint olvasónak pe-
dig mindvégig mint valóban magasztos
érzésekkel, de nem vallásos érzésekkel,
nem válaszokkal tehát, hanem kérdések-
kel megajándékozott olvasónak kincses-
könyve.

Ami annyit jelent, hogy — a Vigília
körkérdésének végső mondatait idézve
— állandóan „sugall is valamiféle meg-
oldást a világgal, az emberrel való kí-
nok és aggodalmak felszámolására” ne-
kem; a természet és az emberi termé-
szet ábrázolásával pedig, ugyancsak ál-
landóan, növeli e kínokat és aggodalma-
kat, továbbgondolkoztat tehát. „Vagy
csupán költészet?” — végződik a kérdés.
Hadd feleljem azt: számomra igen: de
az emberiség történelmének, lelki életé-
nek, testi és lelki természetrajzának leg-
lényegesebb emlékeit és tanításait ma-
gábaölelő, magához-emelő költészet. Ami-
ből az is kiderül, hogy én ebből a mon-
datból a *csupán* szócskát kiiktatom.

**FÉLEGYHÁZY JÓZSEF, az egyháztörté-
net tanára a római katolikus Hittudo-
mányi Akadémián:**

— Amikor a most befejeződött *A Biblia
világa* című rádiós sorozat keretében fel-
kérték „A Biblia földrajza” című párbe-
szédes előadás megtartására, első gon-
dolatom az volt, hogy engem saját szak-
tárgyam más irányba kötelez el. A teo-
lógiai Studium Biblicum (amelynek

nagyszerű tudományos eredményeit cso-
dálom) tehát nem kenyerem. Annál in-
kább azonban az maga a Szentírás. S
ha ijesztett volna megbízatásom — bib-
liai földrajz — száraznak tetsző jellege,
a következő pillanatban máris az élet
feszültségével telítődtek számomra a
Bibliának gondolatvilágomban megjele-
nő földrajzi pontjai: hegyek és völgyek,
folyók és tavak, városok és sivatagok.
Sichemben ott láttam Ábrahámot, majd
a mindenkitől lenézett, de Jézustól meg-
dicsért irtalmas szamaritánust. Jerikó
romfalánál a város drámai meghódítá-
sát; majd a két jerikói vak Jézus által
való meggyógyítását. Kafarnaumban
mintha az apostolokkal adtunk volna
egymásnak találkozót. A Genezáreti-tó-
nál elvegyültem a tömegben hallgatni a
Názáreti minden emberi bölcsességet fö-
lülmúló szavait. Betániában — vízióm-
ban — Lázárék fehér asztalánál vendé-
geskedtem, de jött a döbbenet: Mit ke-
resek itt, hiszen ide Jézus is beíratos!
Máris szedtem volna lábamat, de ma-
rasztalt a Mester biztató példája, aki
„együtt eszik a vámosokkal és bűnösök-
kel”, mert mint mondá: „Nem az egész-
ségeseknek van szükségük orvosra, ha-
nem a betegeknek” (Mt 9,11–12).

Betlehem, Názáret és Jeruzsálem sok-
kal kiemelkedőbb helyek, hogysem né-
hány saját szóval gazdagíthatnám ol-
vasóimnak hozzájuk kapcsolódó ismereteit.
Különben Jézus jeruzsálemi tragédiáját
az evangéliumok, a Szent Városét Jo-
sephus Flavius írása reflektorozzák
elénk. Ez utóbbinak magyar irodalmi
visszhangját, a kezdetleges iskoladrámá-
kon túl, legnagyobb drámaírónk, Kato-
na József erősszavú szövege (Jeruzsá-
lem pusztulása) őrzi.

Ezen átélt, de mégis szubjektív meg-
nyilatkozáson túl hadd idézzem rádiós
előadásom kis részletét. Ceram *A régé-
szet regénye* című nagytekintélyű mű-
vében olvasom: „Röviddel ezelőtt nem
tartottak-e mindent egyszerűen monda-
nak, amit a Két-folyam országaról hir-
detett a Biblia? És nem derült-e ki,
nem bizonyosodott-e már be, hogy
mindezek a mondák igazságon alapul-
nak?” A Biblia egyik legmondaibb ele-
mének a bábéli torony létét tartották.
Ám a kutatások kimutatták, hogy azt
már említi Hamurapi i. e. 18 évszázad-
dal, majd több mint ezer év után Na-
bukodonozor. És csak ezután jött az a
perzsa Xerxes, aki a tornvot lerombol-
tatta. De még Nagy Sándor is megil-
letődve állt meg a hatalmas romok előtt.
A további pusztítást elvégezték az idő és
az elemek. Korunkban végül Koldewey

régész rátalált Etemenankinál és kiást a föld alól! A lázasan folyó régészeti ásatások tehát a Biblia mellett tanúskodnak!

Rádióelőadásom befejezése ez volt: „Az akkori világban, központi helyzeténél fogva, a Biblia országa és népe volt a legalkalmasabb a monoteista isteneszme hirdetésére, egy tisztultabb erkölcs tanítására és a világban való szétsugárzására. S ezzel az egyetemes kultúra fejlesztését s az emberi történelem előbbre lépő irányát is kedvezően előmozdította.”

S ha a fentiekhez fűzve most azt valánám, hogy a Szentírás életutamon oázis volt, amelynél mindig felüdülhettem és új erőre kaptam: ez, bár igaz, patétikus frázisként hathatna. Maradok tehát annál, amit soraim elején írtam: a Szentírás mindennapi kenyerem, mely táplál, s egész belső életem leggazdagabb forrása. Transzcendentális rendeltetésemhez pedig a Szentírás: Verbum Dei — Isten igéje.

GECSE GUSZTÁV tudományos kutató, az MTA Filozófiai Intézetének munkatársa:

— A Biblia mind a zsidó, mind pedig a keresztény tanítás szerint sugalmazott (inspirált) könyveket tartalmaz. A sugalmazás vagy inspiráció azt jelenti, hogy a Biblia elsődleges szerzője Isten, aki eszközként használta fel annak emberi íróját. Ily módon a Bibliában tévedés nem lehetséges. A legutóbbi időkig a teológusok általában a szó szerinti sugalmazást vallották, amely szerint minden egyes szó úgy került bele az eredeti szövegbe, ahogy azt Isten akarta. Ma már a szó szerinti sugalmazást senki nem vallja a teológusok közül. Ma általában csak az ún. vallási igazságokat tartják tévedhetetleneknek a Bibliában és megengedik, hogy történeti leírásai vagy természettudományos megállapításai tévedést is tartalmazhatnak. Hogy mely könyvek tartoznak az inspirált, sugalmazott könyvek összességéhez — azaz a Bibliához —, azt a hivatalos vallási testület (pl. *egyház*) döntötte el azáltal, hogy kanonizálnak nyilvánította azokat.

A Pápai Bibliabizottság 1909. június 30-án kijelentette, hogy azok a törekvések, amelyek kétségbe vonják a bibliai őstörténet történetiségét, semmiféle komoly alappal nem rendelkeznek. Ugyanez a bizottság 1948. január 16-án hivatalos döntést hozott, amely szerint a bibliai őstörténet irodalmi formájá-

nak kérdése igen bonyolult és homályos, mivel közléseit sem a klasszikus, sem pedig a modern irodalmi műfajok elvei szerint vizsgálni nem lehet. Nem lehet tehát ezekben a fejezetekben modern értelemben vett történelmet látni. De ugyanakkor azt sem szabad gondolni, hogy ezek a szövegek egyáltalán nem tartalmaznak történelmet. Képletes nyelven bár, és egy kevésbé fejlett emberiség tudatához alkalmazkodva ugyan, de mégis az emberi nem és a választott nép eredetének történelmi leírásait közlik. Protestáns biblia-magyarázók és újabban a katolikusok közül is sokan, már nem történelmet, hanem ún. vallási igazságokat keresnek a bibliai őstörténetben. A modern tudományos *bibliakritika* a bibliai őstörténetet az ókori keleti teremtés-elbeszélésekhez hasonló mítosznak tartja.

HAHN ISTVÁN egyetemi tanár, vallástörténész:

— Az Ótestamentum a történeti zsidó nép kollektív emlékezete. Kialakulásának ideje éppen a spontaneitás következtében rendkívül hosszú. Legrégibb fennmaradt részei és legkésőbb keletkezett részei között több mint egy évezred fejlődése feszül. Ez azt is jelenti, hogy egy évezreden belül a gondolkodás, a világkép, nem is beszélve a társadalom jellegéről, politikai háttéréről, messzemenően megváltozott. Ezzel szemben az Újtestamentum egyes könyvei már eleve egy meghatározott vallásos koncepciónak, ha szabad ezt a kifejezést használnom, propagálására készültek, tehát ilyen értelemben sokkal tudatosabb, átgondoltabb, sokkal szorosabban összetartozó, összefogottabb alkotás. Ennek megfelel az a tény is, hogy az Ótestamentum kialakulásának több mint egy évezredes korszakával szemben az Újtestamentum legkorábban és legkésőbb keletkezett könyvei között sem igen lehet több, mint egy évszázados különbség, nem véve esetleg figyelembe bizonyos későbbi betoldásokat. Az Újtestamentum nem egy népnek, hanem mindjárt vallási jelleggel szerveződött közösségnek nem kollektív emlékezete, hanem vallásos tanításainak példatára és megfogalmazása.

A kereszténységnek az Ótestamentumhoz való viszonya, különösen a kialakulás idejében, nem volt egyértelmű. Időszámításunk második századában igen jelentős mozgalom indult, ún. eretnekiség Marcionnak a részéről azon irányban, hogy az Ótestamentumot teljesen

íktassák ki a kereszténység szent könyvei közül. Tulajdonképpen a marcion irányzatra való válasz volt a katolikusnak nevezett egyház, tehát az egyetemes érvényre jutott egyház képviselői részéről, hogy az Ó- és Újtestamentumot egybeolvasztották, az Újtestamentumot az Ótestamentum szerves továbbépítésének, az ott elhangzott jóvendölések megvalósításának tekintették. Az első nagy mű, melyben az Ó- és Újtestamentum közösen jelent meg, voltaképpen Hieronymus Jeromos egyházatyának latin fordítása, a Vulgata, amely a Septuaginta szerinti, tehát a bővebb ó- és újtestamentumi kánont már teljes egységben foglalja magában.

Miben látom a Biblia művelődéstörténeti jelentőségét? Ezt a kérdést primer és szekunder módon lehetne megközelíteni. A primer megközelítési módban azt látom, hogy az Ótestamentumot — elsősorban erre gondolok ebben az összefüggésben — önmagában, értékelésétől, további sorsától, hatásától függetlenül, mint irodalmi alkotást veszem szemügyre. Akkor pedig az Ótestamentum, mint az ókori Kelet egyik kulturális szempontból is jelentős népének kollektív emlékezete és kollektív tudása, egy sorba állítható a korai emberiség olyan nagy reprezentatív alkotásával, mint a Gilgames-eposz, az Iliász, az Odisszea, a Ramajana, a Mahabharata, vagy Irán bölcsessége, az Aveszta. Természetesen mindenütt hozzátéve: „mutatis mutandis”, mert hiszen ezek műfaji szempontból meglehetősen heterogén alkotások. A szemléletnek szekunder módjától sem lehet eltekinteni. A Gilgames-eposz — legyen szabad ezzel szembeállítanom — hatalmas irodalmi alkotás, a mezopotámiai irodalom többi nagy eposzaival az emberi irodalom legnagyobb alkotásai közé tartozik. Ámde évezredekben keresztül kiesett az emberiség emlékezetéből. A XIX. században kellett őket újra felfedezni, újra megfejteni. Az Ótestamentumot, az Iliázshoz és Odisszeához hasonlóan, nemcsak olvasták, hanem évszázadokon keresztül a műveltségnek egyik elemi hatású alakítójává lett. Mi akarva-akaratlanul az Ótestamentum szimbólumrendszerével, motívumainak a gazdagságával élünk, és nagyon sokszor nem tudva is, ezekben a kategóriákban gondolkodunk.

Minden műveltség a múltnak bizonyos motívum- és szimbólumkészletén alapul. Ezért fordulunk napjainkban is profán szemmel és nagy művelődéstörténeti érdeklődéssel a Biblia felé, azon „könyvecskék”-nek a gyűjteménye felé, amelyik közvetlenül és közvetve, primer

és szekunder módon egyaránt gazdagította, színezte, sőt alakította mai közműveltségünket.

HONTHY HANNA színművész: —

— A Bibliát nem csupán klasszikus olvasmányoknak tekintetem és tekintem, hanem valságos óráimban lelki tápláléknak is.

Sok olyan kérdésemre adott feleletet, amikre a természettudománytól megnyugtató választ nem kaptam.

Hogy hasznát vettem-e mindennapjaimban, gondolkodásomban — én remélem, igen.

De erre választ majd csak más adhat.

HORVÁTH TERI színművész: —

— Nem vagyok vallásos, de hiszek. Az én biblikus erejű és ősi mélységekből táplálkozó hitem az emberben van, az életben és a halálban, ebben a nagy Mindenségben, ami a kezdet és a vég között feszül.

Úgy szeretem a vallást, ahogy áthatják a dalok, a betlehemes játékok, a népi képzeletvilág. Ezek a gyermekkorból hozott emlékek máig is a szívemben élnek, s tudom, hogy elkísérnek életem végéig.

JANCSÓ MIKLÓS filmrendező — **HERNÁDI GYULA** író: —

— Ateista vagyok, de ha egy évig egy kopár szigetre zárva egyedül kellene élnem, a létfenntartási eszközökön kívül a Bibliát vinném magammal olvasmányul.

Mert a Biblia az a nagy, gazdag, eklektikus elv-gyűjtemény, amely a magatartások minden lehetséges változatát tartalmazza.

KOPÁCSY MARGIT író: —

— Nem szeretném, ha vizsgáznom kellene a Szentírásból. Félek, hogy egyetlen részt sem tudnék hibátlanul elmondani. És mégis: semmi sincs, amit biztosabban tudnék, mint a Bibliát. Úgy tudom, mint a gyermekkoromat: részleteiben is maradéktalanul. Idegeimben hordozott mesevilág: mérföldjáró csizma, gonosz királyfiak, akik irigységből eladják még a testvérüket is; tündérek, vitéz kis törpe, aki parittyával a kezében legyőzi a sárkányt. Operenciás tenger, ahonnan már csak egy lépés kará-

csony; csillag-mutatta város, melynek hamarabb tudtam a nevét, mint a szülőhelyemet. A szél már akkor fújt, és böjt volt, amikor — abban a hitben, hogy én is böjtölök — büszkén tömtem magamba a nagypénteki halat.

Ha kimondom a szót: Biblia, a gyermekkorom jut eszembe. Gyermekkorom Bibliája mesélt nekem, szelíden oktatótt. Kár, hogy nem szívleltem meg jobban a tanításokat, és dühödt kinomban, mert túlságosan nagy volt nekem, összetörtem a két kőtáblát. A tíz parancsolatból egy sem maradt, amelyet felmutathatnék: íme a Törvény, amely ellen nem vétettem. Rövidre fogtam és saját képemre formáltam az imámat is: Mi Atyánk, add meg a mindennapi kenyeret, és bocsáss meg az ellenem vétkezőknek.

Ha kimondom a szót: Biblia, a művészet jut eszembe. Minden igazi alkotás a gyarló ember megrendítő találkozása a tökéletes Istennel. Keservesen kivívott találkozás — az ostromlott Isten a tudója, aki olykor mégis megadja magát —, hogy egyszerű és igaz lehessen az ember, mint egy kicsi biblia.

Ez az én Bibliám! Eltűnt és megvan, mint a szükség — áldott nagy úr —, és áldott a szükség, mely térdre kényszerít.

LUKÁCS GYÖRGY † filozófus:

— A világfolklór egyik legszebb könyve. Nagyon kevés olyan népi mondagyűjteményt ismerek, mint amilyen az Ótestamentum. Nekem a Biblia több nyelven is megvan, nagyon szeretem olvasni, ahogy nagyon szeretek népmeséket is olvasni, vagy Homérosztól az Iliászt és az Odisszeát.

Amikor az ókorban a polisz-rendszer, a városállamok rendszere válságba jutott, létrejöttek a különböző filozófiai iskolák (sztoikusok, epikureusok), hogy az egyén szabadságának kifejezést adjanak, akkor lépett fel a názáreti Jézus is a privát ember vallásos szükségleteinek a kifejezésére, a privát ember etikájának megfogalmazására. Olyan érdekes személyiség volt, mint annak idején Szókratész.

A kizárólag Jézusra vonatkozó újtestamentumi jeleneteket újra és újra elolvastam, mert nagyon érdekelték. Ehhez hozzá kell tenni, hogy számomra az Újtestamentum is történelmi dokumentum, tehát hogy ez az érdeklődés valamilyen pozitív vallásos viszonyt fejezzen ki részemről, annak az égvilágon semmi alapja. Ez az érdeklődés nyomban megszűnik, mihelyt a transzcendens motívumok

lépnek előtérbe. Jézus mondanivalói ugyanis hatályosak és érvényesek minden transzcendencia nélkül is. Hogy aztán mindazoknak az erkölcsi nézeteknek, amiket a názáreti Jézus fontosnak tartott, van-e és mennyi az aktualitása, ez már természetesen a hívő keresztény dolga.

MEZEI MÁRIA színművésznő:

— A Biblia mágikus könyv, csak annak nyílik fel, aki élő hittel olvassa.

Huszonhat éve minden nap felnyitom. Tanítóm és nevelőm. Vigasztalóm és vezetőm. Kimeríthetetlen fényforrás. Tökéletes Útmutató.

Elképzelhetetlen, igen, talán elviselhetetlen lenne az élet nélküle.

MÉSZÖLY MIKLÓS író:

— Hagyományos protestáns „bevezetést” kaptam a vallásba. A Bibliát már korán kellett sűrűn lapoznom, nem téve lényegesebb hangsúly-különbséget Ő és Új között. Tanács és követelmény volt, hogy egyforma alapossggal ismerjük mind a kettőt. A szerves összefüggést. A logikai-időrendi kapcsolódást. Ezért még íróként is hálás vagyok. Mintegy igazolta, s tovább fejlesztette azt az ösztönös erőlködésemet, hogy minden elvontat — vagy a még azon is túlnyúló, követhetetlenül valósat — föld, ember, indulat, történelem szűrőjén keresztül próbáljak megérteni. Jánost, mondjuk, a Királyok vagy a Bírak Könyvével párhuzamosítani. Lehet, hogy kissé erőltetett hangzik ez így. Nekem mégis így volt, s maradt hitelesebb az összefüggések bonyolultsága. Más vonatkozásban is. Ha az illeszkedésben mutatkozott annyi ellentmondás, az elemek közt annyi távolságtartó idegenség, ami az egységet — történet, rendszert, bármit — képes volt nyitottá tenni. Vagyis élővé. De ez már későbbi felismerés, később beért hála a „bevezetésért”.

Sokáig, s még alig benne a kamaszkorban, de már nyakig benne Dosztojevszkijben, sőt, oktalanul korán rágódva Bergson *Les deux sources de la religion et de la morale*-ján — a Biblia még mindig több fejtörést és érzelmi zűrzavart okozott, mint a másik kettő együtt. Páratlanul világos egy- és többértelműsége tartós nyugalansággá tárolódott bennem. Lelkesült nyugalansággá, hogy a valóság lényege valóban csak az egyértelműség szükségszerű többértelműségeiben fogalmazódhat meg, és

fordítva. Mivel, ami nyilvánul és nyilváníttatik, már eleve nem lehet kizárólagosan sem ez, sem az. A nyilvánulás maga olyan tény, esemény, ami minden pillanatban teremthető Lehetőség, és nemi lezárttság... Röviden: a Bibliát bizonyos gondolható és továbbgondolható lehetőségek, európaiságomban is adott tárházának tudtam elfogadni; s a kultúrkör-től független, pusztán emberi, végső töprengések alap-ösztönzőjének. Még akkor is, ha egy szavát sem kívántam volna elhinni, illetve elhelyezni a valóság valamilyen pontján. Kénytelen voltam vele. S vagyok is, változatlanul. De nem kevésbé őrzöm magamban, mondjuk, a Tibeti Halottaskönyvet is, tájékoztatósnak ezt a sokkal későbbi, maradandó élményét. S amivel még nem is zárnám le a sort, a Nagy Megközelítések autonómiájukban is közös gyökerű jelrendszereinek a sorát.

Jel. Fontos szó. Egy korát előző lelkesünk különleges érzéke és érzékenysége, hogy a lehetséges valóságot, még a „legfoghatóbb” formájában is, jelként, valaminek a hordozójaként értelmezze, — bizonyára ez is hozzájárult, hogy a bibliai szövegek szó szerinti sommázó elfogadására már gyermekkoromban sem volt hajlamom. Így történt, hogy a Biblia a jelek iránti érzékemet is iskolázta. S persze, a logika akarását is, hogy a szemem előtt, bennem érje el végső határát. Egy kis kiterővel kanyarodnék vissza ehhez a gondolathoz.

A Biblia — szeretném többes számba tenni, hogy minden lehető-leendő lehetőségnek egyúttal ki is szolgáltassam a gondolkodásomat — olyan alkotás, alkotottság a számomra, amiben az ember valójában hősies kockázattal és makacssággal meghaladja önmagát s a befogható világot. S méghozzá úgy, hogy hiányzik belőle az akaratlagosság, az ún. világnézetek motorja. S ami az igazolt felismerésekre adott válaszok egyik legfőbb jellemzője. Valóban, mintha bizonyos értelemben megtörténtetne velünk az említett „meghaladás”. Hogy a világ emberképének mutatkozik benne? Ez bűvös kör. S ha az ember — minden kivetítésével együtt, és lényegét tekintve — elkerülhetetlenül világképű? A nyomozó, ösztökélő bizalmatlanság mindkét irányba, egyidejűleg jogos. S nagyon is korunkbeli ez a bizalmatlanság. Egy Teilhardé vagy Simone Weilé például. Nemegyszer divatos lelkesedés, belterjes kultusz zsongja körül őket, — bár inkább kevesebbszer, mint többször emelik ki írásaikból azt a teremthető kétélyt, ami talán a legközvetlenebbül utalhat a metafizikum valamilyen nem

kodifikálható, nem dogmatizálható rétegének kikerülhetetlenségére. Hacsak fel nem teszem, hogy egy szerves egész, amilyen a világ mindenestől, megtűrhet olyan benne és belőle született kivetítéseket, melyeknek semmilyen valóság-hitelük nincs ugyanazon az egészen belül. A logika ismer abszolút téves állítást. Csakhogy a világ nem logika. A logika a Világnak csupán egy törmeléke, amit külön kicsiszoltunk magunknak. A feltűnően tartós állításaink ezért elgondolkoztatóak, legalábbis. Pro és kontra — hogy legyenek a bátortalanságig tárgyilagoss...

Egy régi bibliaóra jut eszembe. Az után érdeklődtem, hogy amennyiben érvényes az anyag megmaradásának az elve, lehetséges-e, hogy ugyanúgy érvényes a gondolatoké és érzelmeké is. A válasza nem emlékszem. De valószínű, hogy természettudományos pontosságú választ vártam; mint minden kamasz. Ma kevésbé vagyok követelőző. Felteszem, hogy a Biblia — a bibliák — éppen nem természettudományos jellegük-nél fogva, megfogalmazásaik szilárd azonosíthatatlansága révén, — mintegy alkati nyitottságuk többértelműségében hordozzák az esélyt, hogy a mindenkori igazolható struktúrák és kiegészítések mögött, valami teljes kiegészítettségére utaljanak. Egy ilyen típusú nyitottsággal szemben a tudomány távlatá lefegyverzően igazolt, szárnyalóan izgalmas és szükséges, magát folyton utolérő, de magából soha kilépni nem tudó távlat. Amit a bibliák képviselnek, a teremthető kétély és bizalmatlanság provokáló önkívívásai is. S mint ilyenek, szüntelen „ön-kilépésben” vannak. Mindig lehetőségben, és soha lezárttságban. A tudomány határa abban a felismerésben van, hogy a reflektor elvileg mindent megvilágíthat, csupán hasonló igazoltsággal önmagát nem. Ennyiben determináltan lezárt. A nyitottság viszont, amiről beszéltünk, ennél a határnál kezd el önmagát. Itt kezd történni — itt kezd történetni. E vállalkozás — történetés — beláthatatlanul sok változó formát ölthet még. S talán már nem is fog emlékeztetni a régre; csupán a lényegben. Elpusztíthatatlan esélyük az ontológiai kíváncsiság akaratlansága; s a logika elégtelensége, hogy a teljes nyitottságban is érvényes maradhasson. A logika eléri a határát. Sőt, úgy képes éppen önmagával kioltani magát, hogy a logikán túlit helyezi evidenciába. S éppen a túlélézettségével hagyja az „abszurdban” elhelyezkedni a szuper-értelmeset. De ettől függetlenül is; valószínűleg mindig lesz bennünk annyi gyengeség, hogy az

adott határaink ellen — a logika és az igazságok minden ajánlatát is számításba véve — teremő kétellyel lázadtunk. S nem lesz szükség rá, hogy ezt makacsul hitnek nevezzük, aminek ügyis lerontódott a hitele.

Amíg írom ezt (kissé túlságosan is elkalandozva, talán mert soha nem fogalmazgattam efféle) — ide kívánczik egy erős emlék, az okoskodások mellé. A háború bedobott egy s másba, ami túl volt minden ésszerűn. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy a sokkal valamilyen „vallásosságot” hívtak elő bennem; — azon az „érintettségén” kívül, ami kezdettől fogva volt, és lesben állt bennem, hogy a biztosan magyarázhatót és indokolhatót — már csak az ön-nyugtalanítás kedvéért is — a metafizikum felől kikezdje. Egy valóban hívő tudja, hogy ez mennyire semmi, s mennyire távol van attól az önkéntes meghódolástól, amit egy hívő már nem érezhet önkéntesnek. Valójában szerény dolgok történtek velem, az iszonyatok végletehez képest. Bajtársaink hullájából csinálni lövésáncot, ez még olyasmi volt, aminek a megrendülés-távlatait, ott helyben, túlságosan is befolyásolta a megmaradás fontosságának fiatalos görce, amit a bátorság lehetősége még szemfényvesztővé is tett.

Egy másik emlék illőbb ide, talán épp azért, mert szürkén, s végül is békebelien mindennapos, mint alaphelyzet. A környezet az előzmények adtak a többlétet. Két tiszta tudattal haldokló között feküdni egy fogolytábor priccsén, akik testi érintést, a valakibe kapaszkodást is igényelték (közülük az egyik a Balkánon végigvert, idegileg is felmorzsoló német hadsereg SS altisztje, az értelmes téboly őszinteségéig lecsupaszodva, talán volt keretlegény is — miért ne, s ki tudja?) — huszonhárom évesen ez volt az első olyan sokkom, amikor nem logikából, rációból, értelmi megértésből kellett vizsgáznom. Adnom kellett valamit, hogy emberként ülhessem végig közöttük az éjszakát. Kivételes ügyetlenséggel és zavarral a Bibliát sem kerültem ki, botcsinálta papként. Később azzal vádoltam magamat, hogy ez is csak szerepeim egyike volt. De ha több van belőlük — s már tisztáztuk, hogy a többértelműség az, ami van — sok jogom nincs, hogy egyértelműnek higgyem magamat.

Mégis, nem kevés évtized után, valahogy így összegeznék a Szerkesztőség kérdésére: a Biblia nekem — legbonyolultabban — a termékeny kétely iskolája maradt. Állításait, kijelentéseit kétségbevonhatva, olyan „kiválasztott” sem-

mibe segített eljutni, ami magát rendezni be újra, már tölem, a Bibliától, mindentől függetlenül. Vagy éppen hogy nem mindentől. A dogmatizált Isten szóval változatlanul nem tudok mit kezdeni. Csak az üresen maradt helyével, ami mintha zsúfoltabb lényeggel és tartalommal volna tele, mint amit a megnevezés, utalás és ráfogás valaha is kévébe gyűjthet. A Jézus-alak — nekem — ebben a kimetszett, üresen maradt térben a leghitelesebben biztató magárahagyottság. A Lehetőség legrejtélyesebb, emberi kihívása.

PÁKOZDY LASZLÓ MARTON, a református teológiai akadémia tanára, a Theológiai Szemle főszerkesztője:

— 1918 őszén, nyolcéves koromban a Bethesda-kórház egy esti istentiszteletén Biberauer Richárd lelkes prédikációja az Exodusról annyira érthető volt és úgy megragadott, hogy hetekig foglalkoztatott. Tizenkét éves lehettem, amikor egyszer édesapám könyvszekrényében olvasnivaló után kutatva, rátaláltam az ún. 1908-as Károlyi-revizió 1898-ban megjelent őszvetségi próbakiadására. Ebben édesapám bejegyzéseire bukkantam; megtudtam, hogy a Bibliát tizenkét éves korában olvasta el először, az új fordítás olvasását december 13-án kezdte meg s a régít az őszön olvasta át utoljára. A tizenkét éves fiú árva kovácsinas volt: Ráckevén, a harminckét éves férfi cs. és kir. katonaállatorvos Homoródalmáson. Nagyon elgondolkoztam a családi bejegyzéseken, és — „ha apám, akkor én is” — akkor kezdtem el olvasni a Bibliát.

Kitűnő vallástanáram voltak. Református voltomra még akkor is büszke voltam, amikor serdülőkorom egy szakaszában alig hittem Istenben, egyházban. Anyám halála nagyon megrendített. Ő hívő római katolikus volt. Az éjjeliszekrényén ott találtuk imádságoskönyvében apám öreg Szikszay-jából jelzőnek a megfelelő helyen betéve azokat a kivált lapokat, amelyeken az „imádság boldog halálért” állt. Meghallgattattam. Utólag tudtuk meg: naponta fölkelte betegágyából, noha szigorúan tilos volt — megfőzni a családnak. Délben pedig az ágyból szelíd mosollyal figyelte, hogy dicsérjük a cselédecskénk főztjét. Egy ilyen alkalommal egy pillanat alatt állt meg a szíve. Ettől fogva vált igazán szívügyemmé a Biblia.

Egy Soli Deo Gloria-konferencia alkalmával, tizenhat-tizenhét éves lehettem, megtakarított pénzből dogmati-

ka kézikönyvet vásároltam; sok haszna mellett bizonyos mértékig szűk látóköri „történelmi kálvinistává” tett. A hódmezővásárhelyi református gimnáziumban kitűnő tanárain voltak, köztük három római katolikus pap vagy szerzetes. Nevüket ma is hálával említem. Megszerettették velem a történelmet, a nyelveket, a logikus gondolkodást, a szép magyar beszédet és a természettudományt. A pályaválasztás idején másoknak jutott előbb az eszébe, nem nekem: „aki ennyire ismeri a Bibliát és ennyire a református dogmatikát, annak teológiára kell mennie”. Úgy gondoltam: az igazság keresése megér egy két esztendő, még ha talán nem leszek is lelkész (mivelhogy kiskoromtól fogva szinte iszonyodtam a nyilvános föllépéstől; még az önképzőkörben sem szavaltam...). Szívem Pest és a „kálvinizmus” felé vonzott, családunk néhány művelt, unitárius meg egyéb vallású barátja Debrecen felé irányított. „Az egyetem mégiscsak egyetem...” Máig hálás vagyok nekik is.

Debrecenben kiváló professzorok közelébe, de egyben a kritikai bibliatudomány vonzókörébe is kerültem. Szaktanáraim tudománya mögül megéreztem személyiségük értékét, hitelességét, és ez volt az egyik erő, ami az első hetek földrendésszerű válságai és a további hónapok nehézségei közepette megtartott nemcsak diáknak a pályán, hanem végül egy erősebb, szélesebb látószögű református hitben is. Végigvergődtem a Wellhausen alkotta grandiózus őszövet-ségi panorámán és megváltam a pietista-neokálvinista primitív biblicizmustól. Az első év végén belső küzdelmeim folytán nem tudtam elmenni az izagógika (őszöv. irodalomtörténeti) kollokviumra. Kállay Kálmán tudta, hogy kitűnőre tudom — és haladék helyett szelíd és megértő mosollyal beírta (kollokvium nélkül) a kollokviumot. Ezzel a kollokviummal dőlt el, hogy az őszövet-ségi tárgyakat fogom legjobban tanulni. Korábbi dogmatika olvasmányaimból a „locus de incarnatione” nem eresztett el, és a Biblia „gyarló, emberi, korhoz kötött, toldott-foldott” jellegét, vagyis az Isten igéjének írást öltött testét ebben a mivoltában a testet öltött Ige analógiájaként fogtam föl, és ez mindjobban fölszabadított a Biblia tudományos megismerésére. Másodéves koromtól fogva az arabbal és az asszír-babilonival elkezdtem a sémi nyelvek és a vallástörténet tanulmányozását, és már teológus diákveim alatt a történeti-kritikai-írásmagyarázati módszer hívévé váltam, mert beláttam, hogy az a re-

formátori *sola Scriptura*-, illetve *Scriptura Sacra sui ipsius interpret*-elvének elháríthatatlan, szükségszerű következménye. Isteni „üzenetéhez” az út ezen a valóságos emberi, történeti kapuján át vezet. Ebben Kállay Kálmán és a nagy Varga Zsigmondon kívül igen sokat köszönhetek Révész Imrének, a legnagyobb magyar történészek egyikének, aki egyszerre volt a kritikai historizmus exegetája — még a gyülekezeti bibliaóráin is, ahol negyven-hatvan teológus is hallgatta —, meg lenyűgöző, bátor, társadalomkritikus, igazán profétai erejű prédikátor.

Külföldi orientalisztikai tanulmányaim során a Biblia világa — a láthatóval a láthatatlan is — mind közelebb került hozzám. Ezekben az években ismerkedtem meg Barth Károly teológiájával, de nem lettem barthiánus; tanításának részletei hatottak rám, nem a rendszere. A fasizmus éveiben a bibliai, történelem-szemlélet adott erőt; nemcsak lelkieket, hanem erőt az ellenálláshoz is. Az éles különbségtételhez az edzette szemem, hogy a Bibliában nem egy vallást találtam, hanem legalábbis kettőt, elnagyolva úgy mondhatnám, hogy a „profétait”, illetve a „papit”, az „igazsághossz”, illetve az „áldozati kultusz” szüntelenül feszültségben álló hitét. Vagyis, hogy a Biblia nem úgy mindenestül, a címlapjától az impresszumig Isten ígéje, hanem a hit és tudomány kemény küzdelme közepette világosodik meg azzá egy-egy szakasza. A próféták szociális tanításai már gimnazista koromban foglyul ejtettek.

Amikor ötévi külföldi tanulmányutamról hazajöttem, nem kellett tanakodnom, hová is álljak egyházilag, politikailag. Ezekben az egyre sötétebb időkben Bereczky Albert segédlelkésze voltam, aki mellett nagyon jól megfért a „kommunista bűjtató”, „zsidómentő”, „zsidóbibliás”, „vörös káplán”. Együtt kerestük a próféták és az evangélium világosságánál a jövődő új Magyarországot. Hogy a háború utáni évtizedben erősen kivettem részemet az egyházpolitikai eseményekből, arra is a Biblia indított. Életem értelmének tartottam, hogy az új magyar bibliafordítás munkájában az őszövet-ségi szakbizottság ügyvezetőjeként (már mint debreceni egyetemi tanár) 1948-tól 1964-ig részt vehettem, és egy infarctussal tettem rá pecsétet, amikor elvi és személyi okokból kiszorultam ebből a munkából.

Az ökumené reális szemléletű híve is a Biblia alapján lettem már igen korán, Lencz Géza professzornak hazánkban első ökumenikus kollégiumán (1928-29). „Józan”, vagyis nem ködevő híve

vagyok, mert vallástörténész és biblikus lévén, tudom, hogy az Újszövetségnek Krisztusról szóló bizonyágtétele nem egy húrón pendül, hanem sokféle bizonyágtételben zeng. A különböző tanítási típusok nyomán szinte szükségszerűleg keletkezett az egy egyházon belül a sokféle felekezet. A kánon összefogta őket anélkül, hogy különbségeket elmosta volna. Az egyház egysége eszkatológiai valóság és nem ökumenikus diplomáciai probléma. Az összefogó *solus Christus*-bizonyág nyomában vagyok én protestáns, presbiteriánus református.

Valamennyi kérdésükre egy mondatban is felelhetek: az Élet Könyve az életem könyve.

PONORI THEWREWK AURÉL csillagász:

— Az Újszövetség keletkezésének körülményeit sem érthetjük meg történelmi háttér nélkül. A nép részben a képmutató papság, részben a rómaiak elnyomó uralma alatt a zsidóság megszabadítóját, a Messiást várta. A legkorábbi újszövetségi könyvek keletkezése idején ez a messiásvárás erősebb volt, mint valaha. Az idegen uralom elleni zsidó nemzeti felkeléseket Róma részéről borzasztó megtorlások követték. Az időszámításunk kezdete körüli időkben jámbor és harcias szónokok, igehirdetők és próféták járták Palesztínát. Hol itt, hogy ott tűnt fel egy-egy messiás-jelölt. Sok-sok legendából, elferdített híresztelésből, csodás, részben a görög-római világból átvett mítoszokból és történetből szövődött Jézus alakja köré az a csodákkal teli életrajz, amelyet az újszövetségi könyvek, elsősorban az evangéliumok tartalmaznak.

SCHAÁR ERZSÉBET szobrászművész:

— El tudom képzelni, hogy a marxista világ fogja a jézusi tanokat megvalósítani, a Biblia által megígért „új eget és új földet” kiteljesíteni.

SCHEIBER SÁNDOR történész, orientalista, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója:

— Miért szeretem a Bibliát? Emberi, tudományos és szubjektív okból.

1. Nincs még egy irodalmi mű, amely az ókori életet oly teljességben, olyan kendőzetlenül és oly emberközelségből

mutatná be, mint a Biblia. (Még a közös mediterrán hagyományból táplálkozó Homérosz sem fogható hozzá, mert alakjaiban inkább heroszokat kíván rajzolni.) S amint az összeomlásból menekülő kényszerült Thomas Mann a zseni természetes biztonsággal nyúlt vissza az ósatyák történetéhez, hogy megmentse a humanizmust, úgy építi fel a félelmektől megszabadult ember az új erkölcsi reneszánszt a Biblia — egyszerűségükben is klasszikus — elbeszéléseire. Egyre inkább tapasztaljuk, hogyan folyamodnak a toll mesterei itthon és külföldön — lírikusok, elbeszélők és drámaírók — a Bibliához tárgyakért, motívumokért. A héber eredeti ismerete fokozza a hatást, mert aki fordításból ismeri, olyan — Bialik, az újhéber költészet legnagyobbjának hasonlatával — mintha fátylon keresztül csókolná meg édesanyját.

2. Mennyire örülünk minden apró írásos vagy tárgyi törmeléknek, amely az ókorról felmerül. Itt van előttünk az ókori Kelet gazdag tárháza, s nem becsüljük meg eléggé. Százhárom év óta — a Mész-felirat felbukkanásától — ami csak előkerült a föld alól, igazolta a Bibliát. Az egyiptomi, mezopotámiai, kisázsiai és izraeli leletek tükrében a Biblia hiteles forrásnak bizonyul a történeti események és társadalmi állapotok felvázolására. Elég, ha *Pritchard* könyveire utalunk (*The Ancient Near East in Pictures relating to the Old Testament*. Princeton, 1954; *Ancient Near Eastern Texts relating to the Old Testament*. Princeton, 1955; *Supplementary Texts and Pictures...* Princeton, 1969). A filológia és régészet kulcs a kezünkben a még rejtett vonatkozások feltárására. Nem a szöveg értelmetlen, mi nem értjük.

3. Mindezekon túl a Biblia tanácsadó és vigasztaló a sorsfordulókon. S itt hadd hivatkozzam saját példámra. Amikor 1944-ben elpusztult mindenkim és mindenem, egy szoltárvers erősített: „Ha nem lenne a tudomány gyönyörűségem, bizony elvesznék nyomorúságomban” (119:92); élet és halál mezsgyéjén, strumaoperáció előtt — a műtőasztalon — egy bibliai mondat dobolt bennem: „Közeledik segítségem, hogy elérkezzék” (Jes. 56:1).

„A nap rövid, a munka sok.” Az akkor kilencvenéves Berensont, a neves műtörténészt idézve én is megállanék az utcán, levett kalappal, s kérném a járókelőket: „Dobják bele felhasználatlan perceküket”. Újból végigtanulnám, újra felfedezném magamnak a Bibliát.

SELYE JÁNOS orvosprofesszor (Mont-réal):

— Kérdésükre személyes vallomást kívánnak tőlem. Ismerni kívánják véleményemet „a tudós és magánember szemszögéből”.

Ezek a megkötések nem okoznak gondot. Azért nem, mert egész életem és tudományos munkásságom valójában személyes vallomás. A tudós és magánember szemlélete az én életemben nem különül el. Mindent és mindenkor a tudomány megvilágításában látok.

Sokszor elmondtam, még többször leírtam, hogy nem sok olyan dolog érdekel, melynek kevés köze van a tudományhoz. Képességet és minden figyelmemet, immáron évtizedek, fiatalkorom óta sokrétű tudományos feladat megértésére és megoldására fordítottam.

Távolról sem csak egy hatás adott erőt. A mindennapok elviselésére bibliai és más forrású és szemléletű igazságok és bölcsességek egyaránt lendítettek. Lelkesen kerestem és fáradhatatlanul keresem a nagy titok nyitját, tekintet nélkül arra, hogy valamely „irodalmi mű”, vagy „mélyebb érték” hatása-e az, ami hivatásom betöltése felé vezet.

SOMLYÓ GYÖRGY költő, műfordító:

— Nem kaptam vallásos nevelést. S ha nyilván az iskolai vallásoktatás keretében történt is első találkozásom a Bibliával — igazi találkozásaim már azon kívül történtek vele, ugyanolyan, vagy igen hasonló körülmények között, mint a többi könyvvel. Személyes élmény tehát nem indít arra, hogy ne könyvnek, sőt ne könyveknek tekintsem.

„Objektív” meggondolások még kevésbé indítanak rá. Hiszen, ha mindenképpen kivételes könyv is, az európai ember számára valamiképpen „a” könyv — nem lehet nem tudnunk, hogy voltak előtte is, másutt is, sőt létesültek azóta is ilyen kivételes könyvek. Sőt, maga ez az „Egykönyv” is, tudjuk, legalább két könyv, még közelebből nézve, könyvek — testamentumok — sokasága: Pentateuchus, négy evangélium, s megannyi más könyv. És mögöttük, e szentestítettek és „kinyilatkoztatottak” mögött ott van az „elrejtetni való”, az *apokrif* könyvek egész kiátkozott tömege, melyek csupán ilyen vagy amolyan *történelmi* küzdelmek önkényessége vagy esetlegessége, hatalmi erőviszonyai, cenzúrák és dekrétumok folytán nem váltak részévé a kinyilatkoztatásnak. A „ki-

nyilatkoztatás” is egy irodalmi forma, az ember történeti léte egy sajátos helyzetében kialakult magatartás megnyilvánulása, egy korszakfordító átmeneti kor műfaja; de azért műfaj, akár az *apológia* vagy az *epillion*.

Remélem, minden provokatív él nélkül elmondhatom, hogy szerencsésnek tudom magam, amiért, ahogy fentebb írtam, nem vallásos környezetben ismerkedtem meg a Bibliával. Ugy érzem, így kerülhettem hozzá, a lényegéhez, igazán közel. Ellenpéldaként megerősít ebben két nagy költő-barátom — egy magyar és egy francia — egymástól függetlenül, más-más időben, mégis teljesen egybehangzóan elmondott élménye arról, hogy éppen vallásos neveletésük miatt előlük a Biblia teljességgel zárva maradt, nemcsak mint ihletforrás, még mint pusztá olvasmány is. Sem nyelvét, sem gondolati-költői tartalmait nem tudták soha többé elvonatkoztatni a gyermekkori vallásosság családi-iskolai-templomi környezetétől, a kötelező asztali áldások, ministrálások, katekizmus-tanulások, olajnyomat-szentkép-imádások ugyancsak nem magas művészi ízlésű és intellektuális színvonalú világától.

Nem hiszem, hogy akár ezeken a hasábocon is különösebben vitatható volna az a tény, hogy korunk nagy művészetének csak igen kis része sorolható a „vallásos”, még kevesebb a szigorúan vett „katolikus” vagy „protestáns” vagy „zsidó” művészet világához. S különös megfigyelés: ami kevés ilyen van, az is igen kevésbé és félve nyúl a Biblia anyagához. Korunk nagy biblikus tárgyú műveit — mert ilyenek viszont szép számmal akadnak — általában nem „hívók” alkották. Gondoljunk csak a Vence-i Matisse-kápolnára vagy a jeruzsálemi zsinagóga Chagall-festette üvegablakaira... Még kevésbé lehet vallásos műveknek tekinteni azokat a nagy irodalmi és zenei alkotásokat, amelyek pedig tárgyuakat és ihletüket a Bibliából merítik. Sem Thomas Mann József-tetralógiáját, sem Lorca szent-románcait, sem Sztravinszkij Zoltár-szimfóniáját, Schönberg *Mózes és Áron*ját vagy Honegger *Dávid király*-oratóriumát. Még a Jézus életéről szóló, irodalmilag legértékesebb alkotások is többnyire laikus, történeti szemléletűek, Renantól Robert Graves-ig. A magyar irodalom régebbi nagy bibliai tárgyú műve, Madách napjainkban reneszánszát élő *Mózes*-tragédiája éppoly határozottan világi és történelmi, mint irodalmunk legutóbbi jelentős bibliai regénye, Mészöly Miklós *Saulus*-a.

De nem is csupán a huszadik századra, az egész újkori fejlődésre jellemző ez. A *Barlangi Madonna* festője ugyanaz a Leonardo, aki a vallás határozott tilalma ellenére emberi testeket boncol; s a csodálatos toledói Krisztus attól a Goyától származik, aki egész életében a Szent Inkvizíció ellen küzdött.

Ha lehet is ellenpéldákat felhozni — elsősorban a francia neokatolikus költészet néhány kiemelkedő alakját, Claudel, Pierre Emmanuelt — ez a helyzet majdnem természetesnek látszik. Hiszen, akinek számára a *Szentírás* valóban *szent írás*, amelynek minden szava, a magyar nyelv oly érzékletes képletes kifejezésével élve, *szentírás*, az nemigen képes azt a maga irodalmi kifejezése *anyagaként* használni, vagyis alakítani-módosítani-továbbgondolni-átlényegíteni, ha kell torzítani, a műalkotás természete, olykor kegyetlen öntörvénye szerint. Aki viszont úgy tudja tekinteni ezt a hatalmas könyvet, mint könyvet, mint magához hasonlatos emberek alkotását, mint az emberi múlt egyik legnagyobb szabású összefoglalását, mint a törtenelem egyik legforrongóbb, legnagyobb fordulatot hozó korának olykor az emberi átélési lehetőségek legszélső határáig merészkedő és szárnyaló kifejezését — az éppoly szabadon és gátlástalanul, maga is megszárnyasodva meríthet belőle, mint mindazokból a könyvekből, amelyek ebben a Biblia párjai: a görög mitológiából vagy a *Védák*ból vagy a *Popol Vuh*ból, vagy az egyetemes népköltészetből.

Nekem, mióta, tizenöt-tizenhat éves koromban, komolyabb ismeretséget kezdek kötni vele, a Genézis és az evangéliumok, a próféták és az apostolok legnagyobb olvasmányélményeim közé tartoznak. Altaluk találkozhattam megvalósult formában azzal a három alakkal, akiknek jellemével és drámájával egy-egy pillanatban azonosíthatni tudom azt, amit magamban és általában az emberben, lehetőségként minden emberben a legjobbnak érzek: Józseffel, Dávid királlyal és Krisztussal.

Károli Gáspár szövegében — ezenkívül — a magyar nyelv legnagyobb tanönyvére is találtam. Hieronymus és Luther után Károlit érzem a legnagyobb bibliafordítónak, a világirodalom egyik első fordítójának, a csodálatos magyar fordításirodalom felülmúlhatatlan megteremtőjének.

A Bírak Könyve 19—21. fejezete alapján írt, múlt évben bemutatott kantátámat egyben hódoltnak is szántam az ő emléke előtt. Neki köszönhető, ha ta-

lán sikerült olyan modern művet írnom, amelynek pedig egyetlen epizódja sincs, amely ne szerepelne a Bibliában, és szinte egyetlen szava se, amely ne állna az ő XVI. századi szövegében.

SZIGETI JENŐ adventista lelkész, a Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa Leikeszképzőjének tanára:

— Talán azt, amit reggel, délben meg este a kenyér az asztalon. Ez így kicsit banális, de a kenyérről sem szoktunk beszélni, ha arról kérdeznék, mit ettünk ebédre. Gyermekkorom óta volt Bibliám, az első olvasmányélményeim hozzá kötődnek. Először jöttek a történetek, melyekben az emberiség törtérian túli történelme revelálódik. Belőlük tanultam meg, mi az, hogy *ember*, meg azt, hogy én ki is vagyok.

Régen ég bennem a bűneset lapidáris tömörségű története, a hangtalanul surranó kigyó és a fájdalmas embert kereső kérdés: „Ádám, hol vagy?” — ...és Jézus története, tanítása, ami Isten embert kereső kérdésére tanít bizakodva válaszolni. A történetekből később kibomlott a jellemeik titka: Júdás, aki azzal élt vissza, hogy Jézus nem árulta el őt; a karddal hadonászó Péter; az öldökléstől lihegő Pál, akit tehetetlenül vezetnek oda, ahová elindult, Damaszkuszba; a halálos fenyegetés elől halálba menekülni akaró Illés próféta; Jónás testvérünk, aki „méltán” haragszik mindhaláláig azért, mert Isten — kegyelmezett; vagy az a nyomorék, aki a Bethesda-tó partján így sóhajtott Jézusnak: „Uram, nincs emberem”.

Bibliaolvasásom új periódusa volt, amikor eredeti nyelven kezdtem ismergetni a Biblia szépségének titkait. Ekkor az Ószövetség verses részeinek harmóniáját izlelgettem, a zsoltárok költői szerkezetét, vagy a Ninive elleni náhum-i prófécia lüktető ritmusú hangfestő pompáját. Egy újabb periódus volt az, amikor a Biblia belső hiteléért birkóztam a szöveggel. Szembesítettem a korrallal, és új szépségek, új igazságok bontakoztak ki. Volt olyan is, amikor megpróbáltam legendaként, mitológiként, vagy mitológiátlanított, elszellemiesített formában a magasabb kritika áramvonalas boncasztalára fektetni, de az eredmények — elmaradtak, mert egy gyönyörűen preparált növényi sejt kevesebb, mint az élő virág vagy a termés. Igaz, hogy áttekinthetőbb, tudományosan jobban regisztrálható, de nem tud teremni, mert nem él.

TARJÁNYI BÉLA, az Őszövetség tanára
a római katolikus Hittudományi Akadémián:

— Hiszem, hogy naponta találkozom Istennel. De nem csak az imában és a szentmisében. Látom, hogy Ő irányítja életemet a különböző események által; érzem, hogy Ő szeret azokon keresztül, akik szeretnek engem. Ő int a jóra mások szavával és példájával; és — ha kérdezem — közvetlenül is szól hozzám lelkiismeretem szavával.

Lelkiismeretem azonban tévedhet. Az élet könyve is nehéz olvasmány a magamfajta fiatal, tapasztalatlan embernek. Van azonban egy könyv, amelyhez mindig bizalommal fordulhatok tanácsért: és ez a Szentírás. Tudom, hogy belőle mindig Isten szól hozzám, mindig Isten szeretete sugárzik felém. Ha olvasom, szinte látom mindannyiunk Atyjának felém nyújtott gondviselő kezét.

Csoda-e hát, ha örömmel olvasom?

THURZÓ GÁBOR írò:

— A hívő protestáns családjában otthon van a Biblia, a miénkben — legtöbb esetben — szívesen látott vendég. Úgy nevelődtünk a hitünkre — az egykori hitoktatásra emlékszem, a mait nem ismerem —, hogy a Bibliát szépen, tanulmányosan és célszerűen átfogalmazott történetekből ismertük meg. A lényegét, „amit Isten hinnünk elénk ad”, megtanultuk a hittanórákon, és ez jó is volt így. De magával a szent szöveggel úgy ismerkedtünk, barátoktunk meg, mint Homéroszsal a regékben, Shakespeare-rel a Lamb-mesékben. Nagyon sokáig jobban ismertem Kempist és Prohászka-t, mint a Bibliát. Pedig volt nálunk oda-haza egy régi, szép német nyelvű példány, még a nagyanyámé. Csak őriztük, senki sem forgatta. A Biblia aztán, a szent szöveg nagyon sokára, de tán még idejében, került a kezembe. Egyfajta kíváncsiság, akár irodalmi kíváncsiságnak is nevezhetném, nyitotta ki velem a kicsit poros német fordítást, majd megszereztem Káldyt. Akkoriban a Károli-fordítást nem olvashattuk, de Káldy is mestere volt nyelvünknek, mai megítélésem szerint sem sokkal kisebb, mint Károli Gáspár.

És mi vezetett még a Bibliához ezen az „irodalmi” kíváncsiságon túl? Egy másfajta kíváncsiság, nyugtalanságnak is nevezhetném — a kamaszkor zavaros kételkedése, semmi kötelező megfogalmazásban nem bízó oknyomozása. A forrást akartam megismerni, — és felfe-

dező útra indultam hitem forrásvidéke, a Biblia felé. Az kezdett izgatni, érdekelni — hogyan is kezdődik vagy folytatódik a szentmiséken elmondott evangéliumi szakasz? Kikerestem az idézetet, és folytattam, és előről kezdtem, először a négy evangelistát természetesen, aztán az Őszövetséget. Akkoriban jelentek meg Sík Sándor első zsoltárfordításai, — olvastam ezeket a remekeket egy-egy nagyhét titokzatos hangulatában, Jeremiás siralmait után, borús, koratavaszi, magabaszállásra, önvizsgálatra készítő délutánokon, esteken. Az evangelisták. A Genézis. A zsoltárok. És utánuk — nemcsak hitem legnagyobb élménye mindmáig — Szent Pál levelei. A kétkedő, a zavart-dadogó, a hitbéli konformizmus ellen tiltakozó kamasz valami nagyon élővel, nagyon egyszerűvel találkozott. Egy emberrel, akit Saulusnak hívtak és Pál lett, aki intelmeiben, körleveleiben mindenre felelt, amire kíváncsi voltam. Helyeselte, ha *igent* éreztem, megcáfolta dőreségemet, ha *nemet* akartam mondani.

Egy mai embert ismertem meg, hívő kortársamat, példát a kamaszok, soha el nem hagyott eszményt a felnőttek. Vigasztalót rossz napokban, megpróbáltatásaimban, Igazolót, Barátot. És egy író-t, aki írónak is egyike a legkülönbeknek. Csak hálával emlékezhetem kitűnő piarista hittanáraimra, Sík Sándor és Schütz Antal későbbi nagybőjtői konferenciabeszédeire, — de az eget Szent Pál nyitotta meg előttem. S ma is, ha kinyitom a Bibliát, ott nyílik ki, ahol évtizedek óta mindig: Szent Pál leveleinél. Így nevezem magamban: a józan hit könyvével.

TOLDALAGI PÁL költő:

— Egy korábbi és máshonnan jött, másféle kérdésre azt feleltem, hogy az igazi költészettel akkor találkoztam először, amikor még nem tudtam olvasni, tudniillik nevelőnőm a saját meséit olvas-ta fel nekem, s ez, valamint az, amikor Baudelaire versei jutottak a kezembe, tettek azzá, ami vagyok.

Most, amikor a Vigilia kérdésére válaszolok, döböntően állapítom meg, hogy az évek múlásával a két Testamentum lettek életem tartóoszlopai és igen sok írásom alapjául szolgáltak. Az édenkert, a bűnbeesés, a számkivetés a Paradijsomból, Jób, aki együtt van Istennel, de egyúttal ellene is szegül, a mennydörgő Ézsaiás, menekülés Egyiptomból, a betlehemi jászol, a pásztorok,

a Jó pásztor, mint Jézus szimbóluma, az emberfeletti szelídség, mely belőle árad, hiszen haragra csak egyszer gerjed, amikor is a kufárokat kikergeti a templomból, a megbocsátás, a kínhalál — elidegeníthetetlenek tőlem. Ezek által igazodom minden máshoz. Esendő, sőt nagyon esendő ember vagyok, de Krisztus szavai, amiket az egyik latorhoz ítézt, bátorítanak: „Bizony mondom neked, még ma velem leszel a Paradicsomban.” S a nehéz halálra előkészít utolsó mondata: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem.”

Evvel be is kellene fejeznem, de fontosnak találom, hogy utaljak egy másik jelenetre, mikor Jézus ezt mondotta: „Mit féltetek, kicsiny hitűek?”

VILT TIBOR szobrászművész:

— Kifejezetten vallásos nevelést kaptam. Kisfiúkoromban a Mária-kongregáció tagja voltam; később, tizenhárom éves koromban a szokásos havi szentgyónás alkalmával beszámoltam arról, hogy Anatole France *Thais* című mű-

vét olvastam. Ez abban az időben nemcsak a kongregantisták, hanem általában a katolikus hívők számára indexen volt. A páter nagyon megdorgált, mondván, hogy tiltott könyvet olvastam. Számomra Anatole France-szal kezdődött az irodalom. Akkor még fejet hajtottam.

Nem sokkal ezután Bangha páter, jezsuita rendfőnök lelkigyakorlatot tartott a kongregációban, kitért Ady Endrére, akit a tőle megszokott módon (mint később jöttem rá) kiprédikált. A költészettel való találkozás és Ady Endre ugyanazt jelentette akkor a fiatal fiúnak. Ez a két megnyilatkozás elidegenítő volt, és fölidézte emlékezetemben hétéves korom szelíd és szöke hitoktatóját, aki arra tanított, hogy Jézus Krisztust a zsidók ölték meg. Tizenkilenc éves koromban eldönt, hogy a képzőművészet hivatásommá fog válni.

Az említett atrocitások után és később sem kerültem meghitt kapcsolatba a Bibliával. Ez az oka annak, hogy a Bibliában foglaltak számomra a katekizmus nivóján rekedtek meg.

(H. B.)

Swierkiewicz Róbert:

F e j
(litográfia)

EDITH STEIN IMÁJA

Add Uram, hogy vakon

Járjak utadon

Mit rendeltél felőlem

Nem kutatom

Hisz Atyám vagy

Aki gyermeked

Sötét éjen át is

Hazavezeted

NAPLÓ

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

BÉCSI SZÍNHÁZI LEVÉL

Dramairodalmunk megrekedésének egyik hathatós ellenszere a kis színházcskákban elszántabb közönség előtt játszó stúdielőadások dívatja. Ha Katona József korában a majdnem stúdielőadások szintjén mozgo, kísérleti stádiumban lévő magyar színjátszás még kevesebb anyagi befektetést, díszletet igénylő aprobe társulatokkal is rendelkezik, ki tudja hová fejlődhetett volna egy-két ilyen színpadon mégiscsak előadott kísérlet után a kecskeméti remeteségbe vonuló író színpadi gyakorlata. Vagy akár a Madáché is, akit most országszerte élesztgetünk eltemetettnek vélt darabjai hamvaiból. Nem tartjuk tehát foioslegesnek, hogy nyugati, Pesten előadott jatek („Tojás Joe naitalanak egy napja”) és egy kirgiz eredetű szovjet író Heidelbergben játszott stúdió-dramájából nem párhuzamokat vonjunk le. A nyugati író Peter Nichols, a keleti Mar Bajdsejev, akinek nem egészen színpadkész emberi látomását Akszjonov adaptálta orosz nyelvre. A német színlapok szerint a „Duell”, azaz a „Párbaj” az 1969—70-es színházi évad legtöbbször játszott darabja volt a Szovjetunióban. Ezt az állítást innen ellenőrizni lehetetlen.

De vonjunk talán először is párhuzamot a hozzánk Nyugatról importált, vagy hazai földből sarjadt stúdiószínjátékok és a szovjet stúdiódarab között. A nyugati és hazai termés túlnyomó része a legsötétebb pesszimizmus talajában vájkál. No hiszen pesszimista önkontroll is kell az önismerethez. De a szovjet darab is emberi tragédiákból hívja elő alakjait. Megtartja azonban a tragikum lélektisztító katarzisz-törvényeit, és miután megrázott, föl is emel. Kiutat villant föl az emberi bűnök, esendőségek és szerencsétlenségek mély, sötét erdejéből. A két darab tartalma világos példa erre, érdemes tehát egyenként elmesélni őket.

Peter Nichols tanítója, Bri egy iskolában tanít, de otthonában is elárulja szadista-mazohista ösztöneit. Kiborult ember. Tíz éve él feleségével, Sheilával, akit szeret, de házasságukra szörnyű lídércnyomás nehezedik: kislányuk gyógyíthatatlan, testileg és szellemileg viszsamaradt gyermek. A fiatal pár mindent

megkísérel a családi egyensúly, a házasság fönntartására. Sheila csak gyermekének él, s nagynéha szerepel egy műkedvelő színjátszcsoportban. De otthon is játszik — férj és feleség egyaránt. Eljátsszák gyermekük születésének és a gyógyíthatatlan betegség fölfedezésének szomorú történetét. Ongúnyba, bohóckodásba menekülve teszik ezt, a valóságot különben nem bírják elviselni. Es bohóckodnak akkor is, amikor nyomott levegőjű otthonukba barátaikat meghívják. Ezek rá akarják beszélni Sheilát, hogy tegye be a gyógyíthatatlan gyermekek otthonába Joet. De Sheilában él az anyai érzés. Továbbra is gyermeke ápolásának akarja szentelni életét. A férj azonban ezen az estén elarulja, hogy súlyosabb anyagból van formálva. Eljassza vendégei előtt belülről melengetett vágyalmat: mi lenne, ha nyomorok gyermekük meghalna, vagy megölnék. Végül pedig felesége tuata nélkül s anélkül, hogy címét tudatná, Ausztráliába szökik, magára hagyva a gyermeke szeretetében fölolvadó és hozza mindig hű asszonyt.

Reális tragikomédia valóban. És akit nem ért ilyen csapás életében, nem is vethet követ elsonek a felelőtlen Bri fejére. Csak éppen az undor fojtogatja az ember torkát, amikor a házi tragédiából kis kofferével kisurran, hogy örökre nyoma vesszen, a gyermek életéért ugyancsak felelős „erősebb” fél. Lehet, hogy Peter Nichols célja éppen ez volt, az undor fölkeltése és az undor katarzisének kipróbálása a közönségen. A reakció kiváltása sikerült is. S néma aggodásunk elkíséri a szerencsétlen Sheilát, aki most már minden támasz nélkül kell szembenézzen gyermeke megtartásával.

A Pesti Színház előadása annyiban stúdielőadás, hogy éjjel játsszák, a rendező, Kern András egészen fiatal színész, s ő maga válogatta össze ócska díszletelemből a darab színpadi dekorációit. Ezek kopottságukban megfelelnek egy beteg gyermek orvosi költségei alatt roskadozó kiskeresetű család szedett-vedett otthonának. Az előadás főhőse a földült idegzetű, „tovább már nem bírom” férj. Tordy Géza jellemformálása kimagasló csúcsa a fiatal színész férfikorbaérésének. Pap Éva a gyermekekhez kötődő mártír-asszony szerepében néhány em-

lékezetünkbe vésődő mozzanatával érez-
teti, hogy nemcsak játssza, de szíve mé-
lyéből át is érzi Sheila sorsát. Az átfutó
szereplők, Balázs Péter, Sulyok Mária és
Szegedi Erika kellemesen törik meg a
viaskodó házaspár tragédiájának mono-
tóniáját. A mai ember ijedezését, ál-
szent részvétét és megfutasát játsszák a
megpróbáltatás elől, és így mintegy a
szökevény apa kórusaként szerepelnek,
s annak silányságát húzzák alá. Az anya
mellett viszont nem áll senki, csak egy
benne élő magasabb erkölcsi hatalom. S
ezt még ebben a sivárságban sem lehet
egészen eltemetni.

Nézzük ezután a kirgiz Mar Bajdse-
jev „Párbaj”-át. Itt harman viaskodnak
és szintén egy élőhalott „halálának egy
napját” látjuk. A Zimmertheater Heidel-
berg főutcáján, egy bérház hátsó lép-
csőházán át közelíthető meg. Az udvar
végén parányi előcsarnokba jut az em-
ber, aztán két emeletet kapaszkodhat
különböző művészi ateliék bejáratai
előtt, amíg a színpadon át ülőhelyéhez
jut.

A szovjet darabnál szinte ijesztő a
színpad. Durván mázolt hegyvonulat a
háttér, hóval a csúcsokon, és balról ot-
rombán festett kékvízű tó. A földön
pásztortűzhöz összerakott gallycsomó,
néhány ledöntött fából készült ülőke.
Egy paravánszerű falra festett két ot-
romba fa jelképezi az erdőt. Aztán egy
sátorszerű jelzés a szín jobboldalán
sámlival, hordozható rádióval és ter-
moszüvegekkel. Egy vederben krumpli.
Igy áthaladni a színpadi kellékek közt,
mielőtt a színészi játék élettel töltené
meg a merev tárgyakat, valóban kihívás.
Kihívása a rendezésnek és a színészek-
nek: ez van a színpadon és mi ezt meg
azt csináljuk belőle.

A színpadon aztán a darab kezdete-
kor — mert függöny persze nincs, csak
világítási effektusok — egy húsz év kö-
rűli mezítlábas leány mozgolódik a pász-
tortűz, a táskarádió és a képzeletbeli
tó között. Unalmában bekiajt a már ha-
vasormú hegyek közé. Szezonvég, kései
sátorozás ez. A vele lévő férfi halászik
a tóban, és ő unatkozik. De kiáltásai a
végtelenbe mintha őszi szarvasok hívó-
jele lenne. És a völgyből is fölhangzik
egy másik kiáltás. Harminc év körüli
sápadt, vézna férfi jelenik meg. S nem
tudják, melyik hívta a másikat, mind
a kettő segélykiáltást hallott. Két saját
élete tragédiájában fuldokló emberi lény
találkozása: trói és rendezői bravúr.
Milyen nehezen árulnak el magukról va-
lamit. A lány áruházi alkalmazott s fő-
nőkének a szeretője. A férfi, Asis, ten-

gerész volt, de máris leszázalékolt nyug-
díjas, a völgybeli szanatóriumban ápol-
ják, ahonnan ebédidőig kiszökött. Még
csak két embert láttunk a háromból, de
a légkör úgy összesűrűsödik körülöttük,
hogy a véznán jelzett díszletek valósá-
gos szibériai tóvá, a hegyek havasokká
s a sorsok emberi sorsokká állnak össze.

Párbeszédük rövidre fogott, zaklatott,
mert mindig a halázzatból visszatérő
öreg főnöktől félnek. A férfinak pedig
vissza kell szöknie orvosi vizit és étke-
zések idejére a szanatóriumba. Sűrű-sű-
rű a légkör, bár a két férfi nem is talál-
kozik. Asis, a beteg katona egy majom-
babát hoz a leánynak, akinek első rossz
szülése után nem lehet többé gyereke.
Ezt a majmot találja meg a főnök az
autóban. És kivallatja a leányt, aki da-
cos, harap és semmit sem tagad. Elege
volt a prostituáltságából. Iskander, a fő-
nök összeveri a leányt, mikor az menni
akar tőle a völgy felé. De ekkor törté-
nik valami. Helikopter száll el a völgy
fölött. És nemsokára jön az üzenet a
szanatóriumból, a sugárfertőzött tenge-
rész hirtelen nagyon rosszul lett, vérát-
ömlesztést kapott és elvitték egy fővá-
rosi szanatóriumba.

A helikopter brummogó zúgása festi
alá Nasi és Iskander utolsó viadalát.
Nasi bevallja, hogy ezt a tengerészt sze-
rette, és boldog, hogy megcsókolhatta,
hogy a női test melegének vigaszát su-
gározhatta rá néhány röpké pillanatig,
amíg a másik a halál felé menetelt. És
most már Iskander is némán tűri, hogy
a leány vegye a kofferét és a majmot,
és elinduljon a völgy felé, nem tudni,
hová, nem tudni, milyen állásba, de
prostituált lényétől megtisztultan, em-
beri vállalással.

Hogy ez alapján a fiatalabbik Du-
mas, Zola, sőt Bisson „Névtelen asz-
zonyá”-nak érzelemdús és könnyes ro-
mantikája összevéve, naturalizmusba
fűrdetve és realiztikusan eljátszva —
az mit sem tesz a hatás mérlegén. Ha
ódivatú is, de igazi színház, s a leány
szakítása a kényszerű múlttal igazi ka-
tarzis. S úgy látszik, csak új — ezúttal
szovjet miliőbe — kell csomagolni az
örök egy témát, a Mária Magdolnák
megtisztulását: a hatás nem marad el.
Köszönhető ez persze Gillis van Rap-
pard mindig fölényesen az elevenbevá-
gó rendezésének is.

A másfél órás előadásban alig beszél-
nek s mégis minden megtörténik, ami-
nek a lelkekben történnie kell. S ezt bi-
zony kevés mai színdarabról állíthatjuk
ilyen egyöntetűen.

POSSONYI LÁSZLÓ

A franciák által a középkorban elnevezett marionettek már Kínában is ismeretesek voltak, s a teremtmény mítoszokat feldolgozó „wayang purva” figurái (pálcaikkal mozgatott bábuk) már egyben a művészi bábjáték technikai lehetőségeit is hordozták a hinduknál. (Ma főként ezeket a figurákat használják a bábszínházak.) A Kelet-teremtette ravasz, vaskos népi marionett-hősök (a törököknél Karagöz, Iránban Pahlevan Kecsel) éltek tovább az európai középkorban, s főként a franciáknál számos változatuk született. A legismertebbek Jehan des Vignes és Jehan de la Ville. A német Faust-játék pedig Goethe fő ihletője volt. Nehéz határvonalat húzni, ettől kezdve beszélhetünk művészi bábjátékról. A középkor népi alakjai furfangjaikkal annak a játéknak a megtestesítői, amely ott bújkál az ember mindennapi életében, s a népköltészethez áll legközelebb. A vásári bábjáték analógiája a népköltészet, míg a művészi játéké az irodalom. Talán Georges Sand Nohant-i estéi hozták meg a változást. Sand népi bohózatai, Nodier felnőtt meséi eljegyezték a bábszínházat is az irodalommal. Ettől kezdve jogos a megállapítás: „A bábjáték a gyermekeket és az értelmes felnőtteket egyaránt szórakoztatja”.

Az Eötvös Marionett Stúdió előadásán szemtanúi lehettünk mindkét kísérletnek: a vásáros mutatványnak s a szigorú szabályokhoz kötött művészi igényű bábjátéknak. Az előbbi a „Tánc, tánc, tánc” című iráni commedia dell'arte, az utóbbit Saint Exupéry Kis hercege képviselte. Kazanlár Emil rendező, bábkesztő és bábos (maga is Iránban született) a Pahlevan Kecselről szóló mondák egyikét vitte színpadra. Kecsel, a kissé ostoba népi figura, egyszerűen három asszonnyal hadakozik, míg végül Div, az ördög veszi feleségül mindhármat. Az improvizált szöveg nem minden esetben volt szerencsés, miként a végső mágikus tánc sem, amit a paravánok előtt lejtettek a bábuk, s így mozgatóik is színre léptek. Goethe Wilhelm Meisterének példája illik ide. Wilhelm ugyanis bekukucskált a függönyök mögé, s egyszeriben elvesztette az „összefüggést”, mert megtudott valamit. Dicséretre méltó a zenei választás (Dervis Khán biedermeier esküvői dala eredeti és torz változatban, valamint a 300 éves iráni népdalok), és az iszfaháni bazárok eredeti bábai. Mindez Kazanlár Emil munkáját dicséri.

Exupéry „A kis herceg” című, felnőtteknek szóló meséje (Rónay György gyönyörű fordításában) számos lehetőséget

kinál a bábszínpadnak, s ezeket most csak részben sikerült megvalósítani. Ami a darab mondanivalóját illeti, az túlnő a mese határain, s a komor valóságban gyökerezik. (Ezért volt szerencsés marionett-színpadra alkalmazni!) Exupéry műve 1943-ban jelent meg New Yorkban, amikor a szerző szinte elviselhetetlennek érezte az ellentmondást „az ember lehetőségei és az ember valósága közt”. Egykor Rousseau Almodozásaiban írta le azt, amit Exupéry A kis hercegben: „Úgy élek a földön, mint egy idegen bolygón...” A kis herceg hat bolygót látogat meg, s valamennyin a felnőttek értelmetlen világával találkozik. Egyedül a lámpagyújtogatóval tudna megbarátkozni, aki „mással törődik, nem saját magával”. „Csakhogy igazán túl kicsi a bolygója. Nem férnek el rajta ketten...” A hat bolygóképet — az elő- és utóképen kívül — a dramaturg négy képre szűkítette: a király bolygója, a bankaré, a lámpagyújtogatóé és a föld. Ezek — bár a színpadon teljesen önálló életet élnek — a kis herceg emberismeretének fejlődésében szervesen összefüggnek. Jóllehet az egyes képek konkrét jelentése teljes szöveghűséget követel, s Exupéry eszköztelensége egyetlen felesleges mondatot sem tűr meg — mégis, ami a szöveg „mögé” kívánczik, mint a „drámai folytonosság” biztosítéka: (fény, hang, díszletváltozás), sokszor hiányzott a jelenetek összefűzéséből. Mindez legszembeütőbb a róka jelenetben volt. Elsötétített színpad helyett akár a díszletváltozás (egyetlen napkorong!) is szerencsésebb megoldást hozott volna. Így az apprivoiser Exupéry-i tartalma inkább emlékeztetett valami katasztrofális pillanatra, mintsem a megszéldített állat fénylő bölcsességére: „Jól csak szívével lát az ember.” Legsikerültebb képek az uralkodó és a kis herceg párbeszéde tűnt. A bábuk kiemelt nagyságukkal, s a kitűnő szövegmondás éppen azt érvényesítették, ami a bábozás fontos követelménye. Kár, hogy a zárójelenet mély tartalma a színpadon kissé elsikkadt. A rosszkor jött sötétítés, a kis herceg hirtelen „eldöntése” ellene szólt a szövegnek. (Ott ez áll: „Szélden dőlt el, mint a fák.”) Szép volt viszont az utolsó kép, egyetlen felvillanó fénynyel, amely hangtalanul is a mű igazi mondanivalójára utalt. A rendezői szorgalom, Perlusz Katalin dramaturgiai vállalkozása mindenképpen dicséretes. Kovács Tamás díszletei, Kazanlár Emil bábai híven követték Exupéry naivan kedves rajzait. A zenei anyag megválasztása azonban nem volt szerencsés, bár Abrányi Andor jó érzékel tette a

darab elejére Gilbert Bécaud: *O toi de Saint Exupéry* kezdetű szonját, ám az egyes részekhez fűzött zenei szöveget túlságosan tarkára sikerült. Szerencsésebb lett volna az egysíkú zenei anyag. (Vagy csupa preklasszikus, vagy csupa modern mű.)

A szereplők közül kiemelkedett Hel-ler Mária mozgóat-szinkronjával, Avar András király-hangjával és bábmozgató-sával, valamint Milencsik Sándor ugyan-csak remek karakter-hangjával.

TÓTH SÁNDOR

KÉPZŐMŰVÉSZET

Kiállítások Budapesten és Visegrádon. A Nemzeti Galéria Pest megyei tárlatának gerincét természetesen a szentendrei művészek munkái (Barcsay: „Képarcitektúra vörösben”, Bálint Endre: „Van Gogh éjszakája”, Czobél: „Csendélet 1960”, Ilosvai Varga István: „Gülbaba-köz Szentendrén”, Szántó Piroska: „Magyar Krisztus”, Modok Mária: „Öböl”, Hegyi György: „Szentendrei főtér”, Balogh László: „Mozgás” stb.) képezték. E művek együttese ismét bebizonyította, hogy a mai magyar művészet legszámottevőbb — sőt: egyetlen számottevő... — művészeti közössége a szentendrei avantgarde (fauve, konstruktivista, szürrealista) festők csoportja. A kiállítás többi festő résztvevője közül egyedül a Vácott élő idős Végh Dezső képei („Montmartre”, „Öreg Párizs”) állják a versenyt a szentendrei-ekkel. A tárlat szobrászai közül a fiatal Szabó Edit fából faragott „Álló női akt”-ja és a Mihelics Vid-síremlék alkotójának, id. Pál Mihálynak tenyérnyi szobrai („Vízbelépő”, „Reggel”) tűntek ki magas kvalitásukkal. A túl sok (háromszázhetven!) műtárgyat felvonultató kiállítás rendezői (D. Fehér Zsuzsa dr. és Tóth Antal művészettörténészek) jobb munkát végeztek volna, ha az anyagot gondosabban megrostálva a semmitmondó, tartalmatlan munkákat kirekesztik a tárlatról, amely a régi igazságot juttatta a néző eszébe: „Kevesebb több lett volna...”

Az októberi múzeumi hónap keretében nemzetközi kisplasztikai kiállítás nyílt a Múcsarnokban. A tárlaton több európai ország (Itália, Görögország, NSZK, NDK, Svájc, Finnország, Szovjetunió, Ausztria, Csehszlovákia stb.) és néhány Európán kívüli állam (Japán, Kanada, USA, Ausztrália stb.) szobrászai vettek részt. A bemutatott anyag stíláriis tekintetben változatos volt (realista, geometrikus absztrakt, neodadaista, szimbolikus, neoprimitív és egyéb formanyelvű munkák egyaránt

szerepeltek), s a művek színvonalbelileg is nagy eltéréseket mutattak: groteszk, „vicces” (nemegyszer ízléstelen) ötletekre alapított, a meghökkentésnél többet nem adó bizarrságok mellett és között érett, igényes alkotásokkal találkozhattunk.

A külföldi mesterek munkái közül ki-magaslottak a svájci építész, szobrász, festő és teoretikus ezermester Max Bill nonfiguratív kompozíciói, a finn Antti Louhiso vaskos, tömörszerű „Parasztok”-ja, a görög Titsa Chrysohoidou szépen proporcionált, harmonikus női aktjai, a kanadai Pierre Heyvaert színes mű-anyaglapokból szerkesztett elvont munkái, a keletnémet Walter Arnold „Tengerpart” című — az antik művészet szellemét idéző — aktos reliefje és az osztrák Fritz Wotruba professzornak a természetelvű művészet végső határán járó, nagyerejű „Álló figurá”-ja és „Fej”-e.

A magyar kisplasztikát is értékes művek képviselték, így Borsos Miklóstól a „Sine Nomine” és a „Genezis” (az előbbi körplasztika, az utóbbi rézdomborítás), Vigh Tamástól az „Ösök idézése”, Pátzay Páltól a „Vízbelépő nő” és Schaár Erzsébettől a „Mélyülés” és a „Belső tér” (mindkettő üvegkompozíció).

A hazai szobrászok közül a leggazdagabb, legterjedelmesebb anyaggal Ferenczy Béni szerepelt; egy egész teremnyi kisbronz, érem és grafika bizonyította a négy esztendővel ezelőtt elhunyt mester művészetének európai rangját. A kiállítás látogatóit a nagy műalkotások élményével ajándékozták meg Ferenczy rajzai, akvarelljei („Ját-szó fiúk”, „Ébredés”), plakettjei (Ferenczy Károly, Kassák Lajos stb.) és szoborportréi, aktjai, állatábrázolásai („Ágaskodó ló”, „Evokáció”, „Danae”, „Atalanta”, Louise de Vilmoren és Ferencsik János arcma-sa stb.), amelyekről oly találóan írta François Gachot: „E szerény méretű szobrok tele vannak élettel és fojtott szenvedéllyel, egyesítik magukban az erőt és a gyengédséget, a

közvetlenséget és a tartózkodást (e legellentétesebb tulajdonságokat), s előkelőség és mélyről feltörő emberszeretet hatja át őket.”

A középkorú nemzedékhez tartozó Bér Rudolf festőművész újabb termését a belvárosi Csók István galéria mutatta be. A kiállított művek közül az indokolatlanul hatalmas méretű figurális képeket (pl. az „Életöröm” címűt) és az „Alom” című pongyolán kivitelezett kollázt (amelyről a ráragasztott papírdarabok már most, röviddel a kép elkészülte után lefoszlóban vannak) nem tartjuk sikerültnek, — viszont Bér telített koloritú, dús traktálású *tájképeivel* („Sajkód”, „Alkony”, „Szentgyörgy-hegy”) és kubisztikus szellemű *csendéleteivel* örömmel ismerkedtünk meg.

Bartha László Egy- és Munkácsy-díjas festő őszi kiállítása (Csók István galéria) csalódást okozott. A termékeny, boszorkányos könnyedséggel dolgozó művész ez alkalommal gyenge anyaggal lépett a közönség elé. A kiváló kolorista színei ezúttal nem elég tiszták, a képek szerkezete nem eléggé fegyelmezett, a felhasznált szimbólumok banálisak (a háború pusztításait például egy ión oszlop törmelékei jelképezik az egyik képen...), az idegen hatások (pl. Hans Hartungé) túl szembetűnőek. A poétikus, választékos (sőt egyik-másik esetben patétikus) címek („A Kék titka”, „Harc az angyallal”, „Világűr”, „Apollo Muzagetész” stb.) nem illenek az alkotói komolyságot és elmélyültséget nélkülöző festményekhez, amelyek a tehetséges művész — reméljük, csupán átmeneti — megtorpanásának, elernyedésének termékei.

A magyar művészek hagyatékát bemutató tárlat-sorozat egyik láncszemeként Megyeri Barnabás (1920—1966) emlékkiállítására került sor a Nemzeti Galériában. Megyeri munkáinak egyik része realiztikus alkotás („Európa elrablása”, „Spartacus”), más művei viszont modern épületek dekorálására hivatott nonfiguratív ornamentumok. Megyeri szobrai, reliefjei és rajzai ingadozó színvonalúak: a mindössze negyvenhat esztendőtt élt művészen rejlik jelentős adottságok nem tudtak maradéktalanul kibontakozni, — van azonban élete utolsó éveiből néhány nemes hangú, finom kisbronz „Leányakt”, „Anyagyermekeivel”, „Integető”, „Női aktor-

zó”), amelyek az újabb magyar szobrászat legjobb, legizesebb darabjai közé tartoznak.

Idősebb (Fekete Nagy Béla, Magyarász Imre) és ifjabb (Németh Géza, Takács Zsazsa, Fekete János) avantgarde művészek részvételével a közelmúltban kiállítás volt látható a visegrádi „Átkelő” étteremben. A tárlat anyagából elsősorban Papp Oszkár és a fiatal Horváth Katalin festményei emelkedtek ki; mindketten kulturált és invenciózus képviselői a magyar absztrakt művészek egyre népesebbé váló táborának.

*

Perruchot könyve Lautrec-ről. Henri Perruchot francia művészeti és művelődéstörténésznek — az impresszionista, pointillista és posztimpresszionista mesterek monografusának — *Toulouse-Lautrec élete* című munkája nemrégiben jelent meg a *Gondolat* kiadónál. (Perruchot Manet-, Cézanne- és Gauguin-biográfiai már korábban napvilágot láttak magyar nyelven.)

Perruchot Lautrec-könyvének címe nem egészen szabatos, hiszen a vaskos kötet nem csupán életrajz; a szerzőnek magvas megállapításai vannak a századvégi francia piktúra és grafika nagy egyéniségének művészet- és világszemléletéről is, amelytől — Perruchot szerint — távol állott mindennemű társadalombíráló szándék vagy morális állásfoglalás; „Lautrec nem ostromozza kora erkölcsét... Nem helytelenít és nem helyesel: *megfigyel*. Nem ítélik: *elemez*.” Perruchot — párhuzamot vonva Van Gogh és Lautrec művésze között — találoán állapítja meg: „Van Gogh vásznai *vallomások*, Lautrec munkái *felismerések*. Van Gogh csupa *együttérzés*, Lautrec csupa *tisztánlátás*.” A művész mesterségbeli lelkiismeretességének, alkotói műgondjának is fontos passzusokat szentel Perruchot: „Lautrec vázlatot vázlat után vet papírra... Légiesen kecsesnek tűnő vonásait — amelyekről azt hinnénk, hogy egy-egy kiváltságos pillanatban szaladtak ki a festő ecsetje vagy ceruzája alól — türelmes és hosszadalmas tanulmányok előzték meg.” Az idézett mondatok talán érzékeltetik Perruchot pszichológiai s esztétikai érzékenységét és stílusának eleganciáját, aforisztikus tömörségét.

D. I.

ZENEI JEGYZETEK

(BUDAPESTI MŰVÉSZETI HETEK 1971) Természetesen lehetetlen egyetlen recenzio keretében számot adni arról a rendkívül árnyaltos, gazdag kulturális programról, mely ebben az évben is jellemezte a főváros művészeti életét szeptember vége és október közepe között. Még a zenei eseményeket is nehéz nyomon követni. Amit hallottunk, vagy amiről tudomásunk van, az mégis felkelti a nagyon halk, nagyon óvatosan megfogalmazható aggodalmat: az elmúlt évekhez viszonyítva mintha romlottak volna a hangversenybérletek, illetve — és ez összefügg előbbi megállapításunkkal — a meghirdetett hangversenyek nem ígértek egyenesen magas színvonalúaknak. S ugyanakkor nagy örömmel állapíthatjuk meg, hogy sok és tartalmas egyházzenei hangversenyt hallottunk ebben az időszakban (ezek műsora nem szerepelt a hivatalos programban, ami azonban nem befolyásolta látogatottságukat).

Ami a Művészeti Hetek programját illeti, vitathatatlan, hogy európai rangú eseményeket tartalmaz, s igaz örömről szól, hogy fővárosunk egy teljes hónapra a nemzetközi érdeklődés homlokterébe kerül. Úgy hisszük, csak emelnie a színvonalat, ha a hivatalos műsorban helyet kapnának az egyházzenei hangversenyek is, mint például a Bécsi Ünnepi Hetek alkalmával. A hivatalos osztrák műsorban ugyanúgy megtalálni a templomi hangversenyek részletes műsorait, mint a hangversenytermekéit, s ez természetes is, hiszen a kettő elválasztásával csak a zene egysége szenvedhet kárt. E kívánság teljesítése természetesen gondos és alapos „előre”-tervezést kívánna mindkét részről. A Művészeti Hetek európai tekintélyét az egyházzene megjelenése bizonyára csak gyarapítaná, mint ahogy kétségtelenül az egyházzene ügye is nyerne belőle. (Olyan hangversenyeknek, mint Haydn Harmónia-miséjének megszólaltatása a Mátyás-templomban, a Bazilika ének- és zenekarának Vivaldi- és Bach-estje, a várbeli orgonaeesték, az Egyetemi-templom orgonadélutánjai, a Bazilika orgonadél előttjei, a Belvárosi Főplébánia-templom zenés miséi, az Alkantarai Szent Péter-templom együttesének egyenesen magas színvonalú előadásai és természetesen az OMCEZ rendezvényei — minden bizonnyal nagy sikerűk volna a külföldről jött vendégek körében is, és dokumentálnák a hazai egyházzene nem-

zetközi mércével mérve is szép színvonalát.)

A hangversenybérletek programját illetően: hovatovább gyakorlati válik, hogy egy nyolc estéből álló bérletben legfeljebb három-négy jelentős est ígérkezik. Van természetesen művész-foglalkoztatási probléma; és az is tagadhatatlan, hogy a jelentősebb együtteseknek feltétlenül bemutatkozási alkalmat kell adni; de ugyanakkor elgondolkoztató, hogy — a jelek szerint — a bérletek az idén nem voltak olyan kelendők, mint máskor. Ezzel természetesen semmiképp sem szeretném alábecsülni a valóban jelentős művészi teljesítmények értékét (mint volt Martha Argeriché, Erdélyi Miklóssé, Hans Schmidt-Isserstedté és Vlado Perlemutéré), vagy a kitűnő és izgalmas zenei versengések hitelét. Végül pedig — mindezzel kapcsolatban — hadd mondjam el szokott „ceterum censeo”-mat, nem is csak a magam, hanem a zenekedvelők ezreinek nevében: szívesen látnánk egy-egy oratóriumbérletet még akkor is, ha nem hívnánk neves külföldi vendégeket. Hogy mennyire zenei igény ez — kíváltképpen a fiatalabb nemzedékekben —, arról meggyőzhet az oratórium-estek látogatottsága is, meg egy alkalomadtán végzett „közvélemény-kutatás” is.

(LEMEZFIGYELŐ) Tulajdonképpen nem azzal a szándékkal kértem el a Micimackó című magyar lemezt (Hungaroton LPX 13703), hogy recenzit írtak róla. A ragyogó címlapot nézegetve (Kálmánchey Zoltán remek fantáziáját dicséri) valami megmozdult emlékeim mélyén. Nem tudom, hogy Milne vagy Karinthy érdeme-e, de hirtelen felvetődött a múlt kútjából Micimackó, amint izgatottan mászik be Nyuszihoz, de anynyit eszik, hogy visszafelé nem vezet út, s egyhetes koplálás után tud csak kibújni a lyukon; eszembe jutott Malacka és Róbert Gida, ez a két tündéri figura, s úgy hittem, nagy örömet szerzek majd e lemezzel családunk legifjabb tagjainak. Még most sem merem bevallani: talán én örültem neki legjobban. Mert a Micimackó derűje, ez a már-már sztoikus filozófia, s a pompás nyelvi lelemények mindinkább a felnőtt korosztály gyönyörűségei (anélkül persze, hogy a gyerekek ne hallgatnák szívesen). Meg vagyok győződve, hogy a mesélő Gábor Miklós is az idősebbeknek mondja a mesét, valami lehetlenyi kívülállást, távoli perspektívát éreztet-

ve, mellyel sajátos, izgalmas lebegést ad a történésnek. Domján Edit, Margittay Ági és Békés Itala viszont inkább a gyerekeknek mondják a történetet, ők beleélik magukat szerepükbe; Mensáros László pedig (Füles) a két felfogás közötti egyensúlyoz. Hogy kinek van igaza, döntse el a hallgató. Vitathatatlanul kitűnőek ellenben a zenei összekötő részek: Az állatok farsangja színesen megformált, remekül kivitelezett epizódjai (Kórody András vezényli a Hangversenyzenekart, s hallhatjuk Dénes Vera azóta elcsendesült csodálatos gordonkahangját is) s a Bartók-részletek.

Az Eterna-cég újdonsága a Silbermann orgonalemezek sorozatának 14. darabja. Erich Piastetzky a nassaui orgonán játssza műsorát, s ezt a csodálatos hangszert hallgatva bizony irigységet érzünk. Hány és hány Silbermann-orgona maradt épen, míg nálunk a sok pusztulás közepett a soproni jóformán az egyetlen, amely „korhű” felvételekre alkalmas. Különbözik talán épp a korhűségre való törekvés következtében vált Piastetzky játéka túlságosan is ritmikus-sá, gépiessé; s néhol annyira száműzte az érzelmeket, mintha nem is Bachot játszana. Jól érzékelteti a zene belső folyamatát, az egyes frázisokat, de a mindezt egységbe forrasztó „lélek” elég ritkán szállja meg. Az a-moll prelúdium előadása sikerült legszebben.

(EGY ZENEI KÖNYVRŐL) Kroó György „A magyar zeneszerzés 25 éve” című összefoglalása már a vállalkozás okán is tiszteletet ébreszt: kortárs mond ítéletet benne a kortárs-zenéről, jóformán minden perspektíva (az idő perspektívája) híján, teljesen egyéni szempontok alapján. Hallatlanul izgalmas vállalkozás utat vágni a sűrűben (a Zeneélet-sorozat szinte mindegyik kötete ilyen utat nyitó könyv), hiszen az ember hallja ugyan, hogy a másik oldalról is közelednek, mégis szüntelen foj-

togatja a kétség: hátha elvétí a magát. Kroó Györgynél ilyenről nincs szó. Kitűnően jelöli ki az új zene legfontosabb jelenségeit, a fejlődés leglényegesebb pontjait, s innen tájékozódik nagy biztonsággal és némi elfogultsággal. Ez az elfogultság könyve legértékesebb és legelfogulatlanabb megállapításaihoz segíti, hiszen talán elsőnek jelöli ki a magyar zenének azokat az örökségeit, illetve új jegyeit, amelyek nemzetközi viszonylatban is kiemelkedőek, és a provincializmus — talán erős szó? — sokszor látványosabb eredményei mellett az igazi jelzésekre figyel.

Könyve értékeit, jelentőségét egy pillanatra sem vitatva, hadd tegyek én is egy szubjektív kifogást: alapvető hiánynak érzem, hogy nem vett tudomást a magyar egyházzene utolsó 25 évéről. Így tudniillik már a mű címe is megkérdőjelezhető: valóban az egész magyar zeneszerzés utolsó negyedszázadáról szól-e, vagy annak csak egy részéről? S ugyanígy kétséggé válik a különben meggyőző kép teljessége is. Nem szeretnék a névsorolvasások hibájába esni, de a teljesség kedvéért azt feltétlenül észre kell vennünk például, hogy a zsinat után a hazai egyházzene belől is erős polarizálódás figyelhető meg: egymásnak feszülnek a neoromantikus és modern tendenciák. Vagy egy másik nagyon fontos tényező: szinte minden jelentős zeneszerző magától értetődő természetességgel kezeli az egyházzene hagyományos műformáit is (hirtelenében Farkas Ferenc kitűnő Szent András-miséje jut eszembe, mert azt hallottam utoljára), s azt életműve elidegeníthetetlen részének érzi. Gondolom, akkor a krónikásnak is a maga teljességében kell néznie azt az életművet. Vajon Mozart az igaazi Mozart lenne, ha méltatója megfedelkednék — mondjuk csak a Requiemről is...?

RÓNAY LÁSZLÓ

RÁDIO MELLETT

(PÁRBESZÉD A BIBLIÁRÓL) Az európai rádiózás történetében egyedülálló és jelentős vállalkozás volt az a tíz adásból álló sorozat, amely „A Biblia világa” címmel a Rádió tudományos és ismeretterjesztő rovatának műsoraként a Kossuth rádióban elhangzott. A sorozat résztvevői — Hahn István, az ELTE Ókori Tanszékének professzora, Komoróczy Géza egyetemi adjunktus, Czeglédy Ká-

rol, az ELTE Sémifilológiai és Arabnyelvi Tanszékének vezetője, Félegyházy József, a Római Katolikus Hittudományi Akadémia professzora, Pákozdy László Márton, a Református Teológiai Akadémia professzora, Scheiber Sándor, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója (a hébraisztika világhírű művelője és a magyarországi zsidó történelmi emlékek jeles kutatója) és Rónay György,

a Vigília főszerkesztője — az elhangzott beszélgetésekben a Biblia két nagy gyűjteményét — az Ó- és Újszövetséget — a művelődéstörténet szempontjából vizsgálták. Azt keresték, milyen történelmi emlékeket őriz, milyen társadalmi és kulturális viszonyokat tükröz, vagyis mi az, ami a több ezer évvel ezelőti korszakok társadalmáról, természet- és világismeretéről a Bibliában ránk maradt. Hogyan hatott a Biblia a művészetre és a világirodalomra. A sorozat célja tehát az volt — mint azt Rapcsányi László szerkesztő-riporter előjáróban hangsúlyozta —, hogy az emberi művelődéstörténet alapvető művét, a Bibliát, amely az ókori keleti kultúrában született, néhány fő vonásában bemutassa a hallgatóságnak. A vállalkozás egyedülálló voltát és nagy jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy arról a nemzetközi sajtó orgánumai — egyházi és világi lapok — Európa-szerte beszámoltak.

A Bibliának — mint azt Hahn István professzor is megállapította — ott a helye a művelt ember könyvespolcán, az Iliász, az Odüsszeia és a Gilgames-eposz mellett. Az európai kultúra, az európai irodalom a Biblia fordításaiból született meg és azokon csiszolódott. Irodalmi és zenei alkotások, a képzőművészet remekeinek sora bővelkedik biblikus motívumokban: egyszerűen lehetetlen megismerni és megérteni őket a Biblia ismerete nélkül. A Bibliának ezt a kimeríthetetlen gazdagságát tükrözték az egyes beszélgetések is: „Mi a Biblia?”, „Osztályok és osztályharcok a Bibliában” (ami egyben a próféták fellépésének társadalmi hátterét is megvilágította), „A kritikai bibliatudomány”, „A Biblia és az ókori Kelet”, „A Biblia tudományos világképe”, „A bibliai nyelvtudomány útjai”, „A Biblia földrajza”, „Törvény és igazságszolgáltatás a Bibliában”, „A Biblia a régészet tükrében”, „A Biblia hatása a művészetben és a világirodalomban”. Magából a témából — és egy-egy beszélgetés címéből is —

nyilvánvaló, hogy egyetlen félmondat, egyetlen utalás könnyen alkalmassá válhat viták felkavarására, vallási, világi nézeti érzékenység megsértésére. Jólesően és elismeréssel állapíthatjuk meg, hogy ez a sorozat mindettől mentes maradt. A résztvevők világnézeti különbség nélkül, a korszerű tudomány rangján vizsgálják a kérdéseket. Nem akartak senkit — sem egymást, sem a hallgatókat — meggyőzni filozófiai nézetekről. Az előadások hangjában az őszinte dialógus érvényesült. Ennek a szellemében — jóllehet minden beszélgetés zárt témának tűnt, mégis — logikus összefüggés volt a tíz adás között. A szerkesztő-riporter felkészültsége, a mód, ahogyan a beszélgetéseket vezette, a témák kibontásának hangneme és logikája együttesen érték el azt a ritka eredményt, hogy a sokféle vonatkozású sorozat mindvégig közérthető és élvezetes maradt. A résztvevők — a kérdés jeles magyar tudósai, akiknek neve és munkássága határainkon kívül is messze ismert — jó kontaktusban voltak nemcsak a kérdezővel, de a rádió sokmillió hallgatóságával is.

Persze az összesen kétszáz percnyi másoridő kevés a téma alapos megvitatásához. Hiszen a Bibliának könyvtárnyi irodalma van, és ez szüntelenül újabb, korszerű művekkel gyarapszik. Mégis — úgy érezzük — „A Biblia világa” megtalálta (és az adott kereteken belül jól megoldotta) azt a tudományos célt, amit kitűzött. Az olyan könyvnél, amelynek a világi hatása épp annyira jelentős, mint a vallási, aligha van járhatóbb út az elfogultság nélküli, tudományos párbeszédnél.

A Petőfi-adón egyébként — mint arról értesültünk — december 7-től kezdődően, hetente 2–3 naponként az egész sorozatot megismétlik. De az ismétléseken túlmenően is olykor szívesen visszalapoznánk egy-egy témára. Ha valami, ez a sorozat föltétlenül megérdemelné a kiadást nyomtatásban is.

BALÁSSY LÁSZLÓ

FILMEK VILÁGÁBÓL

Kés (angol, színes). Hines regényéből írta: B. Hines, K. Loach és Garnett; kép: C. Menges; zene: J. Cameron; rend: Kenneth Loach; főszt.: David Bradley, Freddie Flettscher, Lynne Perrie.

A „szabad film” az ötvenes évek második felében a dokumentumfilmzés-

ből kiindulva megújította az angol filmművészetet. Loach már a mozgalom második nemzedékéhez tartozik. Dísztelen, komor, szociográfiai hangvételű művével a tömegtársadalom iparvidékein élő emberek világát örökíti meg, akárcsak elődei: J. Clayton (*Hely a tetőn*, 1959),

T. Richardson (*Egy csepp méz*, 1961; *A hosszútávfutó magányossága*, 1962), vagy L. Anderson (*Egy ember ára*, 1963). Loachra különösen jellemző, hogy az objektív, magyarázat nélküli látványban keresi a képi ábrázolás lényegét.

A *Kes* a mindennapos kegyetlenség filmje. Hőseit, a gyár- és bányanegyedek lakóinak életét a gépies bémunka, a lelketlen termelőeszközök formálták a maguk képére. A tömegméretű termelés és fogyasztás körforgásában magukra hagyatva vergődnek, a munkát örömtelenül, a tanulást közönnnyel fogadják, s ingerszegény életükben akaratlanul is egymást gyötrik. Csupa durva, ingerült szó hangzik el a filmben, mintha valamennyi szereplő csak a kíméletlenséget tartaná az egyetlen célra vezető eszközhöz. *Loach* egy, a kegyetlenséghez hozzáédződött, s hasonló eszközökkel védekező kisfiú, és egy általa befogott rablómadár történetében ábrázolja ezt a lényegében földrajzi helyhez alig kötött világot.

A gyerek a néhány fogásra nagy nehezen betanított vércsében éppen a függetlenséget, a szelídíthetlenséget becsüli, s felnőtté válásában valamiképpen saját példaképét látja benne. Általa önmagát keresi, s saját sorsát igyekszik megérteni. A kegyetlen jelkép mögött azonban kibontakozásra váró, melegebb emberi érzései rejtőznek. Ebbe a folyamatba avatkozik be a környezete, hogy a termelés kéréseket törvényeit jelképezve, akaratlanul is elpusztítsa a madarat. Az objektivitás, mellyel *Loach* filmez, igazolja a képeket, velük egy-egy jel szerepét játszítja el: a madár célratoró repülése a prédára, a gyerek védekező gesztusai a környezetével szemben, a közelben füstölő iparnegyed baljós képe, vagy akár az olyan ellentétek, mint a korszerű iskola és a tanuló brutális, atavisztikus magatartása.

Az objektív látványban fölismerhetjük a rejtett gondolatot, melyre a film épült: a termelés lélektelensége újabb lelektelenséget szül, anélkül, hogy az emberben a kiút keresésének ösztönét véglegesen megsemmisítené. Erről a magatartásról van tehát szó, s a róla szóló film annyira lesz jelentős azok számára, akik másutt nézik, amennyire ez a magatartás jelent a számukra valamit, mert maguk is érintettek tőle. *Loach* filmjében nincs semmi idegenség, s még jellegzetesen „angolos” részletei — például a „Ha...” című filmmel ellentétben, melynek légkörére olykor emlékeztet — sem tűnnek föl. A világ látszatának a leleplezését látjuk az objektivizált képeken, s ez annyit jelent, mint magának a világnak a leleplezése, anélkül, hogy valamiféle pragmatikus eszmerendszer kapcsolódna hozzá. Van ugyanis egy egész nagy élményterület, mely nem követeli az értelmezést, mivel már az őt ábrázoló kép is sokatmondó: ez a megnyilvánulás esete. Ott, ahol a szereplőt fedik a gesztusai, viselkedése, helyzete, ott a néző énje elhalványul a filmen látható „ő” mögött, mert helyzete alapján azonosulhat vele, és a látványból tanulság lesz. *Loach*, akárcsak a vele együtt említett rendezők, pontosan a szemmel láthatót tárják föl, s ezért végül is többet mondanak róla, mint bármely magyarázó vagy kritikai szöveg-melléklet. Pedig — s éppen ez az értékük — nem tézis-filmek, s semmiféle nézetet nem hangoztatnak benne. Ezek a filmek arra épülnek, hogy az ember lényege a megnyilvánulásában van; ha ezek a megnyilvánulások az ipari társadalomban azonosak, akkor azonos kritika illeti őket. Az angol „szabad film” a maga objektivitásával, azaz, hogy nem fűz hozzá semmit a képhez, a nézőt becsüli meg, akit ezáltal magával egyenrangúnak tekint.

UNGVÁRY RUDOLF

A gyűlölet és a szeretet soha sincs annyira távol egymástól, hogy az egyik ne adhatna helyet a másiknak.

Ha nem úgy élünk, ahogyan gondolkozunk, hamarosan úgy gondolkozunk majd, ahogyan élünk.

Glasnik sv. Antuna

DOKUMENTUM

EGY ELFELEJTETT JÓZSEF ATTILA-VERS

A Kassai Naplóban bukkantam rá. Itt jelent meg 1925. november 1-én, vasárnap, a 41. évfolyam 247. számában a 9. oldalon, az első hasámban. Közvetlenül fölötté Szenes Erzsí *Őszi, szerelmes vers* című költeménye. Kettejükön kívül ebben a számban az irodalmat még Simándy Pál képviseli *Apáczai Cseri János alkalmából* című megemlékező cikkével, születésének háromszáz éves fordulójára.

„Az irodalmi szempontból legszínvonalasabb napilapot a húszas években a magyarországi emigránsok adták ki Kassán, *Kassai Napló* címmel — írja Csanda Sándor (Első nemzedék, 22. l.). A lapot még 1884-ben alapították, egy ideig Győry Dezső is szerkesztője volt (1925-ben), s éveken át itt jelentek meg Fábry Zoltán radikális cikkei és kritikái is.” 1929-ben szűnt meg „a 125. számmal. 1919 júniusában a lap *Kassai Vörös Újság* címmel jelent meg” (A Magyar Kultúra 50 éve Kelet-Szlovákiában, 145. l.). Régebben meg *Felsőmagyarországnak* hívták. 1925-ben ismét változott a címe. Ennek rövid története a következő. 1925. július 16-án a főszerkesztő még Szepessy Miksa dr., felelős szerkesztő Győry-Wallentinyi Dezső. Július 17-én Szepessy Miksa neve már nem olvasható, csak Győry Dezső. Az történt, hogy Köves Illés, a Kassai Újság tulajdonosa megvásárolta a Kassai Napló kiadójának, a Globus részvénytársaságnak a részvénytöbbségét, és menesztette Szepessy Miksát. A „polgári körök” azonban visszavásárolták a Globust, és így a Kassai Naplót is. A Globus igazgatóságának határozatából Sikora Emil vette át a vállalat vezetését. Amikor a Prágai Magyar Hírlap meghívta munkatársai körébe Győry-Wallentinyi Dezsőt, a Kassai Naplónál Sikora Emil lett a felelős szerkesztő 1925. szeptember 18-tól (17-én még Győry jelzi a lapot). Szeptember 30-án Sikora Emil bejelenti az olvasóknak: „A Kassai Naplót korlátlan rendelkezésre felajánlottam dr. Szepessy Miksa főszerkesztőnek”, aki október 1-től Az Újság — Kassai Napló címen jelenteti meg a lapot, mint főszerkesztő. Szepessy ugyanebben a számban Sikora bejelentésében hozzáteszi, hogy azért változtatja meg a címet, mert kifejezésre akarja juttatni, „hogy semmi közösséget nem vállalunk a Kassai Naplónak azzal a legutóbbi két hónapjával, amely a lap jóhírnevének olyan sokat ártott”. Köves Illést, az átmeneti tulajdonost, elsősorban üzleti szempont vezette. Állandó lapja, a Kassai Újság tele van gyilkosságokkal, betörésekkel, rémtörténetekkel és egyéb szenzációkkal, meg főhercegek szerelmi históriáit tárgyaló folytatásos regényekkel.

József Attila versének pontos lelőhelye így ez: Az Újság — Kassai Napló. Főcím Az Újság, a Kassai Napló pedig alatta középuitt olvasható, közvetlenül a főszerkesztő neve fölött. A vers megjelenésekor tehát ismét Szepessy a főszerkesztő, a felelős szerkesztő és a kiadásért is felelős Sikora Emil. Aldorfai Benedek kassai premontreai tanár, aki a húszas évek első felében a kassai Kazinczy Társaság választmányi tagja és a szlovenszkói irodalmi élet részese, Szepessyről így nyilatkozik: „Rokonszenves megjelenésű és modorú, haladó gondolkodású, művelt, széles látókörű, a magyarság jogaiért küzdő egyéniség volt. Jogot végzett. Ma kb. 85 éves lenne. A hitleristák ölték meg. Lapja, a Kassai Napló szabadelvű, liberális, demokrata lap volt.” — Amikor Szepessy Miksa újra átvette a lap szerkesztését, Vécsey Zoltán közvetlen hangú, hosszú levélben üdvözölte őt, Győry Dezső pedig versben. Vécsey is, Győry is nem sokkal előbb mentek el a Kassai Naplótól a Prágai Magyar Hírlaphoz. Győry Dezsőnek Kassa felé című és „Szepessy Miksának küldöm” jelzésű verse így kezdődik: „Volt értelme, látom a tiszta harcnak” (Kassai Napló, 1925. november 26. 4. o.). Rokonlelkék lehettek tehát Vécsey, Győry és Szepessy, és talán nem alaptalanul találhatjuk jellemzőnek a Kassai Napló szellemére Győry Dezsőnek a következő sorait. Akkor írta ezeket a lapba, amikor 1925. január 15-én Dzurányi László távozása után a lap felelős szerkesztését átvette. Ez

alkalommal vezércikket írt *A magyar út* címmel, és ebben mondja többek között: „Oda kell engedni a közös munkához s a közös asztalhoz mindenkit egyformán, ahogy megérdemli, mert úr, paraszt, szegény és gazdag egyek: hogy egy rögből és lélekből születtek. S a földi jólét biztosítását — minden fejlődés alapját — lehetővé kell tenni minden kisemmizettnek és minden élet-alamizsnásnak, mert az emberszeretetet is nem prédikálni, de gyakorolni kell.” Hát a szlovenszkói irodalmi asztalhoz is odaengedték a szlovenszkói magyar lapok a magyarországi írókat, világnézeti különbség nélkül, bár a nyugatosokat és baloldaliakat nagyobb számmal. A Kassai Napló 1925 karácsonyán 48 (!) oldalas irodalmi mellékletet adott. Előfordulási sorrendben megemlítek egy pár ismertebb magyarországi író, aki valamilyen írásával ebben a mellékletben szerepel: a holtak közül Ady Endre leveleivel, az élők közül: Herczeg Ferenc (részlet a Hídből), Falu Tamás, Somlyó Zoltán, Illés Endre, Kodolányi János, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes, Reményik Sándor, Földi Mihály, Szomaházy István stb.

Hogy hogyan jutottak hozzá a kéziratokhoz a szlovenszkói lapok? Nos, nem mindig maguktól a szerzőktől szerezték be. Éppen 1925-ből találtam erre egy érdekes adalékot a Prágai Magyar Hírlapban. „Egy magyar költő az ollózási rendszer ellen” című, név nélküli cikkében ismerteti Tóth Árpádnak, a költőnek csipős észrevételeit. „A mai költőgeneráció egyik legismertebb lágy, meleg hangú dalosa” — ahogyan őt bevezetőjében a Pr. M. H. nevezi — így nyilatkozott: „Néhány hétig tartózkodtam Szlovenszkon és így már volt alkalmam saját szemeimmel meggyőződést szerezni az itteni helyzetről. Budapesten már hallottam egyet-mást a szlovenszkói magyar újságok kitűnő irodalomrovatáról és hírszolgálatáról, amit büszkén szoktak emlegetni azok, akik innen jönnek le Budapestre. Éppen ezért érdeklődéssel vettem kezembe az itteni napilapokat. Nagy volt azonban a csalódásom! A legtöbb szlovenszkói napilapban vizionláltam a budapesti hírlapok régen elfelejtett anyagát.” Egy-két példát említ Tóth Árpád a kassai napilapokból, majd így folytatja: „Ami az irodalmat illeti, itt is hasonló a helyzet. Egyes szerkesztőségek — úgy látszik — egyszerűen megszerzik a pesti lapok irodalommal zsúfolt vasárnapi számain, kiollózzák a beváltabb nevek munkáit, kipótólva a látszat kedvéért egy-két helyi szerző dolgaival. Persze — és itt a bökkenő —, nem fizetnek érte egy fillért sem... Hogy is nevezzem azt az eljárást, mikor a szerkesztő és kiadó urak egyszerűen átemelik a kerítésen a magyar irodalmi berek fülemüléit, mint a cigány a hízott csibét? Hol a pandúr, aki a körmére koppintson az uraknak?!” (Pr. M. H. 1925. március 20.).

Átterve mármost arra a kérdésre, hogy József Attila verse hogyan került a Kassai Naplóba, valószínűnek tartom, hogy nem a kerítésen való átemeléssel, hanem magától a szerzőtől, vagy legalábbis tudtával. Az ollózásnak ellene mond a Kassai Napló színvonala, komoly szerkesztői gárdája, másrészt pedig rendesen ismertebb lapokból ollóztak, és ha ez a vers ily módon került volna át, már rég rábukkantak volna az eredeti megjelenésére a József Attila kutatók. Márpedig a legbővebb és legújabb József Attila-kiadások sem ismerik. Vajon a Kassai Naplóban jelent meg először, vagy egy eldugott magyarországi lapban? Ebben a kérdésben a végső szót a József Attila szakértőknek kell kimondaniok. (Bizonyára segítségükre lesznek fölvilágosításaikkal Győry Dezső és Vécsey Zoltán.) A verssel kapcsolatos egyéb kérdéseket is rájuk bízom, én csak a lelőhellyel kívántam foglalkozni.

Következzék maga a költemény, betűhíven:

JÓZSEF ATTILA:

FÉLIDŐ: 0 — 0

Vörös dresszünkön elmaradt nyarak
Vérlódító, nagy forrósága izzik. Gyerekek
Félidő: 0 : 0. A vizek
Okos erővel elöntenek mindent.
Érzitek-e, hogy árad az idő? S a vér,
Szép ifjú vérünk lüktető lovak
Módjára harmatos mezőn nyerít. Ma nincs,
Ki áhítattal meg ne irigyelné
Baráti jobbunkat, melyet
Odanyújtunk a roskadó világnak.
Félidő: 0 : 0; karcsú tagjainkból
Hajbókoljátok ki cédrusok,
Kövek, tüzek és elektromos álmok!
Őrizzétek, mint kövér kisdedet
Jövő nagy országlásunkat, ahol
Szépek, tiszták és becsületesek
Maradhatnak jó, gyöngé társaink,
Idegen autók taposnak el. Erős
Kovácsok markában a vas
Kipirul, mint a fiatal leány,
Ha futva ér virágai közé. Mi már
Meg sem tudnánk maradni, üldögelni,
A távcsöves, kényelmes páholyokban.
Egy pohár friss vizet s aztán tovább —
Kedvünkre győzünk:
Félidő: 0 : 0, gyerekek —
Hátunk mögött a Szél, a Nap s az Isten!

Írta és közléteszi ZIMÁNDI P. ISTVÁN

1971

Vigilia

DÉCEMBRE
DEZEMBER

Revue mensuelle — Monatschrift Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —
Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 5,00 US dollars.

SOMMAIRE

Éditorial par *Ferenc Gál*, professeur de l'Académie de la Théologie, „Dieu fait homme”. — Dans ce numéro nous trouvons trois articles de caractère folkloristique. L'éthnographe célèbre *István Volly*, expose le texte d'un mystère populaire de crèche, — l'éthnographe excellent, *Ferenc Schramm* présente les anciens usages populaires du réveillon. Mme *Véronique Sinkó* réveille en vie nouvelle un ancien art populaire „Pains d'épice et leur cuisson”, illustré par deux cartons de textile sur l'annexe. — Dans le rubrique DIALOGUE, c'est un théologue protestant, *Attila János Simon* qui nous fait connaître l'itinéraire de Theilhard de Chardin en Hongrie. — *Róbert Miklós* donne un reportage de sa visite dans le monastère arménien de Venise et de l'entretien avec un religieux d'origine hongrois. („Un art de reportage sur Venise, sur les arméniens et sur la traduction de la „Tragédie de l'Homme”). — L'écrivain *Sándor Dallos* aurait 70 ans. Avec son portrait littéraire par *László Rónay* nous publions deux nouvelles de son héritage. („Une allumette”, et „Lettre à mon ancien professeur de géographie”). — *Imre Tóltési*, secrétaire de la Commission de la Connaissance du sol natal du Front Populaire Patriotique expose l'activité nationale du mouvement de la connaissance du sol natal et ses tâches suivantes. — Nous publions de l'héritage de *István Fekete* un extrait de son journal de 1944. — *Elemér Szeghalmi* analyse l'oeuvre poétique du poète séxagénaire Gyula Takáts, sous le titre „Poésie de couleur de cristal”. — Enquête de cette année du VIGILIA: „Quel sens a la Bible dans ma vie?” Réponses des représentants illustres de la vie de culture et de l'art hongrois, — sans distinction de leur conception de vie — et pour la première fois — celles des représentants des hongrois renommés en étrangers. — Dans le rubrique. DOCUMENTS: *István P. Zimándi* présente une poésie oubliée de *Attila József*. — Les poésies des poètes suivants: *János Pilinszky*, *Zsuzsa Beney*, *Gyula Takáts* et *Béla Csanád*.

INHALTSVERZEICHNIS

Das führende Essay dieser Nummer wurde von *Ferenc Gál*, Professor an der theologischen Akademie mit dem Titel: „Der Mensch gewordene Gott” geschrieben. Nachfolgend veröffentlichten wir drei Schriften mit folkloristischem Charakter. *István Volly*, der namhafte Folklorist veröffentlicht den Text eines Weihnachts-Volksspiels aus der Umgebung von Székesfehérvár. Ein anderer Forscher der Volkskunst *Ferenc Schramm*, berichtet über Volksbräuche im Zusammenhang mit der Mitternachtsmesse. In einem dritten Artikel dieser Serie präsentiert *Veronika Sinkó* mit dem Titel „Lebkuchen und Lebküchler” eine, heutzutage beinahe schon ausgestorbene Kunst und ein Handwerk, die sie gleichzeitig in ihren Textilen zu neuem Leben erweckt. — Im DIALOG Feuilleton schreibt diesmal ein protestantischer Theologe: *János Attila Simon* versucht den Weg Teilhard de Chardin's in Ungarn zusammenzufassen. — *Róbert Miklós* berichtet über seinen Besuch in einem armenischen Kloster in Venedig und über sein Gespräch mit

einem dort lebenden ungarischen Mönch, de unter anderem an einer armenischen Übersetzung der „Tragödie des Menschen“ von Imre Madách, arbeitet. — Diese Tage wäre der Schriftsteller *Sándor Dallos* 70 Jahre alt. Aus seinem literarischen Vermächtnis veröffentlichen wir zwei Erzählungen. — Aus dem Vermächtnis von *István Fekete* bringen wir Teile seines Tagebuches aus dem Jahre 1944. — *Imre Töltési*, Sekretär bei der Patriotischen Volksfront für die Bewegung „Lerne deine Heimat kennen“, berichtet über die Aufgaben der genannten Bewegung. — *Elemér Szeghalmi* analysiert die Poesie von Gyula Takáts. — Namhafte Persönlichkeiten des ungarischen Geistes- und Kunstlebens im In- und Ausland antworten — unabhängig von ihrer Weltanschauung — auf unsere diesjährige Rundfrage: „Welche Bedeutung hat die Bibel in meinem Leben?“ — In unserem Feuilleton für DOKUMENTE berichtet *István P. Zimándi* über ein in Vergessenheit geratenes Gedicht von Attila József — Vier Dichter präsentieren sich in unserer Dezember-Nummer mit ihren Gedichten, und zwar: Zsuzsa Beney, Béla Csanád, János Pilinszky und Gyula Takáts.

ECCLESIA SZÖVETKEZET

BUDAPEST, V., KÁROLYI U. 4—8.

LEVÉLCÍM: BP., 5. Pf. 599.

KARÁCSONYI AJÁNLATUNK:

KARÁCSONYI ALBUM

énekhangra és zongorára a legismertebb 15 karácsonyi énekkel:

Mennyből az angyal
Pásztorok, pásztorok
Kiskarácsony
Csendes éj
Ó, szép fenyő
Áldott éj....

Ára: 24,— Ft.

20 alakos betlehemi csoportok, gipszből színezve és különböző karácsonyi ajándéktárgyak nagy választékban kaphatók.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kéziratokra, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, csak akkor válaszolunk, ha közölhetőnek vagy átdolgozhatóknak találjuk. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn és csütörtökön 11-től 17 óráig, a többi napokon (szombat kivételével) 11-től 13 óráig.

ÚJ HUNGAROTON MŰVÉSZLEMEZ

LISZT: KRISZTUS — oratórium

Szólisták: Nagy Sándor (bariton), Andor Éva (szoprán), Németh Zsuzsa (mezzo-szoprán), Réti József (tenor), Gregor József (basszus), Margittay Sándor (orgona).

Szövegmondó: Básti Lajos.

Előadja a Budapesti Kórus, a Budapesti Kodály Zoltán Leánykar és az Állami Hangversenyzenekar, vezényel: Forrai Miklós.

LPX 11506—8.

A 3 lemez ára: 180 Ft